

Obsah

Předmluva (Doc. PhDr. Pavel Machonin, DrSc.)	5
1. Úvod	7
2. Výměna obyvatelstva v pohraničí českých zemí od května 1945	8
2.1. Germanizace českých zemí	8
2.2. Vybrané pojmy - rozbor	9
2.2.1. Pohraničí obecně	10
2.2.2. České vnější pohraničí	10
2.2.3. Tzv. Sudety	11
2.2.4. České vnitřní pohraničí	12
2.3. Proměna etnické skladby populace českého pohraničí v letech 1945 - 1990	13
2.3.1. Příchod nových osídlenců	13
2.3.2. Formování občanské společnosti v době od května 1945 do počátku roku 1948	18
3. Stabilní osídlení pohraničního východního (= pravobřežního) Litoměřicka od roku 1945	22
3.1. Region "Východní (= pravobřežní) Litoměřicko	22
3.1.1. Geografické vymezení termínu	22
3.1.2. Etnická a demografická proměna regionu v letech 1945 - 1947	23
3.2. Subregion "Úštěcko"	26
3.2.1. Geografická, demografická a urbanistická charakteristika sledovaného prostor	26
3.2.2. Stručný historický vývoj Úštěcka	28
3.2.2.1. Do roku 1945	28
3.2.2.2. V letech 1945-1990	29
3.2.3. Příchod nových osídlenců na Úštěcko z českého (a částečně i ze slovenského) vnitrozemí a ze zahraničí během roku 1945	33
3.2.4. Výsledky sociologické sondy	38
4. Závěr	40
5. Poznámky	41

6. Prameny a literatura	61
6.1. Prameny	61
6.1.1. Prameny archivní	61
6.1.2. Prameny vydané	61
6.2. Literatura	62
Přílohy	

Předmluva

Hned když jsem slyšel kolegu Q. Kastnera po prvé přednášet výsledky historického a sociologického zkoumání Úštěcka a Litoměřicka, uvědomil jsem si, že jde o cenné poznatky. Nyní, když je tento mikropohled začleněn do širší historicko-sociologické analýzy formování obyvatelstva českého pohraničí po druhé světové válce, jsou moje sympatie k tomu typu bádání, jehož výsledkem tato studie je, ještě větší.

Shodou okolností jsem se ve své profesionální dráze nejvíce zabýval makrostrukturálními sociologickými šetřeními a interpretací jejich výsledků. Víím proto, jak ošidné by bylo spoléhat se při poznání společnosti jen na jednorázově sebrané údaje o sebevětších populacích. Nemalé úsilí jsem musel se svými kolegy vynaložit na začlenění výsledků našich šetření do historických souvislostí formou velmi pracných komparací výsledků výzkumů uskutečněných v obdobně vybraných populacích na tomtéž území v různých dobách. Víím, jak těžce se za relativní kvantitativní exaktnost takto získaného poznání platí jistou parcialitou a abstraktností analýzy, danou již samotným vymezením předmětu výzkumu. Víím, jak je nezbytné kvantitativní pohled makrosociologických šetření neustále korigovat mezostrukturálními výzkumy i kvalitativním zkoumáním malých skupin a osudu jednotlivců.

Nelze se tedy divit, že z jistého hlediska kolegovi Kastnerovi závidím jak jasné a konkrétní vymezení tématu, tak použitou metodu. Předmětem jeho pojednání je historická geneze určité populace na určitém území a její osudy v průběhu několika desetiletí, dovedené až do současnosti. Na takto vymezený objekt může uplatnit nejrůznější metody a techniky výzkumu : studium historické literatury, archivní bádání, včetně studia místních kronik, rozbor nejrůznějších statistik a geografické dokumentace, kvantitativní a kvalitativní sociologické výzkumy současné populace v makrostrukturálním i mikrostrukturálním měřítku, přímé pozorování hmotné kultury i způsobu chování lidí. Je pravda, je to mravenčí práce a konečná prezentace díla je vždy trochu těžkopádnější než je tomu při efektním grafickém zobrazení udánlivých příčinných souvislostí ve formě modelových grafů, popř. při verbálním zobecnění směřujícím k verifikaci či falsifikaci teoretických poznatků. Ale co je to platné, je to nefalšovaný obraz reality ve skutečných životních podmínkách a v historickém sledu událostí tak, jak se doopravdy odehrály. Příčinné souvislosti není nutno pracně konstruovat : jsou do značné míry zřejmé ze zřetězení událostí nebo odvoditelné ze sdělení populace, mj. i pamětníků relativně nedávných událostí. Souhrnná výpověď o jevu jako celku bývá pravdivá už jen proto, že je založena na sumaci relativně úplných dílčích poznatků.

Konkrétně historická metoda je současně podle mého názoru nevhodnějším způsobem jak řešit otázky sporné z hlediska vědeckého, ideologického i politického. O českém pohraničí, o tzv. sudetoněmecké otázce v kontextu česko - německých vztahů se toho v posledních letech hodně namluvilo a napsalo. Byla formulována oboustranná obvinění i omluvy za události, které se seběhly před padesáti, šedesáti, nebo i více lety. Přitom jde o události jež tak hluboce zasáhly do osudu a zájmů obou zúčastněných národů, že patrně ještě po dlouhá desetiletí je bude i lidová paměť na různých stranách hranic zachovávat v různé podobě. (Je nemálo příkladů, že na

skutečné či domělé historické křivdy mnohé národy nejsou s to zapomenout po celá staletí.) Kupodivu málo se přitom zkoumá a analyzuje současný stav věcí a historické příčiny jeho vzniku. Prosté vylíčení toho, co se v českém pohraničí špatného i dobrého stalo od třicátých let do let devadesátých, jak je podává ve stručnosti autor této studie, však přináší současně dosti logické vysvětlení příčinného řetězce, který různými peripetemi vedl k současnosti. To vše pak nevede k jinému závěru než k tomu, že to co se stalo, se odestáti nemůže. Můžeme hodnotit minulost tak či onak, přít se o ni těmi či oněmi historickými argumenty, obviňovat se a omlouvat do nekonečna. Stačí si však položit otázku, co kromě rozvíjení dobré spolupráce Čechů a Němců do budoucna můžeme ve prospěch českého pohraničí prakticky udělat a věci jsou rázem jasnější.

V nenápadné a prosté studii Kastnerově čteme výsledky mikrosondy mezi původními osídlenci jednoho regionu. Podle nich hledali a našli tito lidé v pohraničí zlepšení své pracovní a ekonomické situace i bytových podmínek, vraceli se do rodného kraje nebo měli k vybranému regionu pozitivní vztah. Přicházeli s rodinami nebo sami, v tom případě však brzo rodiny zakládali. Většinou se jim v novém sídle narodily děti a vnuci i pravnuci, bydlící většinou v pohraničí. Většina z nich je při všech svých problémech a starostech ve svém bydlišti a regionu spokojena. Někteří z nich sice vzpomínají na svůj někdejší domov, ale nechtěli ani nemohli by se tam vrátit. Jejich pravý domov je dnes v pohraničí.

Reprezentativní sociologická šetření celých dospělých populací v letech 1990-1993 prokázala, že většina dnešních obyvatel v českém pohraničí považuje místo svého bydliště za svůj domov a pouze necelá 4% uvažují o možnosti přestěhování, zpravidla opět do pohraničí.

Současně slýcháme častá ujištění Němců vysídlených z pohraničí i jejich potomků, že přes stížnosti na své minulé osudy jsou spokojeni se svými nynějšími domovy a že by se nechtěli vracet zpátky, už jen proto, že by si patrně pohoršili svou současnou životní úroveň.

Nemohu si pomoci, ale podle mého názoru jsou tato základní zjištění, plně odpovídající předchozí historické analýze, nejzávažnějším argumentem, jehož platnost by měla být v nezřídka samoúčelných a přehnaně moralizujících nebo politizujících česko - německých diskuzích náležitě oceněna.

Q. Kastnerovi patří dík za to, že přispěl svou prací i k objasnění těchto otázek.

Pavel Machonin

1. Úvod

Předkládaná studie je dílčím výsledkem mé práce na tématu "Procesy formování obyvatelstva českého pohraničí od května 1945". Vznikala na základě rozboru archivního materiálu deponovaného ve Státním okresním archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích a na podkladě sociologického zjišťování uskutečněného v subregionech "Úštěcko" a "Lovosicko". S některými výsledky svých výzkumů seznámil jsem již vědeckou a odbornou veřejnost na akademických shromážděních pořádaných během loňského roku (Liblice u Mělníka - březen 1995 a Ústí nad Labem - listopad 1995), podrobněji tak činím v této studii. Práci na daném úkolu však zdaleka nepovažuji za ukončenou, nýbrž hodlám v ní pokračovat (zejména formou komparace s dalšími regiony a subregiony Čech, Moravy a Slezska) i v budoucnu, a to v rámci ústavního úkolu "České pohraničí v procesu evropské integrace".

Považuji za milou povinnost poděkovat panu PaedDr. Jaroslavu Moravcovi, řediteli Státního okresního archivu Litoměřice v Lovosicích, a jeho spolupracovníkům, za nevšední ochotu s níž mně vycházeli vstříc při zpřístupňování archiválií, dále vedení Městského úřadu v Úštěku za zpřístupnění pamětní knihy úštěcké a za evidenci místních starousedlíků, vedení Obecního úřadu v Lovečkovcích za poskytnuté informace o obci a třem recenzentům - panu doc. PhDr. Pavlu Machoninovi, DrSc., paní ing. Aleně Nedomové (oběma ze Sociologického ústavu AV ČR v Praze) a panu prof. PhDr. Emanuelu Peckovi, CSc. (z katedry politologie Vysoké školy ekonomické v Praze) za cenné připomínky. Panu doc. PhDr. Pavlu Machoninovi, DrSc. pak zvláště za laskavé napsání předmluvy.

Moje poděkování náleží i panu Jakubu Jeřábkovi z Ústí nad Labem za grafické vyhotovení tabulek a mému synovi Ing. Arnoštu Kastnerovi za zhotovení dvou mapek. Dále pak paní Danuši Netrvalové z Ústí n.L. za laskavé přepsání a paní Heleně Šmídové (též Ústí n.L.) za přefotografování mapových a textových příloh.

Quido Kastner

2. Výměna obyvatelstva v pohraničí českých zemí od května 1945

2.1. Germanizace českých zemí

Když předchozí vnitřní (= česká) kolonizace ve 12. století nesplnila úkol osídlit neobydlená území Čech a Moravy, začíná během 13. století působit tzv. kolonizace vnější (= německá). Tehdy dochází k osídlení některých pohraničních částí českých zemí německými příchozími - ovšem zdaleka ne v takovém rozsahu, jako později přinesl ekonomický, demografický a náboženský vývoj od 16. a 17. století. Jednalo se většinou jen o osídlení úzkého pruhu území při zemské hranici. Kromě toho se i ve zcela jazykově českém vnitrozemí objevily německé měšťanské rodiny, které nadále vytvářely horní vrstvu těchto jinak českých měst.¹

Noví němečtí obyvatelé, měšťané i sedláci, netvořili homogenní skupinu. Navzájem se odlišovali i jazykově (dialekty). Záhy se sblížovali se svým okolím a ztotožňovali se s českým prostředím (zemí, krajem, panstvím).

Tito noví příchozí německého původu přinášeli do českých zemí nové výrobní postupy, právní² a správní zvyklosti,³ novoty urbanistické a architektonické.⁴ Jejich příchodem byly do našeho prostoru uvedeny kláštery, hrady, města ..... Německé obyvatelstvo různých větví nebylo však většinou původcem těchto hodnot, ale pouze jejich zprostředkovatelem - především z románského prostředí.

Po české reakci v době husitské (1419-1437) a naprostém dominantním postavení českého etnika v 15. a 16. stol. (tehdy i značný vliv češtiny na Slovensku) nastal další příliv německého živlu do našich zemí až během 16. a začátkem 17. století, a to v souvislosti s postupem luteránství (hl. ze Saska, Míšeňska a Vogtlandu), a pak po Bílé hoře (1620) a po třicetileté válce (po r.1648), kdy přišlé německé obyvatelstvo nahrazuje demografický úbytek způsobený mnohaletým válčením. Právě tehdy byla poněmčena i území, ležící hluboko ve vnitrozemí a do té doby zcela česká. Mezi tato teritoria náleželo mj. i Lovosicko, Litoměřicko, Úštěcko, Štětsko, Dubsko a další.

V souvislosti s prosazovanou centralizací v době tereziánské a josefinské šla ruku v ruce i germanizace prosazovaná z vídeňského dvora. Tehdy dokonce i v malých městech a městečkách českého a moravského vnitrozemí nastalo německé úřadování.

Závěrem 18. a hlavně v první polovině 19. věku dochází k jazykovému a kulturnímu probuzení českého národa (jistě počátky tohoto procesu lze zaznamenat již v době barokní) - k národnímu obrození.⁵ Současně probíhá mezi českými Němci nacionální vzednutí (přijímání pangermánských myšlenek šířených z německých zemí). Po staletích dochází v 19. století k opuštění ideje zemského vlastenectví a nastává výrazné dělení obyvatel českých zemí dle národnosti.^{5a}

Druhá polovina 19. věku a první polovina věku našeho proběhla v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ve znamení ostrých nacionálních (česko-německých) konfliktů, které gradují od podzimu r. 1918 do jara 1919 (vytvoření čtyř německých tzv. zemských vlád v pohraničí českých zemí a snaha toto území připojit k Německému Rakousku)⁶ a vrcholí ve druhé polovině 30. let a v první půli let čtyřicátých vlivem nacistického hnutí provenience sudetoněmecké i říšské. Ve 30. letech dvacátého

století se mění tradiční orientace českých, moravských a slezských Němců z Vídně na tzv. Velkoněmeckou říši.

Léty 1945-1947 (odsun obyvatel německé národnosti z ČR) končí prakticky více nežli sedmisetleté společenství Čechů a Němců v českých zemích.⁷

2.2. Vybrané pojmy - rozbor

V předválečném Československu v roce 1930 žilo přes 3 miliony obyvatel německé národnosti, většina z nich v pohraničních regionech o rozloze zhruba 27.000 km². Tito tzv. sudetští Němci⁸ se ve své naprosté většině (70%) postavili za Henleinovu sudetoněmeckou stranu a za Adolfa Hitlera.⁹ Stupňující se sudetoněmecké požadavky a tlak z říše vyvrcholily Mnichovem. Důsledkem byl útěk a vyhnání českého obyvatelstva z pohraničí, okleštění republiky^{9a} a nakonec likvidace československého státu. Výsledkem diktátu z Mnichova bylo nucené opuštění demokratické cesty ČSR (II. republika) a krátce nato (březen r. 1939) odtržení Slovenska a Podkarpatské Rusi a nastolení vasalských poměrů v českých zemích (vznik tzv. Protektorátu Čechy a Morava).

Během nacistické okupace ČSR, vzhledem ke stupňujícím se represáliím vůči českému národu, sílila v našem domácím i zahraničním odboji myšlenka odsunu obyvatel německého etnika z území poválečného (= osvobozeného) Československa - a to buď jeho větší části či plného počtu německé populace. Idea odsunu, jak uvádí historik Karel Kaplan,¹⁰ prodělala celkem tři fáze:

- 1) Mnichov 1938 - podzim 1941. V londýnském exilu se uvažovalo o odstoupení části pohraničního teritoria, obývaného Němci, o snížení množství německých obyvatel vystěhováním a o utvoření jazykově ohraničených německých území s jistým stupněm samosprávy. Odsun většiny Němců z budoucí (= obnovené) ČSR byl z mezinárodních důvodů považován za neuskutečnitelný.
- 2) Zima 1941 - prosinec 1943.¹¹ Koncepce hromadného transferu československých Němců. Oficiální vyhlášení myšlenky národního státu Čechů a Slováků, myšlenka likvidace neslovanských menšin vystěhováním většiny a odnárodněním zbytku.
- 3) Od konce roku 1943 do května 1945. Úsilí československé politiky dosáhnout uznání, hlavně souhlasu velmocí antihitlerovské koalice, s ideou národního státu Čechů a Slováků a s odsunem menšin.¹²

Záhy po skončení Květnového povstání českého národa proti nacistickým okupantům nastalo praktické provádění odsunu obyvatelstva německé národnosti z ČR. Jeho první etapa, trvající do konce července, resp. do začátku srpna 1945, charakterizovaná jako tzv. divoký odsun, byla předmětem kritiky především v západním světě.¹³ I když s nehumánními způsoby, které se při tomto raném odsunu vyskytly, nelze souhlasit, lze je však do určité míry pochopit jako reakci na předchozí počínání sudetských Němců ve druhé polovině 30. let a v první polovině let čtyřicátých a na zločiny nacistické moci, na nichž právě tito měli značný podíl. V severozápadních Čechách emoce na české straně pochopitelně pak zvyšovala blízkost nacistických martyrologických zařízení a míst - Terezína a Richardu u Litoměřic a četnost neblahých událostí, spojených s nacistickým režimem (Lidice,

gymnázium a střední průmyslová škola v Roudnici nad Labem,¹⁴ Libkovic pod Řípem, Lounky, Libochovice,¹⁵ Velvary,¹⁶ Třebenice¹⁷ a další.

Od Postupimské konference vítězných mocností (17.7.-2.8.1945) začíná etapa druhá - etapa organizovaného odsunu německé populace z ČSR (ale i z Polska^{17a} a z Maďarska). Odsun z Československa do okupačních zón Německa pokračoval v letech 1946-1947.¹⁸ Součástí odsunu byl též dobrovolný útek mnoha Němců.

2.2.1. Pohraničí obecně

Pohraničí lze charakterizovat jako periferní území s nižší frekvencí kontaktů s centrem. Ve vztahu k sousednímu zahraničí frekvence kontaktů závisí na utváření vzájemného mezistátního poměru (v době míru a mezistátní spolupráce vztahy pohraniční oblasti se sousední zemí, především s jejím pohraničím, jsou značně vysoké).

Pohraničí bývá většinou hornaté území, neboť často bývají státní hranice vedeny po horských hřebenech. Někdy však státní hranici tvoří řeka. Jedná se o prostor při hranici dvou státních celků, příp. mocenských bloků, místo konfliktů i spolupráce. Často jde o území znevýhodněné geograficky i ekonomicky.

Pohraniční oblasti jsou místy stýkání různých etnik, jazyků a kultur. Jsou prostorem, kde končí platnost jednoho právního řádu a jednoho správního systému.

Toto všechno výše uvedené platí i pro české pohraničí.¹⁹

2.2.2. České vnější pohraničí

Vymezením pojmu "pohraničí" s ohledem na podmínky České republiky se po několik let zabývá detašovaný tým Sociologického ústavu Akademie věd ČR Praha v Ústí nad Labem.²⁰ Jak uvádí V. Houžvička (v: Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí, WP 96:2,1996, str.6-8) *"ve zcela obecné poloze charakterizuje pohraničí periferní poloha ve vztahu k centru, specifické, přírodní a klimatické podmínky, ale také sociokulturní diskontinuita způsobená směnou obyvatelstva, jež byla důsledkem odsunu německy mluvícího obyvatelstva pohraničí po 2. světové válce. Rozsáhlé přesuny obyvatelstva spojené se znovuosídlením pohraničních oblastí vedly ke značné deformaci migračních procesů, což mělo nepříznivý dopad jednak do struktury a hustoty osídlení pohraničních oblastí, jednak vytvořilo méně příznivou sociální a vzdělanostní strukturu."* Jak dále konstatuje V. Houžvička, toto *"neplatí pro celé české pohraničí stejnou měrou. Výrazně negativní je v tomto smyslu např. sociální struktura pánevních oblastí v Podkrušnohoří."*²¹

Předmětem zájmu ústeckého detašovaného týmu je především české pohraničí (resp. pohraničí českých zemí nebo České republiky), sousedící se Spolkovou republikou Německo a s Republikou Rakousko,²² které rozdělujeme ze dvou hledisek :

- 1) z hlediska vztahů České republiky k Německu a k Rakousku.
- 2) se zřetelem na historický vývoj českoněmeckého společenství v českých zemích.

Ad 1) chápeme jako poměrně úzký pohraniční pás, resp. území skutečně jen hraničních okresů, přimykající se ke státní hranici (česko-německé a česko-rakouské).

Ad 2) je pohraničním územím, kde až do let 1945 - 1947 žilo německé obyvatelstvo, a to většinou jako majoritní populace.²³ Toto území se víceméně překrývá se současným pojetím tzv. Sudet - tedy tak, jak jsou dnes presentovány v Německu a v Rakousku a v poslední době i u nás.²⁴ V tomto druhém pohledu se jedná i o širokou oblast českého pohraničí po 2. světové válce sousedícího s Polskem,²⁵ dříve s Německem.

Nejrozvinutější oblastí celého českého pohraničí (= pohraničí Čech, Moravy a českého Slezska) je Podkrušnohorská oblast západních a severozápadních Čech - alespoň co se týče struktury průmyslu a struktury urbanistické. Tyto končiny náležejí vůbec k nejrozvinutějším částem celého státu.

České pohraničí (resp. pohraničí českých zemí) - jako území s německou majoritou - mělo během staletí proměnlivý ráz co do svého rozsahu. Ke stabilizaci plochy tohoto pohraničí došlo až koncem 18. stol., příp. v první polovině století devatenáctého. Od té doby docházelo již jen k pozvolnému růstu "pohraničního" (= jazykově a kulturou německého) území - ovšem s výjimkou podzimu r. 1938, kdy do pohraničí (tzv. Sudet) nacistický režim násilně zahrnul i etnicky a kulturou úplně české regiony, jako např. okolí Mostu a Duchcova, Domažlicko (část), Českosudsko nebo jižní, jihovýchodní a východní zázemí Opavy atd.²⁶

Široké území českého pohraničí se v letech 1938-1945 stalo součástí tzv. Sudetské země (Sudetské župy) Velkoněmecké říše a zpět do ČSR se navrátilo až v květnu 1945. Na tomto prostoru pak v 1. 1945/47 proběhla rozsáhlá etnická a sociální výměna obyvatelstva.²⁷

2.2.3. Tzv. Sudety

Historickogeografický termín Sudety prodělal značný vývoj. Zprvu jím byla od konce 19. a na poč. 20. stol. označována horská soustava na dnešním česko-polském (dř. česko-německém), resp. česko-slezském pomezí, a to po obou stranách státní (a zemské) hranice.²⁸

V tomto původním geografickém pojetí (které stále v disciplíně geografie přetrvává) za Sudety, příp. Sudetskou soustavu, považujeme následující pohoří.²⁹

Na české straně - Lužickou pahorkatinu, Šluknovskou pahorkatinu, Frýdlantskou pahorkatinu, Lužické hory, Ještědský hřbet, Kozákovský hřbet, Zvičinsko-koclířovský hřbet, Liščí hřbet, Železnobrodskou vrchovinu, Podkrkonošskou pahorkatinu, Jizerské hory, Krkonoše, Broumovskou vrchovinu,³⁰ Orlické hory, Kralický Sněžník, Hrubý a Nízký Jeseník a Oderské vrchy.

Na slezské (dř.německé, dn.polské) straně - Předhoří Kačavské, Krkonoše, Kamenné hory, Soví hory, Bystřické hory a Rychlebské hory.

Oronymum Sudety se v období po první světové válce stává nakrátko i termínem politicko-správním. Tehdy - na přelomu let 1918/1919 - v napjatém ovzduší

iredentistických snah německých obyvatel pohraničí českých zemí byl výraz "Sudetenland" použit pro označení rozsáhlého etnicky převážně německého pohraničního území severní Moravy a Opavského Slezska. Rozsah tohoto teritoria zahrnoval končiny od západních předměstí Moravské Ostravy počínaje až po Orlické hory v Čechách.³¹

Dalšího územního rozšíření dosáhly Sudety ve 30. letech a v první polovině 40. let našeho věku, kdy se o propagaci tohoto pojmu velmi "zasloužila" henleinovská a vůbec nacistická propaganda. Tehdy Sudety, resp. Sudetskou zemí či župou, je míněno široké severní, severozápadní, západní i jihozápadní pohraničí - od levého břehu řeky Odry v Moravské Ostravě až po Horšovský Týn včetně, pouze přerušené českým národnostním klínem u Náchoda. Po Mnichovu stává se termín "Sudetenland" skutečným správním pojmem (v nacistické stranické terminologii bývá střídán s termínem "Sudetengau").

Podle stavu k 21.9.1939 se Sudety, spravované tzv. říšským místodržitelem v Liberci, dělily na tři obvody tzv. vládního prezidenta - se sídly v Karlových Varech (později v Chebu), v Ústí nad Labem a v Opavě. Každý okrsek vládního prezidenta se dále členil na tak řečené landráty.³²

Ostatní zabrané české (československé) pohraničí českých zemí (= oblast Šumavy a jižní Moravy) v ohledu správním v letech /podzim/1938 až/jaro/1945 náleželo do Bavorska (Řezno) a do Horních (Linec) a do Dolních (Vídeň) Rakous.

Po osvobození ČSR spojeneckými armádami r. 1945 se v českém prostředí zcela přestal pojem Sudety užívat, ba dokonce získal pejorativní ráz. Naproti tomu se nepřetržitě objevuje ve slovníku tzv. Sudetoněmeckého krajanského sdružení a jeho sympatizantů, kteří jím označují c e l é pohraničí českých zemí - dříve převážně německé. Nepřerušeně je používán i v Polsku, ovšem jen jako oronymum.

2.2.4. České vnitřní pohraničí

Tímto termínem pracovně nazývám poměrně úzké teritorium českého vnitrozemí těsně přiléhající k etnicky německému pohraničí Čech, Moravy a Slezska.³³ Česko-německá národnostní hranice prodělala během věků značný vývoj, spočívající v neustálém rozšiřování tzv. pohraničí a zmenšování tzv. vnitrozemí, a ustálila se až v 18. století.³⁴ V období od podzimu r. 1938³⁵ do května 1945 se dokonce proměnila v hranici státní (zprvu mezi ČSR, pozd. tzv. Protektorátem Čechy a Morava na straně jedné a tzv. Velkoněmeckou říší na druhé straně).

České vnitřní pohraničí³⁶ (a po Mnichovu změněné ve skutečné pohraničí, resp. ve vnější české pohraničí) tvořily zhruba tyto politické okresy českého vnitrozemí:³⁷

Mělník, Roudnice nad Labem, Louny, Slaný, Rakovník, Kralovice, Plzeň (město a venkov), Domažlice, Klatovy, Sušice, Strakonice, Písek, České Budějovice, Třeboň, Pelhřimov, Jindřichův Hradec, Telč, Moravské Budějovice, Brno (město a venkov), Hodonín, Moravská Ostrava (město), Frýdek, Valašské Meziříčí, Hranice na Moravě, Olomouc (město a venkov), Litovel, Boskovice, Nové město na Moravě, Litomyšl, Vysoké Mýto, Rychnov nad Kněžnou, Náchod, Hradec Králové, Dvůr Králové nad Labem, Jičín, Semily, Turnov a Mladá Boleslav.

Tato "pohraniční" oblast Čech, Moravy a menší části Těšínského Slezska (Frýdecko)³⁸ a dění v ní se obráží v soudobém archivním materiálu, zejména v tisku. V 19. století se mnohé z těchto "pohraničních" podoblastí stávaly regionálními a lokálními centry českého vlasteneckého života (Chodsko, Podřipsko, Boleslavsko, Náchodsko,³⁹ Hradecko, Litomyšlsko a další regiony Čech a Moravy)⁴⁰ a v r.1938 pak prvními záchytnými pomocnými body pro Čechy, Židy a německé antifašisty utíkající a vyháněné ze Sudet, jejichž útočištěm se stala pořád ještě demokratická II. Československá republika.⁴¹ Existence tohoto českého vnitřního pohraničí byla českým národem přijímána s nelibostí. Jeho zrušení v r. 1945 bylo naopak přijato se zadostiučiněním.⁴² Právě bývalé české vnitřní pohraničí bylo zdrojem hlavních osídleneckých proudů, směřujících od revoluce 1945 do vnějšího pohraničí českých zemí.⁴³

2.3. Proměna etnické skladby populace českého pohraničí v letech 1945 - 1990

2.3.1. Příchod nových osídlenců

Květnovým povstáním roku 1945 vyvstává problém osídlení pohraničí novými obyvateli - československými státními příslušníky české, případně slovenské národnosti. Jednalo se hl. o nové příchozí z vnitrozemí, ale částečně i ze zahraničí (Volyňští Češi,⁴⁴ Češi od Střelína a od Lódže,⁴⁵ Vídeňští Češi,⁴⁶ Kladští Češi,⁴⁷ tzv. Moravci⁴⁸ atp.) a příp. i o jiné národnosti (kromě již zmíněných Slováků šlo např. i o Chorvaty⁴⁹. Intenzita tohoto osídlování byla v různých krajích rozdílná. Šlo o osídlení nejen bývalé tzv. Sudetské země (župy), ale i končin Šumavy, o Českokrumlovsko, Jindřichohradecko a o jižní Moravu.

Kromě osídlení (vnějšího) pohraničí českým etnikem, bylo zapotřebí nahradit i odcházející Němce z některých vnitrozemských částí státu - např. v Praze, v Českých Budějovicích, na Jihlavsku a Havlíčkobrodsku (dř. Německobrodsku), v Brně, Olomouci nebo na Vyškovsku a jinde.⁵⁰

Jak již shora poznamenáno, naproti tomu i během nacistické okupace českého (československého) pohraničí zůstaly v tomto prostoru uchovány české enklávy - třeba rolnické obyvatelstvo ve zcela jazykově českých vesnicích jihozápadně, jižně, jihovýchodně a východně od Opavy,⁵¹ dále souvislé české osídlení na dodatečně Němci zabraných územích - na Českokodubsku a na Domažlicku⁵² nebo hornické osady na Mostecku a Duchcovsku a částečně i zemědělská česká populace Lovosicka⁵³ aj. Toto původní české obyvatelstvo tvořilo asi 10-12% celkové populace tzv. Sudet. V r. 1939 žilo na říší okupovaných územích českých zemí celkem 426 191 Čechů. Jejich rozložení bylo velmi diferencované, např. na Ústecku tvořili Češi asi 8,5% všech obyvatel, na Opavsku dokonce 20%, ale zato na Chebsku jen 2%.

Proces směny obyvatelstva českého pohraničí v letech 1945 - 1947 se neobešel bez dramatických událostí, včetně násilností a jiných excesů. Osídlování pohraničí probíhalo, hlavně v prvních poválečných měsících a letech, velmi živelně a nerovnoměrně. (Viz zmíněný divoký odsun.) Přistěhovalci z vnitrozemí přicházeli s různými úmysly - někteří s cílem najít nový domov a natrvalo se tam usadit, jiní přišli pouze dočasně, aby získali určitý majetek a poté se zase vrátili zpět do vnitrozemí. Výjimkou nebyly ani různé dobrodružné motivy a zjištěné záměry. Z nově příšlého

obyvatelstva, které nadále v pohraničí zůstalo, formovala se - spolu se starousedlíky - občanská společnost. Dělo se tak však dosti obtížně, neboť většinou chyběly tradice a obyvatelstvo bylo sociálně a kulturně heterogenní.⁵⁴

Hodnocení masové migrace Čechů (Slováků) do pohraničí je zatíženo různými mýty, příp. ideologickými interpretacemi a z vědeckého hlediska je stále dosti nepřesné. Zůstává však nespornou skutečností, že podstatná část českého (slovenského) obyvatelstva přicházela do pohraničí proto, aby tam našla nový domov a zlepšila si své postavení (ekonomické i sociální). Nemalá část nových osídlenců totiž pocházela ze sociálně slabších vrstev, zejména venkovského obyvatelstva vnitrozemí, a získání zemědělských usedlostí i jiných nemovitostí po Němcích znamenalo pro ně mobilní vzestup.⁵⁵ Podobný vzestup zaznamenali i drobní podnikatelé, řemeslníci a obchodníci. V neposlední řadě i obsazování míst ve státní správě, v ekonomice, finančnictví atd. představovalo pro většinu nových příchozích sociální vzestup. To se týkalo i migrantů ze zahraničí, alespoň z větší části. Změna bydliště se tak stala jedním z faktorů sociální mobility. S přesunem do větší obce či města rostla totiž šance zlepšení sociální pozice.

K masovému přesunu českého obyvatelstva do pohraničí dochází, jak již shora uvedeno, ihned po skončení druhé světové války.⁵⁶ O průběhu procesu osídlování pohraničního území nejvíce vypovídají demografické a statistické zdroje.

V letech 1945 - 1946 probíhala masová směna obyvatelstva pohraničních regionů. Údaje o počtu a průběhu odsunu Němců a o obsazování pohraničních oblastí českým etnikem se v řadě okolností různí.⁵⁷

Relativně nejúplnější statistický přehled o stavu osídlení pohraničí po dokončení hlavní vlny organizovaného odsunu Němců podává soupis obyvatelstva podle povolání, který byl v českých zemích proveden v květnu 1947.⁵⁸ Podle tohoto pramene bylo v pohraničí (rozumí se na území okupovaném říší) celkem 2 229 485 obyvatel. Z toho bylo asi 61,2 % nových osídlenců, 32,7 % starousedlíků (= obyvatelé, kteří byli v pohraničí přítomni k 1.květnu 1945), 5,3 % tvořily děti, které se narodily v období od 1.5.1945 do 22.5.1947, zbytek činili osídlenci, kteří působili během druhé světové války v zahraniční armádě (0,5 %) a osoby bez údaje o bydlišti (0,3 %).⁵⁹

Jak se upozorňuje ve studii "Populační, ekonomický a národostní vývoj pohraničních okresů ČSR...",⁶⁰ jde o poslední data, která vycházejí z údajů za obce (dále byly údaje sledovány za vyšší správní jednotky). To umožnilo přesné vymezení pohraničí jako území okupované říší. Všechna další zjišťování již vycházela z politické koncepce integrace pohraničí do vnitrozemských celků. Pozornost se soustředila na údaje za okresy, z nichž ovšem některé byly dříve přiřčeny k tzv. Velkoněmecké říši jen zčásti. Tak vzniklo nové vymezené pohraničí. Toto území bylo předmětem poměrně intenzivního zájmu státních orgánů - nekrylo se ale zcela s územím, odkud byli odsunuti sudetští Němci. V tomto vymezení se tedy pohybují statistická data a demografické údaje všech dalších šetření.⁶¹

Nejvíce nových osídlenců přišlo do pohraničí v letech 1945 - 1947 z vnitrozemských okresů. Migrační proudy byly nejsilnější mezi nejbližšími okresy vnitrozemí (= vnitřního pohraničí) a pohraničí (= vnějšího pohraničí). Z českých a

moravských okresů se na osídlení (vnějšího) pohraničí v letech 1945 - 1947 vyšším podílem než 20 % svého obyvatelstva z r. 1930 účastnily následující politické okresy:⁶²

Slaný	v %	29,2	Říčany	v %	24,3
Mnichovo Hradiště		29,1	Turnov		23,7
Rakovník		28,8	Praha - sever		22,8
Roudnice nad Labem		28,7	Rokycany		22,7
Semily		26,7	Mělník		22,6
Vsetín		25,9	Český Brod		22,1
Louny		25,4	Valašské Meziříčí		22,0
Brandýs nad Labem		24,9	Praha - západ		21,3
Praha - jih		24,7	Kralupy nad Vltavou		21,1
Mladá Boleslav		24,6	Jičín		20,7

Hlavní město Praha účastnilo se osídlení pohraničí 92 400 obyvateli, Plzeň 17 000 obyv., Moravská Ostrava 13 000 obyv. a zemské město Brno 11 400 obyv.

Z celkového počtu 115 000 osob, které přišly do pohraničí z ciziny, byla největší část před 1.květnem 1945 v říši (= Německu a v Rakousku). Zhruba šlo asi o 40 000 osob. V říšskoněmecké armádě sloužilo 6 801 osoba, v koncentračních táborech bylo vězněno 7 714 osoby. Nejpočetnější skupinu - 26 908 osob - zahraničních krajanů, kteří přišli do pohraničí, tvořili Volyňští Češi.⁶³ Další, méně početné skupiny přišly z Polska - 7 464 osoby,⁶⁴ z Francie - 5 289 reemigrantů,⁶⁵ z Bulharska - 5 208 osob,⁶⁶ z Maďarska 4 076,⁶⁷ z Jugoslávie - 3 870,⁶⁸ z jiných míst bývalého SSSR nežli z Volyně 4 296.⁶⁹ Menší počet reemigrantů přišel z Rumunska, Belgie, Itálie, Anglie a Ameriky. Nikde, ale nevytvořili početnější skupiny osídlenců.⁷⁰ Tito repatrianti, ačkoli se většinou hlásili k české, příp. slovenské národnosti, přinášeli si ze svých původních domovů rozdílné životní zkušenosti, návyky a odlišný způsob života vůbec. Zejména v prvních letech po druhé světové válce pestrá skladba novoosídlenců výrazně ovlivňovala procesy utváření občanských vztahů a formování místních společenství v pohraničí.⁷¹

Migranti z okresů ČSR, které bezprostředně s bývalým pohraničím nesousedily, vyznačovali se větším rozptylem volby místa usídlení.⁷² Osídlování probíhalo zpravidla ve skupinách tak, že příbuzní nebo známí se stěhovali přibližně na stejné místo - do obcí nebo do blízkého sousedství. Tyto skupiny příbuzných či známých tvořily jakási přirozená sociální jádra nově vznikajících místních společenství. Jejich podíl na utváření občanské společnosti v osídlovaných regionech není zatím příliš prozkoumán.

Po roce 1947 začal osídlovací proces ztrácet na intenzitě, početně slábl. Bylo to způsobeno asi tím, že byly vyčerpány vnitřní zdroje obyvatelstva a svou roli sehrál i fakt, že ve vnitrozemí bylo v souvislosti s nápravou válečných a okupačních škod dostatek pracovních příležitostí. Přírůstek obyvatel do pohraničí migrací postupně klesal a naopak o něco vyšší nežli ve vnitrozemí byl přirozený přírůstek obyvatelstva. Například : ve srovnání s rokem 1950 přibylo v r. 1952 v rámci českých zemí celkem 3,2 % obyv., přičemž ve vnitrozemí přírůstek činil 3,1 % a v pohraničních krajích 3,5

% obyv. Tato situace byla dána tím, že se do pohraničí stěhovali většinou mladí lidé, kteří tam zakládali rodiny. Tento vyšší populační růst v pohraničních regionech zaznamenáváme i v dalších desetiletích.

V letech 1947 - 1950 se počet obyvatelstva pohraničních okresů zvýšil o 38 615. Největší relativní přírůstek byl zaznamenán v oblasti východních Čech, severní Moravy a Slezska (5,7 %), menší v jižních Čechách (2,5 %), v západních Čechách (0,8 %) a v severozápadních Čechách (0,7 %). Naproti tomu na jižní Moravě se počet obyvatel snížil o 2,1 % a v severních a severovýchodních Čechách o 0,6 %. Nerovnoměrný vývoj jednotlivých oblastí pohraničí byl způsobem tím, že v tamních průmyslových závodech (z nichž část byla přeložena na Slovensko) se snížil tlak na spotřebu pracovních sil. Migrační úbytky v té době zjišťujeme v okresech zemědělských i průmyslových.⁷³

Na konci roku 1952, který je považován za období ukončení hromadného a spontánního osídlování pohraničních regionů, v pohraničí - ve srovnání s rokem 1930 - žilo pouze 2/3 osob. Zpětný migrační proces (= vysoká migrace zpět do vnitrozemí) se počátkem 50.let trochu zastavil. Zmenšením těchto zpětných migračních ztrát došlo k tomu, že za roky 1952 - 1953 přibylo v pohraničí 80 485 obyv. Vývoj obyvatelstva byl však regionálně velmi nerovnoměrný. V některých oblastech, hlavně v pohraničních zemědělských okresech, nadále docházelo k úbytku obyvatel. Svou roli zřejmě sehrály kolektivizační procesy na počátku 50.let. Naopak přírůstek nacházíme zejm. v industrializovaných regionech severních Čech a severní Moravy a Slezska.⁷⁴

Z hlediska využití potenciálu pohraničních regionů a stability obyvatelstva existovaly v 50.letech vážné problémy. Některé málo industrializované části pohraničního území nezbytně potřebovaly pomoc vládních orgánů. V roce 1953 byly zahájeny organizované dosídlovací akce. Týkaly se zejména zemědělských okresů, příp. jejich částí. Vládní opatření specifikovala konkrétní pohraniční okresy, kam pak směřovala podpora dosídlencům nebo i další investice. Tato pomoc se v letech 1953 - 1959 týkala v průměru 38 okresů.⁷⁵ Výsledky dosídlovacích akcí nebyly jednoznačně úspěšné. Určitým pozitivním způsobem sice ovlivnily růst počtu obyvatel během 50. a začátku 60. let, avšak jejich celkový efekt byl problematický. Výběr nových osídlenců byl povrchní, do pohraničí byli doporučováni a přesvědčováni často jednotlivci či celé rodiny, jichž se ve vnitrozemských obcích chtěli zbavit. Značnou část z nich tvořili Romové. Mnozí dosídlenci přistupovali na tuto akci ze spekulativních důvodů, využili dosídlovacích příspěvků a po krátké době se vraceli zpátky do vnitrozemí. Je třeba ovšem poznamenat, že v dotyčných oblastech existovaly většinou těžké životní podmínky, špatné sociální zázemí, služby, komunikace atd. Dosídlování předpokládalo, že budou současně řešeny i otázky infrastruktury zanedbaných pohraničních regionů. Negativní zkušenosti s individuálními dosídlovacími akcemi vedly tehdejší vládní orgány ke komplexnějšímu pojetí revitalizace zaostávajících regionů. Ve vybraných okresech šlo o investice nejen do zemědělství a příplatky pro pracovníky v tomto sektoru, ale i o investiční a finanční podporu i dalším odvětvím a pracovníkům. Cílem bylo vytvořit přijatelné a srovnatelné podmínky s životem ve vnitrozemí a s průmyslovými pohraničními regiony.⁷⁶

Celkový vývoj pohraničních regionů byl i přes tato opatření nadále velmi nerovnoměrný. Plynulo to zejména z přirozené a historicky podmíněné hospodářské a sociální diferenciaci tohoto geograficky členitého území. Přes všechny peripetie a složitosti vývoje počet obyvatelstva pohraničí v 50. letech pozvolna stoupal. (Značný vliv tam měl přirozený přírůstek obyvatel.)

Ve srovnání s rokem 1947 vzrostl počet obyvatel v pohraničních okresech v r. 1959 o 15,9 %.⁷⁷ Přesto byl stále proti roku 1930 o 29,0 % nižší. Je evidentní, že pohraniční regiony odchodem původního obyvatelstva (Němců) značně ztratily ze svých synergetických možností rozvoje. Ztráta územního potenciálu byla způsobena rovněž přechodem zemědělství a drobného místního podnikání na kolektivní formy. Důsledkem byla ztráta individuálních podnikatelských zájmů a migrace do větších sídel, kde existovaly lepší možnosti výdělků a uplatnění. Následkem toho bylo vylidňování zejména malých obcí a zemědělských regionů.

Celorepubliková populační deprese, k níž došlo v 60. letech, se silně projevila rovněž v pohraničí. Ve srovnání s vnitrozemím přírůstek obyvatel v pohraničních oblastech činil pouze 60 %. Byla přijata další vládní opatření směřující ke komplexnímu dosídlování vybraných pohraničních okresů (celkem 12) a k podpoře zemědělství. To se především týkalo západních a jižních Čech.

I když v 70. letech nastalo zvýšení natality a v důsledku toho byl zaznamenán i výrazný růst počtu obyvatelstva, nadále pokračoval celkově velmi nerovnoměrný vývoj pohraničních okresů. Tato nerovnoměrnost osídlení a rozmístění výrobních kapacit nebyla přes snahu tehdejších vládních orgánů překonána a projevuje se v dosti složité podobě i v současnosti. Nejde pouze o notoricky známé skutečnosti, týkající se koncentrace průmyslové produkce a hlavně produkce elektrické energie v severních a severozápadních Čechách, vážným problémem je rovněž fakt neúplného osídlení pohraničního venkova.

Jestliže se konstatuje, že ve srovnání s rokem 1930 došlo k roku 1950 v pohraničí k celkovému poklesu obyvatel o 34,4 %, potom v pohraničních městech byl tento pokles mnohem menší nežli na tamním venkově. Dokazuje to srovnání počtu obyvatel okresních měst a ostatních obcí. Zatím, co se počet obyvatel mezi rokem 1930 a rokem 1950 v pohraničních okresních městech zvýšil o 12,1 %, v ostatních pohraničních obcích (= ve městech, nemajících okresní charakter, a na vesnicích) se snížil o 35,3 %. Za období let 1950 - 1985 vzrostl počet obyvatel okresních měst v pohraničí o 48,9 %, ale na vesnicích jen o 3,2 %.⁷⁸ Tyto údaje ilustrují procesy koncentrace obyvatel pohraničí do větších sídel a signalizují problémy osídlení venkovských pohraničních obcí. K tomu je třeba připomenout, že zejména během 50. a 60. let došlo k zániku řady malých vesnic a osad.⁷⁹

Nejnáročnější oblast revitalizace pohraničních regionů tvoří právě venkov a většina příhraničních obcí. Revitalizovat venkov v pohraničí patří k nejnaléhavějším úkolům současné společenské transformace. Je předmětem diskuse, zda právě v těchto končinách, v nichž byla a je nejvíce ohrožena a redukována zemědělská výroba, kde dostatečně nefungovala infrastruktura, bude možné se spoléhat jen na vlastní regionální zdroje. Bez státní podpory bude zřejmě proces revitalizace pohraničních venkovských obcí probíhat velmi pomalu.⁸⁰

Přes neustálý, i když značně nerovnoměrný, růst počtu obyvatel v pohraničí, nedosáhlo toto území stavu počtu obyvatel z počátku května r. 1945. Přitom přirozená reprodukce obyvatelstva je tam vcelku příznivější nežli ve vnitrozemí.⁸¹ Celkový výsledný efekt podílu přirozené reprodukce na růstu počtu obyvatel pohraničí je však zeslabován poměrně vysokým podílem vystěhovalectví. Vysoká míra migrace je trvalým jevem v pohraničních regionech. V šedesátých letech činil rozdíl mezi přistěhovalými a vystěhovalými - 4,0 % (ve vnitrozemí 9,2 %), v 70. letech - 2,8 % (ve vnitrozemí 0,2 %) a v 80. letech (= do r.1985) -1,1 % (vnitrozemí 0,5 %). Vysoká míra migrace snižuje stabilitu obyvatelstva pohraničí a ohrožuje úspěšný průběh transformace ekonomiky a revitalizace zaostalých regionů. Podle některých údajů se v exponovaných pohraničních krajích, jakými jsou třeba severní a severozápadní Čechy, vyměnilo za posledních 30 let až 50 % obyvatelstva.⁸² Tento jev má v podmínkách tržní ekonomiky nejednoznačný význam. Na jedné straně signalizuje schopnost obyvatelstva mobilně reagovat na situaci na trhu práce, na straně druhé však ve vztahu k regionu ohrožuje stabilitu osídlení a zhoršuje kvalitu populace. Z důvodů pracovní mobility odcházejí zpravidla kvalifikovanější a mladší lidé. Jinými důvody jsou i zaostalost místních technologií a nepříznivé ekologické podmínky části tohoto území. Zvláště tyto poslední hrají velkou roli. Populace pohraničí českých zemí celkově stárne (toto konstatování však platí i pro populaci vnitrozemí státu). Bohužel, zásadní obrát v tomto směru nenastal ani po roce 1989.⁸³

2.3.2. Formování občanské společnosti v době od května 1945 do počátku roku 1948

V roce 1945 začala se v českém (resp. československém) pohraničí vytvářet občanská společnost.⁸⁴ Jednalo se o společnost etnicky homogenní, což byl podstatný rozdíl oproti době předválečné Československé republiky, avšak v ohledu kulturním značně heterogenní. Přestože v letech (květen) 1945 - počátek roku 1948 (= období III. republiky)⁸⁵ existovalo úsilí udržet kontinuitu s předválečným masarykovským demokratickým Československem, postupně docházelo ke značným politickým, hospodářským, společenským, sociálním a kulturním změnám, které měly významné důsledky pro formování občanské společnosti v pohraničí.⁸⁶ Došlo :

- 1) ke změně politické struktury státu (vytvoření tzv. Národní fronty Čechů a Slováků, zákaz agrární strany, potlačení jakékoliv opozice);
- 2) ke znárodnění těžkého průmyslu, dolů, hutí, bank, lázní, kinematografie a dalších vybraných odvětví a k pozemkové reformě;
- 3) k omezení občanských práv a svobod pro zbylé obyvatelstvo německé (a i maďarské) národnosti.

Tento modifikovaný proces tvorby občanské společnosti byl zcela utlumen neblahými politickými událostmi února roku 1948 a z nich plynoucími důsledky, dále nástupem byrokratického socialismu a následnou kolektivizací a socializací.⁸⁷

Formování nového obyvatelstva v pohraničí ČSR od Květnového povstání českého národa roku 1945 zahrnuje rovněž procesy vytváření občanské společnosti z různorodých zdrojů přistěhovalců a zbytků původního tamního obyvatelstva. Zahrnuje složité procesy vytváření sociálních vazeb, vzniku sociální struktury v

nových podmínkách a formování všeobecných hodnot soužití. Významnou součástí těchto procesů byl vznik a fungování různých politických, společenských a zájmových organizací a sdružení. Jejich spontánní aktivita bezprostředně po příchodu dosídlenců do vesnic a měst byla významným faktorem seznamování, navazování sociálních kontaktů a také místem srovnání zkušeností, představ a názorů. Jako ilustrace těchto procesů může být uvedena práce M. Hoškové,⁸⁸ v níž je dokumentována činnost kulturních a osvětových institucí od r. 1945 v některých vesnicích na Šumpersku. Při národních výborech⁸⁹ tohoto severomoravského regionu začaly hned na jaře 1945 působit kulturní komise, které zajišťovaly vznik a práci místních knihoven, podporovaly provoz kin, ochotnických divadel apod.⁹⁰ Významnou úlohu hrálo založení ochotnických divadelních souborů a jejich převážně vlastenecký repertoár. Další kulturní akce, které postupně získávaly pravidelnost a tradici, organizovaly mládežnické organizace,⁹¹ dobrovolné hasičské sbory, sportovní organizace (zejm. Sokol) a spolky.⁹² V té době byly pořádány různé průvody, slavnosti a vystoupení, a to při příležitosti významných národních, regionálních a lokálních politických a kulturních událostí (výročí narození a úmrtí "presidenta Osvoboditele" T.G. Masaryka,⁹³ výročí narození "presidenta Budovatele" Ed. Beneše,⁹⁴ 28.říjen,⁹⁵ 5.květen,⁹⁶ památka upálení mistra Jana Husa,⁹⁷ dožínkové slavnosti, pouti, posvícení, z mimořádných akcí pak oslavy předávání dekretů o vlastnictví zemědělské půdy novým osídlencům⁹⁸ apod.)⁹⁹

Organizátorkami řady těchto národně laděných akcí byly politické strany - Čs. strana národně socialistická a Čs. strana lidová a v mnoha případech i - Komunistická strana Československa, která (na rozdíl od období předválečného) stala se v letech 1945 až 1948 doslova programátorkou vlastenectví a slovanství...¹⁰⁰

V Čechách na přípravě mnoha kulturních a kulturně politických pořadů a shromáždění měly značný podíl Národní jednota severočeská¹⁰¹ a Národní jednota pošumavská,¹⁰² které již v době I. a II. republiky sehrály svou pozitivní roli, jak v uvědomování českých menšin v pohraničí,¹⁰³ tak po Mnichovu v péči o české běžence a vyhnance z pohraničí. Na Moravě tuto uvědomovací úlohu plnila až do r. 1948 Matice moravská¹⁰⁴ a ve Slezsku a na severní Moravě Matice slezská.¹⁰⁵

Významným aspektem rozvoje této společenské a spolkové činnosti v pohraničních obcích po r. 1945 byla jejich vazba na určitá centra obce. Zpravidla šlo o hostince se společenskými sály. Majitelé těchto zařízení podporovali působnost spolků a sdružení, protože jim to přivádělo klientelu. Jiným takovým centrem byla sportovní zařízení (hřiště, tělocvičny). Zánik spousty těchto přirozených center v období všeobecné kolektivizace znamenal také často zaniknutí většiny uvedených jevů společenského života. Fakticky tak došlo ke zrušení akcí, které se po nějakém čase mohly stát určitou tradicí a místem společenské (občanské) integrace, a to ještě dříve nežli se touto tradicí staly. Společenský a občanský život samozřejmě ani po únoru r.1948 neskončil, nicméně měl úplně jiný charakter a zdaleka nebyl již tak spontánní a v takovém rozsahu jako bezprostředně po skončení druhé světové války a vůbec v letech 1945 - poč. r. 1948.¹⁰⁶

Vystěhování Němců z pohraničí znamenalo, až na výjimky, prakticky úplnou likvidaci všech dosavadních sociálních vazeb na daném území, včetně zrušení kulturních tradic, náboženských a církevních zvyklostí,¹⁰⁷ ustálených občanských

forem a etnografických a folkloristických institucí a obyčejů.¹⁰⁸ Nové obyvatelstvo si přinášelo různorodé sociální a kulturní hodnoty a zkušenosti, které byly v dynamických procesech občanského soužití vzájemně konfrontovány a měněny v nový sociokulturní systém. Přitom toto nové obyvatelstvo vstoupilo do materiálně vybaveného prostředí, které přes značnou válečnou devastaci vyžadovalo významnou změnu dosavadního způsobu života. Součástí procesů vytváření nového sociálního systému v pohraničí tak byla rovněž konfrontace dosavadních kulturních a sociálních zvyklostí a také reálných možností s tímto hmotným prostředím. Již v této etapě došlo přitom ke značným ztrátám právě na materiální vybavenosti pohraničních regionů. Nové obyvatelstvo nemohlo v plném rozsahu pokračovat v činnosti všech provozů, živností, hospodářství a pod. Značná část dosavadních kapacit tak zůstala nevyužita. Jiná odvětví, mající velký národohospodářský význam, naopak vyžadovala obnovu a koncentraci prostředků a pracovních sil.

Nově příšlé obyvatelstvo neznalo ve svém celku místní kulturní tradice - byly pro ně nevýznamné, ba přímo spojené s němečtím.¹⁰⁹ To se ve svých důsledcích pak dotklo značné devastace různých kulturních a kulturně-náboženských památek. Nové obyvatelstvo české (ne již slovenské !) národnosti bylo totiž ve své většině ateistické anebo alespoň v poválečné materialistické atmosféře nepočítávalo k náboženským a církevním hodnotám duchovní a hmotné podstaty významnější vazby.¹¹⁰ Odchodem německého obyvatelstva a příchodem nových osídlenců neproměnila se pouze etnická skladba českého pohraničí. Tehdy došlo i k podstatné změně náboženského složení tamní populace.¹¹¹

Jestliže se dnes přiznává značná devastace Němci zanechaného materiálního a kulturního bohatství v pohraničních oblastech, pak je třeba připomenout, že v zásadě ne vždy šlo o zjevný úmysl, ale pouze o logický důsledek kapacitních možností lidského potenciálu a jiného způsobu života novoosídlenců.¹¹² Některé záležitosti, které jsou obyvatelstvu českého pohraničí, hlavně ze strany sudetských Němců, vytýkány jako nekulturnost a barbarství, jeví se tak v jiném světle. Na druhé straně je však třeba přiznat, že řada významných kulturních hodnot byla zničena zbytečně a nesmyslně a též i úmyslně.¹¹³

Samostatnou studii by vyžadovalo období bezprostředně následující po únoru r. 1948, kdy v důsledku vyhlášení programu tzv. budování socialismu nastaly zásadní změny ve vlastnických vztazích - což v praxi znamenalo během let 1949 - 1951 likvidaci řady živností v obcích a ve stejné době (někde i o něco později) rušení soukromých zemědělských hospodářství - s následným odchodem obyvatelstva do vnitrozemí. Tyto události významně ovlivnily formování obyvatelstva pohraničí. Ve svých důsledcích měly negativní dopad zejména na jeho stabilitu, způsobily likvidaci spousty malých obcí, ovlivnily koncentraci obyvatel do větších sídel a v neposlední řadě přerušily procesy občanské integrace různorodého obyvatelstva v pohraničí.

Procesy formování občanské společnosti v pohraničních oblastech byly v r. 1948 přerušeny násilným nástupem komunistické strany k moci. Činnost nekomunistických politických stran byla buď umrtvena (Čs. strana národně socialistická) nebo zcela podřízena politice KSČ (Čs. sociální demokracie, Čs. strana lidová a nově vytvořená Čs. strana socialistická).¹¹⁴ Postupně zanikaly různé společenské organizace (velice zjevný byl např. úpadek divadelních ochotnických souborů, přeměna a pozvolný

zánik Sokola ¹¹⁵ atd.), jen velmi obtížně se prosazovaly nové občanské iniciativy a společenský život ve městech a na vesnicích se stále více formalizoval.¹¹⁶ Tyto projevy restriktce občanské společnosti zasáhly nejen pohraničí, ale měly celostátní povahu. Jejich dopad pro pohraniční kraje byl však mnohem nepříznivější.

Vznikaly nové akce, jež měly postupně vytvořit jiné společenské tradice. Velká pozornost se soustředila na oslavy 1.máje,¹¹⁷ 9.května,¹¹⁸ Mezinárodního dne žen,¹¹⁹ oslavu Velké říjnové socialistické revoluce,¹²⁰ narozenin K. Gottwalda,¹²¹ A. Zápotockého,¹²² V.I.Lenina,¹²³ J.V. Stalina,¹²⁴ Mezinárodního družstevního dne,¹²⁵ Setkání ochránců hranic aj. Stále více byl oficiálně oslabován význam Vánoc s jejich křesťanským poselstvím a naproti tomu zvýrazňován Nový rok (se zaváděním zvyků českému prostředí úplně cizích - děda Mráz).¹²⁶ Celkově však, jak uvádějí studie o způsobu života, docházelo i v pohraničních regionech k individualizaci životního stylu, k výraznému omezení a zformalizování občanských a společenských styků. Vedle politických příčin měl velký vliv na změnu životního stylu i nástup televize (od r. 1953, spíše během druhé poloviny 50.let), který přinesl jistý únik od společenského života do okruhu rodiny. (Na druhé straně však televize stále více přinášela ovlivňování života jednotlivců a rodin státem prosazovanou materialistickou ideologií).

Podstatně způsob života v pohraničí (ale nejen tam) ovlivnila kolektivizace a socializace. Tento proces započal v řadě pohraničních vesnic mnohem dříve nežli ve vnitrozemských krajích. První JZD tam vznikala již na jaře r. 1949, více pak na přelomu 40. a 50. let.¹²⁷ Často bývalí bezzemci, kteří si v poválečné době své sociální postavení polepšili, o získanou půdu záhy přišli...

Jak v pohraničí, tak i ve vnitrozemí často měla kolektivizace násilný průběh.¹²⁸ Skutečností však zůstává, že mnohde (alespoň v příznivých geografických podmínkách) si zemědělské obyvatelstvo časem zlepšilo své materiální postavení.

Nedostatečné občanské kontakty a jejich značná formálnost negativně ovlivnily formování pocitu občanské a často i sousedské sounáležitosti nového obyvatelstva v pohraničí. Přesto se i v těchto podmínkách postupně utvářelo vědomí pocitu domova a regionální příslušnosti. Dokazují to např. i výsledky sociologického šetření z let 1990 - 1993.¹²⁹ Navzdory velmi složitému historickému vývoji pohraničního území naprostá většina dotázaných chápe místo svého bydliště jako svůj domov. Jen malá část dotázaných obyvatel pohraničí uvažuje o tom, že se přestěhuje (podle odpovědí jde o necelá 4 % respondentů), přičemž místo, do něhož by se chtěli přestěhovat, nachází se rovněž v pohraničí. Těch, kteří se v žádném případě nechtějí stěhovat, je 76 %, zbytek dotázaných odpověděl, že někdy o tom uvažuje. Existují přitom značné regionální rozdíly, častější úvahy o přestěhování se objevují v místech se zhoršeným životním prostředím. V poslední době lze zjistit určité signály, svědčící o zájmu o přestěhování v malých obcích, zejména u pracovníků v zemědělství. Rozhodující většina obyvatel pohraničí ve výpovědích sociologických šetření manifestuje svou přináležitost k dosavadnímu místu bydliště.¹³⁰

Po roce 1989 nastává nová situace rozvoje občanské společnosti i v pohraničí. Projevuje se v aktivizaci různých společenských a politických organizací, ve vzniku občanských iniciativ a v růstu společenských kontaktů. Procesy demokratizace

veřejného života a transformace ekonomických vztahů pozitivně ovlivňují obnovu občanské společnosti na nových hodnotových základech.¹³¹

3. Stabilní osídlení pohraničního východního (= pravobřežního) Litoměřicka od roku 1945

Obecné trendy formování obyvatelstva v pohraničí v období po druhé světové válce ilustruji na příkladu regionu "Litoměřicko" a subregionu "Úštěcko".¹

3.1. Region "Východní (= pravobřežní) Litoměřicko"

3.1.1. Geografické vymezení termínu

Při sledování proměn osídlení v pohraničním území někdejšího politického okresu Litoměřice,² rozdělil jsem plochu tohoto správního okresu na dvě části - na východní (t.j. pravobřežní) a západní (t.j. levobřežní) Litoměřicko. Díl východní se rozkládá od Labe na severovýchod a zahrnuje zhruba dva bývalé soudní okresy - Litoměřice a Úštěk, díl západní, ležící od řeky Labe na jihozápad, obsahuje bývalý soudní okres Lovosice. Toto rozdělení není samoučelné. Přistoupil jsem k němu z důvodů komparačních s ohledem na pramen povahy statistické, kterým jsou "Soupis obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947".³ Tam se za Litoměřicko považuje pouze jeho pravobřežní část, neboť vychází ze správní organizace platné od 1.2.1949 - i když uvádí stav z let 1946/47.⁴

Východním (pravobřežním) Litoměřickem je míněna hornatá oblast rozkládající se od Labe u Velkých Žernosek a Libochovan a táhnoucí se až za Úštěk ke Konojedům, Lukovu a Kalovicím, jež je ve svém severním pásmu vyplněná Litoměřickým středohořím a částečně též i Verneřickým středohořím⁵ a v pásmu jižním pak nízkou vrchovinou, jakýmsi předhořím Českého středohoří.

Z vodních toků zmíněné oblasti jsou významnější Luční potok a Úštěcký potok.

Východním Litoměřickem prochází důležitá silnice I. třídy č. 16 od České Lípy, Zahrádek, Úštěka na Liběšice a Litoměřice a dále silnice II. třídy jdoucí z Litoměřic (po pravém labském břehu) na Ústí nad Labem a silnice stejného řádu od Litoměřic přes Hošťku, Štětí a Liběchov na Mělník a od Roudnice nad Labem a Polep směrem na Liběšice a Verneřice.

Sledovaným regionem procházejí dvě železniční tratě České dráhy - z Lysé nad Labem, Mělníka a Štětí na Křešice, Litoměřice, Ústí nad Labem (Střekov) a Děčín a druhá od Lovosic přes Litoměřice (Horní nádraží) na Liběšice, Úštěk, Kravaře a Českou Lípu.⁶

Správním a kulturním střediskem regionu je okresní město Litoměřice, které je též sídlem několika středních škol a kulturních institucí (Severočeská galerie výtvarného umění, Státní oblastní archiv, Diecézní muzeum a galerie, Okresní vlastivědné muzeum a Okresní knihovna K.H.Máchy). Litoměřice (historické centrum) spolu s nedalekým Terezínem a vzdálenějším Úštěkem mají statut městských památkových rezervací.⁷

Litoměřice jsou již od roku 1057/58 sídlem kapituly svato- štěpánské a od roku 1655 i sídlem biskupství.⁸ Až do poloviny (resp.60. let) 19. stol. byly krajským městem.⁹ Ve středověku a počátkem novověku (až do r. 1610) byly centrem magdeburského práva pro města a městečka severní poloviny Čech.¹⁰

V obcích popisované oblasti ležících při Labi se provozuje zemědělství, ovocnářství (Žitenice, Ploskovice) a vinařství (Žalhostice a Velké Žernoseky).

Průmysl v daném regionu jen zastoupen je sporadicky a tak obyvatelstvo dojíždí za prací většinou do nedalekých Lovosic (Secheza), Ústí n.L. (Setuza a Spolek pro chemickou a hutní výrobu), Štětí (Papírna), Čížkovic (Cementárna) či Roudnice nad Labem (Agrozet) a jinam.

Malebnost krajiny východního Litoměřicka vytvářejí homole a kupy Českého středohoří (některé s relikty hradních ruin - Kamýk, Helfenburk, Kalich, Panna aj.)¹¹

Co se týká stavu životního prostředí, více je v oblasti východního Litoměřicka postiženo širší okolí Litoměřic (emise z Lovosic a Čížkovic) nežli Úštěcko, které slouží jako rekreační území především pro okresy Litoměřice, Ústí n.L. a Česká Lípa.¹²

3.1.2. Etnická a demografická proměna regionu v letech 1945-47^{12a}

Národnostní složení regionu východního (pravobřežního) Litoměřicka, jak je známe z doby druhé světové války, začalo se v podstatě utvářet až po třicetileté válce - ve druhé polovině 17. století.¹³ Sledovaný kraj postihla silná germanizace ve století osmnáctém a rok 1938 znamenal dočasný odchod českého etnika do vnitrozemí.¹⁴ Ještě na jaře r. 1945 území soudních okresů Litoměřice a Úštěk, tvořící pravobřežní Litoměřicko, mělo ráz buď zcela nebo převážně německý.

Z pravobřežního Litoměřicka (podobně jako z celého pohraničí českých zemí a vůbec z celé tehdejší ČSR) začal být prováděn od května 1945 odsun obyvatelstva německé národnosti a na jeho místo přišli noví příchozí většinou českého, ale i slovenského původu.

Sledujeme-li, z jakých míst tito noví obyvatelé na východní (pravobřežní) Litoměřicko přicházeli, získáme následující přehled hlavních proudů:¹⁵

a)	ze sousedního okresu Roudnice nad Labem	3 502 obyv.
b)	z hlavního města Prahy	3 174 obyv.
c)	z okresu Český Brod	1 530 obyv.
d)	z blízkého okresu Mělník	1 313 obyv.
e)	z okresu Praha - venkov (sever)	1 269 obyv.
f)	z české (levobřežní) části okresu Litoměřice	1 107 obyv.
C E L K E M :		11 895 obyv. (44,23 %)

g) ze širšího středočeského prostoru : ¹⁶ - z okresů :			
Brandýs nad Labem	813	obyv.	Sedlčany 276
Říčany	684		Poděbrady 272
Kralupy nad Vltavou	675		Nymburk 271
Kutná Hora	631		Benešov 261
Slaný	629		Vlašim 247
Kolín	626		Rakovník (část) 183
Mladá Boleslav	558		Jílové 181
Příbram	452		Beroun 123
Kladno	437		Hořovice 97
Praha-jih	434		Mnichovo Hradiště 72
Čáslav	371		
C E L K E M :			8 293 obyv. (30,83 %)

h) z širšího východočeského prostoru : z okresů :			
Chrudim	670	obyv.	Jaroměř (část) 92
Ledeč nad Sázavou	506		Žamberk 79
Pardubice	423		Náchod 77
Jičín	356		Hořice 58
Chotěboř	307		Nová Paka (část) 55
Hradec Králové	285		Litomyšl (část) 53
Nový Bydžov	262		Broumov (část) 19
Vysoké Mýto	199		Jilemnice 15
Rychnov nad Kněžnou	164		Trutnov 13
Semily (část)	131		Lanškroun 1
Havlíčkův Brod	109		
C E L K E M :			3 874 obyv. (14,4 %)

i) z širšího jihočeského prostoru : z okresů :			
Tábor	307	obyv.	Blatná 82
Písek	284		Třeboň 62
Pelhřimov	205		Kamenice na Lipou 52
Strakonice	164		Týn nad Vltavou 21
Humpolec	143		Jindřichův Hradec 20
Milevsko	104		Český Krumlov 18
České Budějovice	86		
C E L K E M :			1 548 obyv. (5,75 %)

j) z Moravy ¹⁷ a Slezska : z okresů :			
Přerov	39	obyv.	Místek 13
Moravská Ostrava - město	39		Moravské Budějovice 12
Brno - venkov	32		Prostějov 12
Nové Město na Moravě	32		Holešov 11
Jihlava	31		Kyjov 9
Hodonín	29		Český Těšín 7
Tišnov	28		Hranice na Moravě (část) 7
Zlín	28		Litovel (část) 6
Uherské Hradiště	27		Nový Jičín 6
Vsetín	27		Olomouc - venkov (část) 6
Boskovice	21		Fryštát 5
Dačice	21		Hustopeče 5
Uherský Brod	21		Moravský Krumlov (část) 4
Olomouc	19		Šternberk (část) 4
Vyškov	18		Valašské Meziříčí 4
Třebíč	15		Moravská Třebová 3
Velké Meziříčí	15		Zábřeh na Moravě (část) 2
Kroměříž	13		Znojmo 2
dále z Moravy a Slezska bez označení okresu			2
z věznic a koncentračních táborů na Moravě a ve Slezsku			1
C E L K E M :			576 obyv. (2,14 %)

k) ze severočeského prostoru : z okresů :			
Louny (část)	273		
Žatec (část)	9		
C E L K E M :			282 obyv. (1,04%)

l) ze širšího západočeského prostoru : z okresů :			
Plzeň - město	97		
Kralovice	21		
Horšovský Týn	2		
Stříbro	1		
C E L K E M :			121 obyv. (0,44%)

m) z věznic a koncentračních táborů v Čechách :			
C E L K E M :			120 obyv. (0,44 %)
n) z Brna - města :			
C E L K E M :			105 obv. (0,39 %)
o) z Čech - bez bližšího určení :			
C E L K E M :			79 obyv. (0,29 %)
C E L K E M v celém východním (= pravobřežním) Litoměřicku : ¹⁸			26 893 obyv. (100 %)

Souhrnně lze uvést, že nejvíce nových příchozích na východní (pravobřežní) Litoměřicko přišlo ze sousedního okresu Roudnice nad Labem, z Prahy, z širšího pražského okolí, z nedalekého okresu Mělník a z levobřežní části Litoměřicka - dohromady zhruba 45 %. Ze širšího středočeského území pocházelo okolo 31 % obyv. a kolem 15 % novoosídlenců mělo dřívější bydliště ve východních Čechách. Zbytek přišel porůznu z mnohých míst Čech, Moravy a Slezska.

Příchody na pravobřežní Litoměřicko v této nejpočetnější skupině (a - f) se dají vysvětlit blízkostí místa (levobřežní Litoměřicko, Roudnicko a Mělnicko), dále velkou koncentrací obyvatelstva (Praha a její okolí) či podobným charakterem kraje (jižní Českobrodsko a potom v h) některé hornatější východočeské okresy). Z ostatních míst, zdá se, byly příchody spíše individuálního rázu. Podobně tomu bylo i v jiných regionech pohraničí - celkem logicky hlavní proudy tvořili přistěhovalci právě z nejbližšího vnitrozemí, resp. z vnitřního pohraničí.¹⁹

3.2. Subregion "Úštěcko"

3.2.1. Geografická, demografická a urbanistická charakteristika sledovaného prostoru

Mikroregionem, na který se zaměřilo sociologické zjišťování podložené archivním výzkumem, je část tzv. Úštěcka. Konkrétně se jedná o město Ústěk a jeho nejbližší okolí.²⁰

Město Ústěk se nachází v malebné krajině na severovýchodě nynějšího okresu Litoměřice (jeho pravobřežní části). Leží při železniční trati ČD Lovosice - Litoměřice (Horní nádraží) - Česká Lípa - Liberec²¹ a při silnici I. třídy,²² jdoucí z Mostu přes Libčeves - Lovosice - Terezín - Litoměřice - Liběšice do Zahrádek a České Lípy. Nadmořská výška města v prostoru náměstí činí 242 m n.m., na nádraží ČD 233 m n.m. Na jihu a na východě od města se rozprostírají lesy (především borové), na straně severovýchodní, severní a západní pole a pastviny. Těsně severně od železničního nádraží²³ přiléhá k úštěckému předměstí rybník Chmelař,²⁴ využívaný (podobně jako celý tamní kraj) k rekreaci. Krajina kolem Úštěcka je zvlněná, severně a východně od města hornatá.

Na Úštěcku se provozuje zemědělství a chmelařství (tzv. chmelařský okrsek roudnicko - úštěcký).

Z průmyslových podniků v samotném Úštěcku působí tři - Kovoš, Chmelárna a pobočka varnsdorfského závodu Elite. Pracovních příležitostí je na Úštěcku tradičně málo.

Řada obyvatel Úštěcka a širokého okolí dojíždí do zaměstnání v Lovosicích (hl. Secheza), v Litoměřicích (koželužna), v České Lípě (dílny ČD) a ve Štětí (Papírna). Převažující národností je národnost česká. Z náboženských vyznání nejpočetněji je zastoupeno náboženství katolické a mezi tamními Volyňskými Čechy je rozšířeno pravoslaví.²⁵ Naprosto však převažuje ateismus.

Ve městě existuje základní škola, lékařská ordinace, lékárna, obchody, 3 restaurace a 2 kostely (katolický a pravoslavný). Ústěk má charakter střediskové obce městského typu (sídlo městského úřadu).

Historické jádro města Úštěka tvoří městskou památkovou rezervaci.²⁶

Lokality Lukov (nadm. výška 260 m n.m.), Lhota (295 m n.m.), Starý Týn (312 m n.m.) a Lovečkovice (435 m n.m.)²⁷) jsou vesnicemi buď rekreačního (hl. Lhota) nebo převážně zemědělského charakteru (všechny ostatní).

První tři z uvedených vesnic leží ve vzdálenosti 0,5 - 3 km od Úštěka, pouze Lovečkovice jsou vzdálenější - 7 km a nacházejí se již v horském terénu. Ve všech zmíněných obcích se vyskytují reliktů lidové architektury (převážně roubené).

V ohledu demografickém a urbanistickém náleží Úštěcko k druhořadým územím. Toto konstatování vyniká např. v komparaci s jádrem Lovosicka (= zápolí průmyslového města Lovosic).²⁸ V současnosti²⁹ čítá Úštěk 1 609 obyv., spolu s přidruženými obcemi 2 691 obyv. Starší údaje³⁰ o vývoji obyvatelstva pro toto město a okolí :

	<i>Úštěk</i>	<i>Lukov</i>	<i>Lhota</i>	<i>St. Týn</i>	<i>Lovečkovice</i>
1850	1 672	381	70	215	451
1869	2 375	457	85	193	446
1880	2 502	465	82	220	461
1890	2 695	440	76	218	465
1900	2 645	482	76	214	402
1910	2 402	450	75	191	396
1921	2 118	444	70	195	367
1930	2 244	485	80	191	392
1950	1 315	227	35	122	158
1961	1 675	203	26	113	153
1970	1 560	154	11	101	208
1991	1 609	72	4	140	247

V Úštěku od r. 1850 vzestup počtu obyvatelstva. Demografického vrcholu bylo dosaženo r. 1890 (2 695 obyv.) a potom nastává pozvolný pokles trvající až do r.1921 (2 118 obyv.). Po mírném zvýšení v r. 1930 opět pokles. Nepatrná zvýšení v letech 1961 a 1991.

V Lukově vrcholu dosaženo v r. 1900 (482 obyv.), potom druhého demografického vrcholu r. 1930 (485 obyv.) a pak následoval již jen nezadržitelný sestup.

Ve Lhotě dva vrcholy - v letech 1869 (85 obyv.) a potom r.1930 (80 obyv.). Jedná se o vymírající vesnici, která dnes slouží převážně chalupářům.

Starý Týn - opět dva vrcholy : r. 1850 (215 obyv.) a r. 1880 (220 obyv.). Potom nepřetržitě snižování obyvatel. Mírný nárůst v roce 1991.

Lovečkovice dosáhly nejvyššího počtu obyv. v r. 1890 (465), pak neustálý demografický úbytek (s mírnými vzestupy v letech 1930, 1970 a 1991).

Ve všech sledovaných obcích lze zaznamenat výrazný populační rozdíl mezi lety 1930 a 1950. Ani v jedné obci se nepodařilo udržet početní stav z roku 1930. Jinými

slovy vyjádřeno : nepodařilo se nahradit populační úbytek způsobený odchodem německého etnika v letech 1945 - 1947.

Snižující se demografické počty mají dlouhodobý trend a svědčí o koncentraci obyvatelstva do větších měst. Počátky tohoto procesu sahají v některých krajích až do konce 19. stol., jinde jen do první poloviny 20.stol. Jeho intenzita se však v evropském měřítku zvýšila po druhé světové válce.

V subregionu Úštěcka s úbytky populačními lze pozorovat i úpadek urbanistický. Opět srovnání s vybranými lokalitami Lovosicka vyznívá pro Úštěcko nepříznivě.³¹ Níže podávám údaje o počtu domů v Úštěku a v dalších čtyřech vybraných vesnicích:³²

	<i>Úštěk</i>	<i>Lukov</i>	<i>Lhota</i>	<i>St. Týn</i>	<i>Lovečkovice</i>
1869	350	91	16	43	78
1880	359	91	16	43	81
1890	378	88	16	47	80
1900	372	87	16	46	81
1910	377	88	16	46	81
1921	375	88	16	45	80
1930	400	94	16	44	81
1950	364	68	10	35	47
1961	-	-	-	-	-
1970	303	40	3	29	40
1991	311	24	1	22	32

Porovnáme-li urbanistický stav v jednotlivých obcích Úštěcka dostaneme následující obraz :

V Úštěku a v Lukově nejvyššího bodu zastavěnosti katastru bylo docíleno v r. 1930 (Úštěk - 400 domů a Lukov - 94 domů). Totéž by se mohlo konstatovat o Lovečkovicích (r.1930 - 81 domů), i když tamní stav se od r. 1869 pohyboval přibližně na stejné úrovni (78 - 80 domů). Ve Lhotě stabilní hladina počtu domů mezi léty 1869 - 1930 činila 16 a ve Starém Týně vrcholu bylo dosaženo již v roce 1890 (47 domů) a potom následoval sestup. Pro všechny jmenované obce byl typický značný rozdíl v počtu domů mezi roky 1930 a 1950, někde větší (Úštěk, Lukov, Lovečkovice), jinde menší (Lhota, Starý Týn) dle velikosti obce. V podstatě, ale všude znamenal citelné snížení stavebního fondu dané lokality a tudíž zmenšení jejího intravilánu a zvětšení extravilánu.

3.2.2. Stručný historický vývoj města Úštěka

3.2.2.1. Do roku 1945

Úštěk lze charakterizovat jako původně zemědělsko-řemeslnické město. Ve středověku a počátkem novověku byl opevněným městem, náležejícím do oblasti magdeburského (litoměřického) práva. Ve 14. století se nacházel v držení Petra z

Michalovic a pak Jindřicha Škopka z Dubé. Roku 1426 město ovládl husitský hejtman Václav Carda z Petrovic. Ten bojoval s tzv. Šestiměstím, jehož vojska Ústěk vypálila.

V 16. století Ústěk vlastnili Sezimové, po bitvě na Bílé hoře (spolu s nedalekými Liběšicemi) jesuité.

Třicetiletá válka znamenala změnu etnického složení obyvatelstva celého Úštěcka (příliv německého etnika).

V r. 1830 město na západní straně zbořilo bránu Litoměřickou a v r. 1859 svou východní bránu - Lipskou. Jinak fortifikační systém se v podstatě dochoval podnes a výrazně se podílí na malebném obrazu tohoto severočeského města.³³

Typickými řemeslnými odvětvími pro Ústěk byla : soukenictví, obuvnictví a koželužství. Od začátku 19. století tam existovala barvírna a bělírna plátna, patřící známému severočeskému podnikateli Josefu Leitenbergerovi.³⁴

Po pádu patrimoniální soustavy vznikl v r. 1850 soudní okres úštěcký, který trval až do 31.1.1949.³⁵ Ústěk, jako sídlo okresního soudu, stal se centrem širokého okolí, do něhož ve druhé půli 19. věku patřily : 2 města, 4 městysy a 79 vsí.

Na počátku první Československé republiky se v Úštěku koncentrovaly německé nacionalistické síly (tzv. provincie Deutschböhmen v l.1918 - 1919). Rovněž tak i ve 30. letech a v první polovině 40. let našeho století, kdy se Ústěk stal jednou z bašt henleinovského hnutí.³⁶

8. května 1945 nacistický starosta Úštěku Karl Kreuser předal moc ve městě zástupcům české menšiny a německých antifašistů (většinou se jednalo o osoby levicově smýšlející). Nové vedení Úštěka bylo složeno z komunistů a sociálních demokratů.

Téhož dne k večeru byl Ústěk bombardován letadlem neznámého původu.³⁷ Totéž se opakovalo i 9. května. Jako první do města a přilehlého kraje vstoupila 10.5. polská armáda gen. K. Swierczewského, postupující v součinnosti s Rudou armádou od severu směrem ke Štětí a Mělníku do nitra Čech.³⁸ Rudá armáda do Úštěka přijela až 13. května 1945.³⁹

Nedaleký Starý Týn byl majetkem litoměřické kapituly u sv. Štěpána Prvomučedníka (zal. 1057/58), městečko Levín dodnes je známé hrnčířskou tradicí, Jeleč pod Sedlem sloužil jako horské lázně až do druhé světové války a Habřina bývala typickou evangelickou vesnicí augsburgského vyznání (luteránská).

3.2.2.2. V letech 1945 - 1990

Během května a první poloviny června r. 1945 se jednotlivá zařízení v Úštěku dostávala do českých rukou (pošta 24.5., železniční stanice ČSD - 12.6.).⁴⁰ 16. května do města přijela tzv. revoluční garda z Mělníka, která však hned druhého dne odjela. 18. května se v Úštěku ubytovala rota československé armády, jež tam setrvala až do října 1945. Konala bezpečnostní službu a zajišťovala klid při odsunu obyvatel německé národnosti z Úštěcka.

Francouzští vojenští zajatci, kteří v době druhé světové války pracovali v zemědělských usedlostech v okolí města, se 17. května shromáždili v domě, čp. 242 v Konojderské ulici a hromadně se pěšky vydali směrem na Litoměřice.

Od 22. června 1945 spravovala Úštěk místní správní komise, sestavená již pouze z Čechů. Osídlování rolnických usedlostí řídila místní rolnická komise, zvolená zemědělskými osídlenci 4. června. Od 5. srpna 1945 působil ve městě již místní národní výbor.⁴¹

Hlavní úštěcké náměstí bylo přejmenováno na náměstí dr. Edvarda Beneše, Litoměřická ulice na ulici T.G.Masaryka, Kudlichovo náměstí⁴² na náměstí Rudé armády⁴³ a část ul. Českolipské na ul. maršála (pozd. generalissima) Stalina.⁴⁴

Záhy se ve městě začaly aktivizovat politické strany Národní fronty - především KSČ, sociální demokraté a národní socialisté. Naposledy pak i Čs. strana lidová.

5. července 1945 se opět - po sedmileté přestávce - konala veřejná česká oslava památky M.Jana Husa.⁴⁵ 2.září t.r. se uskutečnily dožinky za účasti 3 000 obyvatel z celého Úštěcka. Jejich organizátorem byl levicový Jednotný svaz českých zemědělců.

V první polovině roku 1946 (v předvolebním období) dochází k polarizaci úštěcké společnosti. První mezistranické konflikty (hlavně mezi KSČ a Čs. národně socialistickou).

1.máj r. 1946 byl slaven dle jednotlivých politických stran pouze v okresním městě Litoměřicích. Jednotlivých manifestací se účastnili i obyvatelé Úštěcka.^{45a}

9.května 1946 konána oslava osvobození na úštěckém náměstí.

14.května 1946 se uskutečnil poslední velký odsun německého obyvatelstva z území tehdejšího soudního okresu úštěckého.

18.května téhož roku uspořádala KSČ slavnost předávání dekretů o vlastnictví půdy novým osídlencům Úštěcka. Dekrety předával předseda Národního pozemkového fondu a člen ÚV KSČ Josef Smrkovský, přítomna mj. byla i spisovatelka Marie Majerová. Slavnost se konala v údolí na jižním okraji města Úštěka (směrem k Tetčiněvsi).

Politická skladba města Úštěka se na základě voleb z května r. 1946jevila následovně : prvního místa, co do počtu odevzdaných hlasů, dosáhla KSČ, druhého Čs. strana národně socialistická, potom následovala Čs. sociální demokracie a na posledním místě skončila ČSL.

Podle výše uvedených volebních výsledků byla provedena obnova MNV v Úštěku, a to k 30. červnu 1946. KSČ získala 19 zástupců v MNV, Čs. strana nár.soc. 6 zástupců, Čs. strana soc.dem. 3 zástupce a ČSL pouze 2. Předsedou MNV se stal člen KSČ Josef Marhonz.

V Úštěku se rozvíjela činnost dramatického odboru Sokola. U příležitosti větších svátků (28.říjen, Vánoce apod.). byla hrána ochotnická představení s vlasteneckými a sociálními náměty.

Do roku 1947 vstoupil Ústěk jako české město. K odsunu zbývalo jen 8 obyvatel německé národnosti (t.č. nemocných). Šest z nich bylo na jaře odsunuto do sběrného tábora v Ústí nad Labem.

V jarních měsících r. 1947 byl v Ústěku zřízen stálý sekretariát Čs. strany národně socialistické. Velkou posilou pro tuto politickou stranu na Ústěcku (a vůbec v pohraničí) se stali Volyňští Češi, kteří přišli do českých zemí v průběhu roku 1947 a kteří měli trpkou zkušenost s totalitními režimy.⁴⁶

Během roku 1947 sílí napětí a rozpory mezi KSČ a demokratickými stranami na Ústěcku. Vzájemné boje a soupeření se odehrávají jednak na veřejných stranických schůzích po celém Ústěcku a dále lze je pozorovat i na stránkách národně socialistického regionálního týdeníku "Svobodný Máchův kraj".⁴⁷

Tento list např. již v květnu 1947 kritizoval oslavy 9.května, konané v Ústěku zcela v režii místní organizace KSČ. Skoro vůbec se prý nehovořilo o prezidentu Benešovi a jeho zásluhách o osvobození a byly zpívány jen sovětské písně...

29. června 1947 opět se v Ústěku uskutečnilo slavnostní předávání dekretů o vlastnictví půdy novoosídlencům. Zase za přítomnosti Josefa Smrkovského.⁴⁸

V průběhu roku 1947 nastal velký příliv členstva do Sokola jak v samotném Ústěku, tak na sokolských pobočkách v Lovečkovcích a Liběšicích. Intenzivně byly nacvičovány skladby určené k vystoupení na XI. všesokolském sletu v Praze.⁴⁹

Začátkem měsíce srpna byla v Ústěku uvítána delegace polských a jugoslávských pěstitelů chmele. Slavnost na náměstí proběhla v duchu národním a všeslovanském.⁵⁰

V srpnu bylo v místním děkanském chrámu sv. Petra a Pavla vzpomenuo probíhající 950. výročí mučednické smrti pražského biskupa sv. Vojtěcha (997 - 1947).⁵¹

Poslední oslavy 28. října se pro celý litoměřický okres uskutečnily v Litoměřicích. Byli přítomni i zástupci z Ústěcka.

Ústěcká radnice ovládaná komunisty zaslala k 30. výročí VŘSR pozdravný dopis do Moskvy.

Na podzim 1947 a počátkem roku 1948 napětí mezi stranami levicovými (KSČ a část soc. dem.) a pravicovými (ČSNS, ČSL a část soc. dem.) vrcholí.⁵² Dne 23. února dochází ke komunistickému převratu v Ústěku. Byl zvolen tzv. akční výbor Národní fronty. V tomto městě zůstala z politických stran zachována jediné KSČ a do června r. 1948 ještě i sociální demokracie. Činnost ostatních dvou stran (ČSNS a ČSL) byla na celém soudním okrese Ústěk až do jara r. 1968 zakázána. Lze konstatovat, že rokem 1948 končí i na Ústěcku (tak jako v celém státě) formování občanské (demokratické) společnosti.^{52a}

30.května 1948 se obyvatelé Ústěka účastní zglajchšaltovaných voleb s jedinou kandidátkou tzv. obrozené Národní fronty. Jako pak v budoucnu ještě vícekrát.

Zástupci ústěcké sokolské organizace vystoupili na XI. vše - sokolském sletu v Praze (červen - červenec 1948), po němž následovaly radikální zásahy komunistického režimu proti sokolstvu.⁵³

Počátkem září 1948 i do Úštěka došla zpráva o úmrtí dr. Edvarda Beneše. Jeho smrt jakoby symbolicky předznamenávala konec demokracie v ČSR...

Od 1. února 1949 přestal být Úštěk sídlem soudního okresu a zároveň k témuž datu zanikl soudní okres ústěcký.⁵⁴ Tento akt se neblaze projevil na dnešním rozvoji tohoto města.⁵⁵

První zatýkání odpůrců komunistů začalo hned po únoru roku osmačtyřicátého. V r. 1949, jak známo, zesílil tlak státu proti katolické církvi (státem organizovaná tzv. Katolická akce atd.), což se v Úštěku projevilo hlavně útoky proti místnímu duchovnímu (byly podávány návrhy na jeho zatčení).

27.12.1950 došlo v Úštěku k ustavující schůzi rodícího se místního JZD a krátce nato při vstupu do družstva k odebrání půdy nedávno rolníkům přidělené...

Z šedi a ponurosti totalitního čtyřicetiletí jen těžko lze zvýraznit trochu světlejší body. A tak se omezují pouze na strohý výčet událostí.

K 1. červenci 1960 (v rámci druhé poválečné reformy územní správy) Úštěk a jeho široké okolí se stalo součástí nově vzniklého (značně rozsáhlého) okresu Litoměřice a nově utvořeného Severočeského kraje.⁵⁶

O rozmach města v ohledu stavebním se nesporně zasloužil legendární generál Jan Šejna, v 60. letech člen ÚV KSČ a dlouholetý poslanec Národního shromáždění ze Úštěcka.⁵⁷ Jeho přičiněním byl zejména obnoven rybník Chmelař (zaniklý v pobělohorské době) a při něm vybudováno rekreační zařízení.⁵⁸

21.srpna 1968 od ranních hodin i Úštěkem projížděly jednotky sovětské okupační armády. V dalších letech pak byly časté průjezdy sovětských vojenských vozidel mezi základnami v Zákupích a Mimoní na straně jedné a v Bohosudově na straně druhé.

V první polovině 70.let došlo k vybudování silničního obchvatu po severní části města (kolem nádraží) a dopravně tak ulehčeno historickému jádru města, které již od 50. let má statut městské památkové rezervace.⁵⁹

V červnu r.1980 skončila činnost doprava ČSD na lokální železniční trati z Úštěka (Hor. nádr.) směrem na Levín a Lovečkovice do Velkého Března.⁶⁰

V nejbližším okolí města postupně v poválečné době značně zchátralo barokní poutní místo Ostré (soubor tří kaplí z poč. 18. stol. od litoměřického stavitele O.Broggia), jež je jednou z dominant kraje.⁶¹ Naproti tomu byla věnována péče ruinám nedalekého gotického hradu Helfenburku (Hrádku) ze 14. stol., který plní úlohu frekventovaného výletního místa.⁶²

Od 60. let je v Úštěku každoročně připomínáno osvobození města a širokého okolí polskou armádou (vybudování velkého památníku, změněn název jedné z hlavních ulic na "ulice Polské lidové armády").⁶³

Po Listopadové revoluci v prvních opět demokratických volbách (v r.1990) zvítězila v Úštěku KSČM. Vnější ráz tohoto města se zatím (ve srovnání s některými jinými městy) - oproti 70. a 80. letům výrazně nezměnil. Mám na mysli především opravy domů v historickém centru, podnikatelský ruch apod.).⁶⁴

3.2.3. Příchod nových osídlenců na Úštěcko z českého (a částečně i ze slovenského) vnitrozemí a ze zahraničí během r. 1945

V závěru druhé světové války začaly útky německých obyvatel Úštěcka, zvláště těch, kteří byli aktivními nacisty. Při osvobození moc v Úštěku převzala revoluční správa města, složená ze tří Čechů a několika německých antifacistů. Ta Úštěk řídila až do 22. června 1945.⁶⁵

Během roku 1945 byly z úštěckého nádraží vypraveny celkem tři vlaky s příslušníky německé národnosti. Dva v měsíci červnu (1 474 osob) a jeden v prosinci (asi 25 rodin úštěckých antifacistů). Podle údajů starousedlíků při červnových odsunech došlo k jistým násilnostem na Němcích.⁶⁶ V r. 1946 se uskutečnil poslední velký odsun (360 Němců), v r. 1947 byla ještě dodatečně odsunuta 6 obyv. německé národnosti.⁶⁷

Již od Květnového povstání přicházeli na Úštěcko Češi z vnitrozemí. V nepatrné míře se jednalo o někdejší úštěcké starousedlíky, většinou však o zcela nové osídlence. V r. 1947 přišli i Češi z Volyně.⁶⁸

Předmětem mého výzkumu bylo české obyvatelstvo, které přišlo do Úštěka a jeho okolí během května až do poloviny listopadu 1945 včetně. Sledoval jsem místa, odkud tito osídlenci přišli a sociální složení těchto nových příchozích. V úvahu byli vzati ti z osídlenců, kteří byli žadateli o majetek (nemovitosti) - konkrétně o městský či předměstský dům, většinou se zahradou nebo o venkovskou usedlost spolu s hospodářskými budovami a polnostmi. Příslušníky jejich rodin jsem pomínil.⁶⁹ Jedná se tedy naprostou většinou o muže - a to v r. 1945 většinou mladší a středního věku (hlavy rodin), zřídka o ženy (vdovy, svobodné, rozvedené).

Vycházel jsem z archivního materiálu - z přihlášek (žádostí) o udělení majetku v r. 1945 pro obce Úštěk, Lukov, Lhoty, Starý Týn a Lovečkovice - deponovaného ve Státním okresním archivu Litoměřice.⁷⁰ V další fázi svého výzkumu provedl jsem mezi uvedenými (dosud žijícími) osobami či jejich pozůstalými dotazníkovou akci.⁷¹

V r. 1945 přišlo do sledovaných lokalit Úštěcka nových českých osídlenců - žadatelů o nemovitý majetek :⁷²

Do Úštěka	181 žadatelů	76,05 %
Do Lukova	18 žadatelů	7,56 %
Do Lhoty	7 žadatelů	2,94 %
Do Starého Týna	14 žadatelů	5,88 %
Do Lovečkovic	18 žadatelů	7,56 %
C e l k e m	238 žadatelů	100,00 %

Noví čeští příchozí pocházeli z těchto politických okresů,⁷³ příp. zemí :

<i>V Ústěku :</i>					
z okresu :					
Benešov (u Prahy)	4	Kouřim	1	Praha - venkov	13
Brandýs nad Labem	3	Kralupy nad Vltavou	3	Příbram	3
Brno - město	1	Krupina (Slovensko)	1	Rakovník	2
Brno - venkov	1	Ledeč nad Sázavou	1	Roudnice nad Labem	13
Čáslav	4	Liberec	3	Rychnov nad Kněžnou	2
Česká Lípa	1	Litoměřice	4	Říčany	4
Český Brod	7	Louny	3	Sedlčany	5
Dvůr Králové	1	Lysá nad Labem	1	Slaný	8
Havlíčkův Brod	1	Mělník	8	Soběslav	1
Hradec Králové	2	Milevsko	2	Tachov	1
Humpolec	1	Mladá Boleslav	4	Turnov	1
Chrudim	6	Mnichovo Hradiště	1	Valašské Meziříčí	1
Jičín	2	Náchod	1	Vlašim	2
Kamenice nad Lipou	2	Nová Paka	1	Vysoké Mýto	1
Kácov nad Sázavou	1	Pardubice	3	Žamberk	2
Kladno	5	Plzeň	1	starousedlíci :	11
Klatovy	2	Poděbrady	1		
Kolín	9	Praha - město	16		
ze zemí :					
Podkarpatská Rus (tehdy SSSR)					1
Itálie					1
Rakousko (Vídeň)					1
c e l k e m					181 žadatelů

<i>V Lukově :</i>					
z okresu :					
Benešov (u Prahy)	1	Kolín	1	Praha - venkov	1
Český Brod	6	Poděbrady	1	Roudnice nad Labem	1
Humpolec	3	Praha - město	2	okres není uveden	1
žadatel t.č. ve výkonu základní vojenské služby					1
c e l k e m					18 žadatelů

<i>Ve Lhotě :</i>					
z okresu :					
Český Brod	1	Litoměřice	2	Žilina (Slovensko)	1
Ledeč nad Sázavou	1	Praha - venkov	2		
c e l k e m					7 žadatelů

Ve Starém Týně :					
z okresu :					
Hradec Králové	1	Litoměřice	1	Sedlčany	1
Chrudim	2	Plzeň	1	Tábor	1
Kralupy nad Vltavou	1	Roudnice nad Labem	4		
žadatel t.č. na vojně					1
starousedlíci					1
c e l k e m					14 žadatelů

V Lovečkovících :					
z okresu :					
Český Brod	3	Písek	1	Třeboň	1
Litoměřice	1	Praha - venkov	6	Žamberk	1
Mělník	1	Příbram	1	okres není uveden	1
Námestovo (Slovensko)	1	Roudnice nad Labem	1		
c e l k e m					18 žadatelů

Posuzujeme-li místa (okresy), odkud čeští (příp. slovenští) příchozí imigrovali, v městě Úštěku převládají tyto politické okresy :

Praha - město	16	Mělník	8	Chrudim	6
Praha - venkov	13	Slaný	8	Kladno	5
Roudnice na Labem	13	Český Brod	7	Sedlčany	5
Kolín	9				

Z většiny zbývajících okresů (40) přišlo méně nežli 5 příchozích s rodinami. Z cizích zemí po jednom příchozím. Z úštěckých starousedlíků se vrátilo 11.

Jak shora uvedeno, nejvíce přistěhovalců do Úštěka pocházelo z hlavního města (16), jeho blízkého okolí (13), potom z blízkého Roudnicka (též 13) a o něco méně ze středočeských regionů (Kolínsko - 9, Mělnicko - 8, Slánsko - 8, Českobrodsko - 7). V této vyšší skupině následuje východočeské Chrudimsko (6), potom středočeské Kladensko (5) a Sedlčansko (také 5).

V blízkých vesnicích (Lukov, Lhota, Starý Týn) a i ve vzdálenějších Lovečkovících jsou jednotlivé počty samosebou nižší :

V Lukově :

Převažuje Českobrodsko (6), na druhém místě je Humpolec (3), z ostatních regionů 1 - 2 příchozí.

Ve Lhotě :

Z uvedených okresů přišlo po 2 - 3 příchozích.

Ve Starém Týně :

Nejvíce z Roudnicka (4), zbývající okresy po jednom příšlém žadateli (Chrudimsko - po dvou žadatelích).

V Lovečkovících :

Převyšuje okres Praha - venkov (6). Jako druhé se vyskytuje Českobrodsko (3). Z ostatních okresů vždy po jednom novém příchozím.

Zamýšlíme-li se nad přistěhovaleckými proudy, směřujícími v měsících květnu až říjnu r. 1945 na Úštěcko celkově, docházíme k následujícím závěrům :

okres	Praha - venkov	22 příchozích (žadatelů)	9,24 %
	Roudnice nad Labem	19 příchozích (žadatelů)	7,98 %
	Praha - město	18 příchozích (žadatelů)	7,56 %
	Český Brod	18 příchozích (žadatelů)	7,56 %
	Kolín	10 příchozích (žadatelů)	4,20 %
	Chrudim	8 příchozích (žadatelů)	3,36 %
	Mělník	8 příchozích (žadatelů)	3,36 %
	Slaný	8 příchozích (žadatelů)	3,36 %
	Kladno	6 příchozích (žadatelů)	2,52 %
	Sedlčany	6 příchozích (žadatelů)	2,52 %
	Ostatní okresy	po 5 - 1 příchozích (žadatelích)	48,34 %

Nejvíce občanů české národnosti přišlo na Úštěcko z okolí hlavního města a potom z Prahy samotné, rovněž tak i z poměrně blízkého Roudnicka a pak z Českobrodka. Následují Kolínsko, Chrudimsko, Mělnicko, Slánsko a další dva regiony. (51,66 %).

V podstatě odchody na pohraniční Úštěcko byly individuálního charakteru.⁷⁴ U Roudnicka, Prahy a středočeských okresů hrála roli snadná dostupnost osídlovaného území.⁷⁵

Porovnáváme-li přistěhovalecké trendy roku 1945 jak se projeví celkově v regionu východního Litoměřicka s jejich dopadem na subregion Úštěcka, můžeme konstatovat vzájemnou shodu. Liší se pouze pořadí okresů, z nichž přistěhovalci pocházeli. Ve zmíněném makroregionu i ve vytypovaném mikroregionu nejsilnějšími zdroji příšlé populace zůstávají blízké Roudnicko a Mělnicko, pak Praha se svým zápolím a středočeský okres Český Brod.

V podstatě nebudou ani tak velké rozdíly, provedeme-li komparaci se subregionem Lovosicka (vytypované obce Malé Žernoseky, Chotiměř, Velemín a Milešov). Výrazněji zde budou zastoupeni příchozí z Litoměřicka a poměrně početní budou i tzv. starousedlíci, z nichž mnozí přečkali kritická léta 1938 - 1945 ve svých domovech v okolí Lovosic.⁷⁶

Sociálně profesní skladba příšlé populace Úštěcka :⁷⁷

	Úštěk	Lukov	Lhota	Starý Týn	Lovečkovice
Rolník	8	16	5	10	8
Řemeslník	41	1	-	1	2
Obchodník	22	1	-	-	1
Dělník	17	-	2	2	1
Železničář	4	-	-	-	-
Úředník	24	-	-	-	-
Učitel	6	-	-	-	-
Studující vysoké školy	2	-	-	-	-
Svobodná povolání (advokát, stavitel)	3	-	-	-	-
Ostatní	54	-	-	1	6
c e l k e m	181	18	7	14	18

<i>Celkové složení imigrantů dle povolání na Úštěcku vůbec :</i>	
1) Rolník	47
2) Řemeslník	45
3) Obchodník	24
4) Úředník	24
5) Dělník	23

Jak vypovídá profesní skladba úštěckého subregionu, tento si v moderní době zachoval především zemědělsko-řemeslný ráz. Industrializace jej poznamenala jen velmi mírně.

Níže podchycuji ještě věkovou strukturu novoosídlenců Úštěcka - žadatelů o nemovitý majetek v roce 1945 :

	Úštěk	Lukov	Lhota	St. Týn	Lovečkovice
Do 20 let	-	-	-	-	-
21 - 30 let	27	5	2	3	2
31 - 40 let	86	5	4	10	2
41 - 50 let	36	5	1	1	8
51 - 60 let	26	1	-	-	4
61 - 70 let	5	2	-	-	-
71 - 80 let	1	-	-	-	-
Neuvedeno	-	-	-	-	2
C e l k e m	181	18	7	14	18

Nejvíce žadatelů v Úštěku, ve Lhotě a ve Starém Týně připadá na věkovou skupinu od 31 do 40 let. V Lovečkovících do věkové kategorie 41 - 50 let a v Lukově

ve třech nejproduktivnějších kategoriích nalézáme stejný počet žadatelů (ve věku od 21 do 50 let).

3.2.4. Výsledky sociologické sondy

V měsících říjnu a listopadu r. 1993 byla provedena sociologická sonda mezi dosud žijícími obyvateli, příšlymi na Úštěcko v r. 1945. Podle shora zmíněných archiválií jednalo se buď o žadatele o nemovitý majetek z podzimu 1945 nebo v několika případech o jejich manželky. Rozhovory bylo možné uskutečnit celkem již jen v 19 případech :

v Úštěku	15	případů
v Lukově	3	případy
ve Starém Týně	1	případ
ve Lhotě	0	případů
v Lovečkovících	0	případů

Vytypovaným respondentům byl předložen následující dotazník:

- a)
  - 1) Proč se rozhodl přestěhovat právě do tohoto města (do této vesnice) ?
  - 2) Šel tam sám (jen se svou rodinou) nebo se skupinou známých?
  - 3) Kdy přesně přišel ? Je stále ve stejném domě ?
  - 4) Jak se mu tam líbí ? Nechce se přestěhovat ?
- b)
  - 1) Struktura rodiny :
    - vlastní děti, které se v novém místě narodily ?
    - vnoučata ?
    - pravnoučata ?
  - 2) Kde bydlí ? Přestěhoval se (kam a proč) ?
  - 3) Hodlá se někdo z rodiny přestěhovat, přistěhovat ?
- c)
  - 1) Zaměstnání :
    - Kde byl zaměstnán ?
    - Kde podnikal ?
    - Jaká byla struktura obce a pozice podnikání ?
    - (Kolik živnostníků a pod. ?)
  - 2) Je v místě nebo v okolí dostatek pracovních příležitostí ?
  - 3) Jak se mění situace v obci ?
- d)
  - 1) Vztah k Němcům ?
  - 2) Názor na dnešní požadavky sudetských Němců ?
  - 3) Co od Němců očekává ? Co by se s celou záležitostí mělo dělat ?
  - 4) Jak vidí budoucnost města (vesnice) a pohraničí vůbec ?

Jak plyne z výše uvedeného, část a) se týká okolností příchodu osídlenců do pohraničí (Úštěcko), část b) jejich rodinných poměrů, c) zaměstnání a poslední blok d) choulostivého vztahu k Němcům a jejich požadavkům vůbec. Poznámám, že ve většině případů nebyli respondenti schopni vyčerpávajícím způsobem zodpovědět celý dotazník.

Shrneme-li odpovědi, dostaneme tento výsledek :

a) 1) Důvody příchodu osídlenců v r. 1945 na Úštěcko byly následující : špatná ekonomická situace v původním bydlišti, hledání lepšího pracovního místa, vztah ke kraji,⁷⁸ snaha získat byt, návrat do rodného kraje,⁷⁹ náhoda.

2) Tito novousedlíci přicházeli většinou sami nebo s vlastní rodinou, nanejvýše se známým či dvě nebo tři rodiny, navzájem si známé.

3) Jejich příchod na Úštěcko spadá do období od konce Květnové revoluce až do října 1945 včetně.⁸⁰ Pouze menší část příchozích se později přestěhovala do jiného domu v témže místě.

4) Většina dosud žijících osídlenců z roku 1945 je na Úštěcku spokojena. Někteří z nich sice vzpomínají na svůj někdejší domov ve vnitrozemí, ale nemohli (a někdy už ani nechtěli) by se tam vrátit. Většinou by již neměli kde bydlet, mnozí na Úštěcku mají své potomky apod. Jejich vazba na subregion Úštěcka je dnes již značná.⁸¹

b) 1) - 3) Mnohým z někdejších osídlenců se na Úštěcku narodily děti, Mají tam již i vnuky a pravnuky. Za jinými z nich jejich děti, vnuci, pravnuci dojíždějí. (V Úštěku nebydlí pouze kvůli zaměstnání či docházce do vyšších škol, jinak by se tam přestěhovali). Mnozí potomci osídlenců z r. 1945 i když nežijí na Úštěcku, bydlí jinde v pohraničí (např. v Litoměřicích aj.).

c) 1) - 3) Dostí obyvatel Úštěka a okolních vesnic muselo od poloviny 40.let počínaje až dodnes dojíždět za prací (Lovosice, Litoměřice, Štětí, Česká Lípa ad.). Na Úštěcku bylo a je práce tradičně málo. Obživu lze získat jedině v zemědělství, v drobné výrobě, na železnici či ve službách. - Většina respondentů hodnotí situaci ve své obci jako zlepšující se (toto zjištění platí jen pro Úštěk, nikoli už pro sledované vesnice). Velmi pozitivně je hodnocen současný úštěcký starosta pan Kovář (KSČM) a vůbec celý městský úřad v Úštěku (opačné stanovisko je mizivé).⁸² Naproti tomu nynější stav na vesnicích (Lukov a Starý Týn) je posuzován jako setrvalý a dosti bezperspektivní.

d) 1) - 4) Celkově převládá strach z Němců. Respondenti jsou zásadně proti jakékoliv omluvě vůči sudetským Němcům a proti splnění jejich požadavků. Poukazují na léta nacistické okupace a na roli jakou v tomto období hráli právě Němci z tzv. Sudet. Někteří z respondentů se snaží vystupovat ve vztahu k německému etniku mírně a tolerantně - avšak jen do chvíle, kdy se začne hovořit o sudetoněmeckých nárocích. Mnozí (a to zvláště ti, kteří byli nacistickým režimem nějak postiženi) žádají od české vlády razantnější přístup k sudetoněmeckým stanoviskům, která považují za drzost a troufalost.

Uvedené dotazování je třeba považovat za mikrosondu do života těch obyvatel pohraničí, o nichž dnes (dostí nepřesně) hovoříme jako o starousedlících.⁸³ Závěry, k nimž se na Úštěcku došlo, bylo by zapotřebí potvrdit dalšími výzkumy v oblasti vnějšího českého pohraničí - a co se týče zjišťování poměru českého obyvatelstva vůči německému etniku, tak navíc i výzkumy ve vnitrozemí.⁸⁴

S uvedeným zjišťováním, resp. s jeho pokračováním na jiném teritoriu je nutné spěchat, a to vzhledem k dosti vysokému věku osídlenců z r. 1945 (a i z let

následujících). Vždyť již v r. 1993 v některých lokalitách (Lhota, Lovečkovice) vůbec nemohl být realizován.

Na základě dosud zjištěného lze konstatovat, že ti, kteří během roku 1945 přišli na Úštěcko, pevně v tomto kraji zakořenili a alespoň ve své většině jej považují za svůj nový domov. Akt odsunu Němců a následné počeštění pohraničí⁸⁵ považují za spravedlivé.⁸⁶

4. Závěr

Proměnu etnické skladby pohraničí českých zemí v letech po druhé světové válce je nutné chápat v souvislosti s celkovým demografickým pohybem, jenž ve střední a ve východní Evropě nastal již ve 30. letech a pokračoval v letech čtyřicátých a nakonec i v dalších desetiletích 20. století. Praktickým vyjádřením tohoto v moderní (resp. postmoderní) době většinou nedobrovolného pohybu jsou termíny jako "přesídlení", "vysídlení", "vyhnání", "odsun", "deportace", "emigrace", "imigrace", "migrace", "exil", "vyhnanství", "vystěhovalectví", "holokaust", "etnické čistky" a jiné. Jeho motivace byly a jsou skutečnosti rázu politického, rasového, národnostního, třídního, náboženského, sociálního a někdy i jen ekonomického.¹

Proces utváření stabilního osídlení v pohraničí Čech, Moravy a českého Slezska v letech a desetiletích po skončení druhé světové války a v nejnovější době i formování euroregionů - jako nástrojů spolupráce mezi národy a státy je t.č. předmětem zájmu poměrně úzkého okruhu odborníků - historiků, národopisců a sociologů. Mnoho práce na tomto poli vykonal v 80. letech a během první poloviny let devadesátých Ústav etnografie a folkloristiky AV ČR (dř. ČSAV) v Praze. Významný podíl na tomto zkoumání v posledních letech má Sociologický ústav AV ČR Praha, detašovaný tým v Ústí nad Labem, jak bylo nedávno konstatováno na vědeckém semináři "Česká společnost a etnické skupiny" (Univerzita Karlova Praha, 19. dubna 1996)²

5. Poznámky

Ad. kap. 2

- 1) J.Kapras, Přehled právních dějin zemí České koruny, 1 - 2, 5. vyd., Praha 1935.
- 2) A.Haas, Právní oblasti českých měst, ČSPS, roč.LX, Praha 1952, str. 15 - 24.
- 3) Q. Kastner, Kmetický soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. století. (Paleografický a diplomatický rozbor městských knih), v: Sborník archivních prací (vyd. AS-MV Praha), roč.XIX - 1969, č.2, str. 495 - 517.
- 4) Např. J. Hruža, Česká města, Praha 1960 nebo F. Hoffmann, České město ve středověku, Panorama - Praha 1992.
- 5) J. Hanzal, Od baroka k romantismu. (Ke zrození novodobé české kultury), Academia Praha, 1987.
- 5a) Ještě v r. 1868 (10.5.) při manifestaci za české státní právo pod Řípem se sešli vedle českého obyvatelstva z širokého Podřipska i němečtí sedláci ze Štětška, Litoměřicka a Lovosicka. Při pozdějších řípských táborech tato etnická symbióza již nikdy nenastala. Naopak, tyto byly mnohdy výrazně protiněmecké.
- 6) Viz dále podkapitola 2.2.3.
- 7) K němu se přidružovalo i společenství Židů, jemuž do značné míry také udělala konec druhá světová válka.
- 8) Viz též podkapitola 2.2.3.
- 9) K. Kaplan, Pravda o Československu 1945 - 1948, edice : Stopy - fakta - svědectví, II. vyd., nákl. Panorama, Praha 1990, str.131.
- 9a) K záboru čs. pohraničí došlo nikoli na základě reálných národních poměrů, nýbrž na podkladě (pro Němce výhodného) sčítání lidu z r. 1910.
- 10) Tamtéž, str. 130.
- 11) 12. prosince 1943 došlo v Moskvě k podepsání pro Československo osudné československo-sovětské smlouvy.
- 12) Odsun německého obyvatelstva z československého pohraničí do hodla čs. londýnská vláda s vládami SSSR, USA a Velké Británie v r. 1943. Souhlas uvedených velmocí byl znovu opakován na Postupimské konferenci (1945), kde se k němu přidala i Francie.
- 13) K. Kaplan, Nekrvavá revoluce, vyd. Mladá fronta, svazek 68, edice Archiv, Praha 1993, str. 35 - 39. Odsun měl důsledky vnitropolitické, ekonomické a sociální. Některé, zejména mocenskopolitické důsledky odsunu se však často přeceňují. Vyskytují se názory, že odsun Němců umožnil komunistické vítězství. Není tomu tak. Vždyť německá menšina, zbavená volebního práva, neměla vůbec možnost ovlivňovat politický vývoj v zemi.
- 14) M. Jobová, Odpor roudnického studentstva proti nacistické agresi v letech 1938 - 1945, diplomová práce, PF UJEP - katedra historie, Ústí nad Labem 1996, 81 stran.

- 15) L. Mrázek, Občané Podřipska popravení ve 2. stanném právu 30.5.1942 - 3.7.1942 v Praze - Kobyliších, v: Vlastivědný sborník Podřipsko (vyd. Společnost pro obnovu Podřipského muzea v Roudnici n.L.), č.5 - 1995, str. 55 - 59.
- 16) O. Špecinger, Velvary za druhé světové války, v: Slánský obzor (Ročenka Společnosti pro ochranu kulturního dědictví a Vlastivědného muzea ve Slaném), roč. 1 - 2 (101 - 102), r.1993 - 1994, str. 63 - 67. - Upozorňuji jen na známější teroristické akce nacistů vůči českému národu, Židům, Romům a německým antifašistům.
- 17) V Třebenicích došlo ke krátkodobému územnímu záboru již v říjnu 1938. Podobně tomu bylo i na jiných místech - např. v Poličce, Hodslavicích na východní Moravě aj.
- 17a) Organizovaný odsun německého etnika v Polsku započal hned po skončení konference v Postupimi - tj. 3.srpna 1945. Do vysídlených západních a severních oblastí polského státu (Horní a Dolní Slezsko, Poznaňsko, Pomoří a východní Prusko) bylo přesunováno polské obyvatelstvo z východního Polska - tehdy zabraného SSSR. Určité informace o tomto přesunu obyvatelstva podává soudobá práce : B.Smékal, Polsko od pravěku do dneška, Orbis Praha, 1949, str. 128a. Mj. se v ní konstatuje, že "...nejdříve byly ze státně bezpečnostních důvodů osídleny kraje těsně při hranicích, pak postupovala kolonizace dovnitř země... " (str. 131).
- 18) Německé obyvatelstvo bylo z ČSR odsunováno jen do americké a do sovětské zóny Německa. (Odsun se nekonal do zón britské a francouzské).
- 19) M. Illner, úvodní přednáška na vědeckém semináři "České pohraničí v procesu evropské integrace", pořádaném ústeckým detašovaným týmem Sociologického ústavu Akademie věd ČR Praha (Ústí nad Labem, Dům techniky - 14.11.1995).
- 20) Předtím v letech 1990 - poč.r. 1993 problematiku "pohraničí" řešil Sociálně ekonomický ústav ČSAV v Ústí nad Labem).
- 21) Cit. práce, str. 6.
- 22) K česko-polské hranici viz níže. - Hranic česko-slovenskou se v této souvislosti nezabývám.
- 23) S výjimkou českého Mostecka, Opavska a některých dalších oblastí.
- 24) Viz výše podkap. 2.1.3. Tzv. Sudety.
- 25) Jde o rozsáhlé území v podstatě od severočeské Chrastavy po Broumov a od Orlických hor až po Ostravu.
- 26) České vesnice na Domažlicku a pak Českodubsko aj. připadlo k tzv. Velkoněmecké říši dodatečně v listopadu r. 1938.
- 27) Tato národnostní a sociální proměna probíhala i v dalších letech - ovšem tento proces se výrazně zpomalil.
- 28) J. Kuský, Československo fyzicky zeměpisně, SPN Praha, 1.vyd.- s.d., str. 151 - 170.

29) Tamtéž

30) Dále se dělí na Žacléřskou vrchovinu s hřebenem Žaltmanu (Jestřebí hory) a Vraní hory.

31) V čele tohoto krátkodobého politického útvaru stála zemská vláda v Opavě.

32) Podle správního stavu z 21.9.1939:

Sídlo říšského místodržitele v Liberci :

a) Obvod vládního prezidenta v Karlových Varech :

Landráty : Horšovský Týn, Stříbro, Planá u Mariánských Lázní, Město Teplá, Cheb, Aš, Falknov (dn. Sokolov), Nejdek, Karlovy Vary, Žlutice, Podbořany, Žatec a Kadaň.

b) Obvod vládního prezidenta v Ústí nad Labem :

Landráty : Chomutov, Most, Duchcov, Teplice - Šanov, Ústí nad Labem, Litoměřice, Děčín, Dubá, Česká Lípa, Varnsdorf, Liberec, Jablonec nad Nisou, Frýdlant, Vrchlabí, Trutnov a Broumov.

c) Obvod vládního prezidenta v Opavě :

Landráty : Králíky, Šumperk, Zábřeh na Moravě, Lanškroun, Moravská Třebová, Rýmařov, Šternberk, Frývaldov (dn. Jeseník), Krnov, Bruntál, Opava, Vítkov, Bílovec, Nový Jičín.

Hlučínsko nepatřilo do Sudet, nýbrž náleželo do obvodu vládního prezidenta v Opolí (dn. Opole).

Podle správního stavu z 1.11.1942 :

Sídlo říšského místodržitele v Liberci :

a) Obvod vládního prezidenta v Chebu :

Landráty : Horšovský Týn, Stříbro, Tachov, Město Teplá, Mariánské Lázně, Cheb - město, Cheb - venkov, Aš, Žlutice, Podbořany, Žatec, Kraslice, Falknov nad Ohří (dn. Sokolov), Nejdek, Locket, Karlovy Vary, Jáchymov, Kadaň, Vejprty.

b) Obvod vládního prezidenta v Ústí nad Labem :

Landráty : Chomutov, Most, Bílina, Duchcov, Teplice, Ústí n.L. - město, Ústí n.L. - venkov, Litoměřice, Dubá, Děčín, Česká Lípa, Šluknov, Rumburk, Varnsdorf, Německé Jablonné (dn. Jablonné v Podještědí), Liberec - město, Liberec - venkov, Frýdlant (dn. Frýdlant v Čechách), Jablonec nad Nisou, Vrchlabí, Trutnov, Broumov.

c) Obvod vládního prezidenta v Opavě :

Landráty : Králíky, Lanškroun, Svitavy, Moravská Třebová, Zábřehna Moravě, Šumperk, Frývaldov (dn. Jeseník), Krnov, Bruntál, Rýmařov, Šternberk, Opava - město, Opava - venkov, Bílovec, Nový Jičín, Moravský Beroun.

Hlučínsko - stejný stav jako v r. 1939.

Viz J. Janák - Zd. Hledíková, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, SPN Praha 1989, přílohy 16. a 17.

- 33) Hovoříme též o tzv. pseudopohraničí.
- 34) Příp. poč. 19. stol.
- 35) Mezi 1. - 10. říjnem 1938. U dodatečně zabraných území až v listopadu t.r.
- 36) Úplně přesně nelze tuto hraniční oblast vymezit.
- 37) Dle stavu z 1.11.1942. Viz J.Janák - Zd. Hledíková, c.d., mapa č.17.
- 38) Od září 1939 Frýdecko tvořilo pohraničí s tzv. Velkoněmeckou říší.
- 39) Na Náchodsku (a do značné míry i na Domažlicku a v okolí Suchdola nad Lužnicí) se vnitřní pohraničí (pseudopohraničí) překrývá s pohraničím vnějším. - V oblasti Náchoda české etnikum dokonce zasahovalo (a částečně i dnes zasahuje) za státní hranici !
- 40) V těchto regionech se formovaly české vlastenecké osobnosti, které postupně ovlivňovaly široké okolí. Např. na Podřipsku to byli P.Jan Valerián Jirsík (pozd. biskup českobudějovický),P.Josef Hochman, učitel Jan Náhlovský, kovář František Řeháček, P. Jan Nepomuk Pavla - všichni z Roudnice n.L., evangelické rodiny Straků z Krabčic a Kratochvílů z Mlčechvost, Josef Ankert z Vražkova, P. Jan Zykl z Bechlína, Václav Kratochvíl z Lounek, Václav Janda z Budihostic u Velvar, Josef Syrový ze Želčina u Chramostku a v závěru 19. a poč. 20. stol. známý Ervín Špindler. A tak podobně tomu bylo i v jiných krajích. Mnohdy se tyto "hraniční" české regiony stávaly místem ostrých střetů národnostních - třeba v Třebenicích na Lovosicku (Václav Pařík: německý poslanec Titta) atp.
- 41) J. Sturz, První "divoké odsuny" v Sudetech, v: Národní osvobození, 4/1996, str.8.- K divokým odsunům českého obyvatelstva v roce 1938 z tzv. Sudet viz řadu dokladů v archivním materiálu. Niže uvádím např. zápis z Pamětní knihy Okresního četnického velitelství v Roudnici nad Labem (září - říjen1938) :
- "... Do 10. října 1938 muselo být pohraničí vyklizeno, a proto byl proveden všeobecný odsun jak obyvatelstva, tak i všech úřadů, při čemž docházelo k trapným scénám. Lidé utíkali často jen ve spodním prádle, byli Němci týráni, brán jim majetek a honěni ze Sudet jako dravá zvěř ...." (Dep. SOKA Litoměřice (Lovosice).) Nutno však poznamenat, že ze Sudet byli vyháněni i němečtí antifašisté. Tak např. Pamětní kniha obce Dobříň na Roudnicku uvádí (říjen 1938) : "...Příval Čechů z tohoto území (= z pohraničí - pozn. Q.K.) dovnitrozemí byl veliký, neboť i někteří Němci utíkali před na cistickým Německem. Do naší obce se rovněž přistěhovalo několik rodin..." (Dep.: ObÚ Dobříň u Roudnice n.L.)
- 42) Opírám se o zjištění z Podřipska.- Na Roudnicku bylo v r.1945 velmi uvítáno zrušení hranice se Sudety. Tábor lidu pod Řípem dne 6. července 1945 probíhal v duchu hesla "Podřipsko nikdy více pohraničím ! "

- 43) Viz Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947, v: Československá statistika - svazek 184, řada VI. (sčítání lidu, sešit 15), vyd. SÚS Praha 1951.
- 44) K Volyňským Čechům existuje dnes početná literatura. Viz např. soustavný výzkum Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV z posledních desetiletí nebo nejnověji : Q. Kastner, Výstava "Osudy Čechů z Volyně", in: Vlastivědný sborník Podřipsko, č.5, Roudnice n.L. 1995, str. 133 - 134.- Totéž od téhož autorav: Státní správa a samospráva (Týdeník vlády ČR), roč.7, č.14 (ze 4.4.1996), str. 23.
- 45) = potomci česko-bratrských exulantů z Čech a Moravy. Viz T. Bieda - J. Domaňski, Z historie českých kolonií v okolí Střelína, v: Slezský sborník, roč. 62 - 1964 (vyd. Slezský ústav ČSAV v Opavě), č.1, str. 34 - 41.
- 46) O vídeňské české komunitě možno získat informace z tamního periodicky vydávaného menšinového českého tisku.
- 47) Českým etnikem v Kladsku a vůbec příslušností této země (býv. hrabství) k zemím Koruny svatováclavské se dnes zabývá česká část nově zřízené česko-polské komise historiků, jejímž členem je autor této studie. K historii Kladska poslouží opravdu rozsáhlá odborná literatura (historická a národopisná), především na české straně, ale z doby po r. 1945 i na straně polské. Ze starší doby samosebou existuje i řada prací od německých autorů.
- 48) Moravci (= Češi z Prudnicka, Hlubčicka, Ratibořska, Rybnicka a Kozelska), podobně jako též Češi z Kladska, byli ze svých původních sídel v nynějším Polsku odsunuti tehdejší polskou vládou, když 3.8.1945 došlo k polskému vojenskému obsazení Slezska a Kladska. Někteří Češi raději odešli dobrovolně, aby se vyhnuli persekuci a polonizaci. - Jak v předchozí poznámce uvedeno po roce 1989 se starší i novější historii Kladska věnuje smíšená česko-polská komise historiků, mající na české straně centrum ve SOKA Náchod.
- 49) Na jižní Moravě (východně od Znojma). Nejnověji o Moravských Chorvatech (Charvatech) viz připravovaný sborník příspěvků z vědeckého semináře FFUK v Praze (19.4.1996). - K problematice migrace, emigrace, exilu, vystěhovalectví a imigrace viz Historické listy (vyd. Společnost Historických listů v Praze za podpory Mezinárodního ústavu sociálních dějin), č.4, 1995, 64 stran.
- 50) Ve větších vnitrozemských městech.
- 51) Na Opavsku zůstalo zachováno během nacistické okupace i české školství (na rozdíl např. od severozápadních Čech).
- 52) Viz shora v pozn. 26).
- 53) Q. Kastner, Stabilní osídlení pohraniční části Litoměřicka od roku 1945 - Lovosicko. Výzkumná zpráva. SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L., 1994, 14+ III stran.
- 54) F. Zich - Q. Kastner, problémy formování obyvatelstva pohraničních regionů po odsunu Němců po roce 1945. Přípravná studie, SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L. 1994.

- 55) Bohužel, mnohdy tito noví příchozí vůbec neuměli na získaných velkých usedlostech hospodařit.
- 56) T. Staněk, Odsun Němců z Československa 1945 - 1947, Praha 1991; Osídlení pohraničí v letech 1945 - 1952, zprávy a rozborů SÚS Praha, řada 12 - 0, roč. 1953 ad.
- 57) Tamtéž.
- 58) Tamtéž.
- 59) Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010, ministerstvo výstavby a stavebnictví ČSR a Terplán - státní ústav pro územní plánování Praha, státní podnik, listopad 1989, str. 11, tab. č. 7.
- 60) Viz předchozí poznámka 59).
- 61) Viz tamtéž.
- 62) Tamtéž, str.8.
- 63) Pocházející z ukrajinské a z polské části Volyně. - Dvě třetiny z nich osídlily západní a severozápadní pohraničí Čech, přes 6 000 se jich usadilo v moravském pohraničí, a to přes 5 000 na severu a 1 000 na jihu země. - Dle sociálního složení tito volyňští příchozí byli pův. středními nebo většími rolníky - v sovětské části samosebou bez hospodářství. Většina z nich byla pravicově orientována a posílila základnu Čs. strany národně socialistické.
- 64) Potomci pobělohorských nekatolických exulantů z Čech a Moravy. Tito žili, jak již výše řečeno, jednak u polské Łódže a i u slezského Střelína. Jednalo se povětšinou o dělníky a vůbec o příslušníky nižších sociálních vrstev.
- 65) Repatrianti z Francie (většinou z francouzského severovýchodu) byli hl. horníci silně levicově smýšlející. Mezi nimi se nacházelo dosti příslušníků komunistické strany. O jejich příchod měla KSČ velký zájem (na rozdíl od Volyňských Čechů). Po příchodu do ČSR se usídlili v býv. krajích Ústeckém a Karlovarském.
- 66) Přistěhovali se do západního a jižního pohraničí Čech.
- 67) Jejich novým domovem se u nás stalo západní a severozápadní pohraničí.
- 68) Usadili se v jihomoravském pohraničí a potom v západních a v severních Čechách.
- 69) Do západního a severozápadního pohraničí.
- 70) Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR, str.8.
- 71) Viz např. studie ÚEF ČSAV v Praze "Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí", svazek 9, Praha 1985.
- 72) Q. Kastner, Historickosociologická sonda - Osídlení města Ústěka a okolí po roce 1945, v: Státní správa a samospráva (Týdeník vlády ČR), roč.6, č.32 (z 10.8.1995), str. 26 - 27. Viz též dále podkapitoly 3.2.3. a 3.2.4. této práce.

- 73) Šlo o průmyslové okresy : Sokolov, Kraslice, Chomutov, Most, Ústí nad Labem, Jablonec nad Nisou, Liberec, Rumburk, Trutnova další.
- 74) F. Zich - Q. Kastner, c.d., str. 6.
- 75) Dle územního členění podle zákona č. 280/1948, které vstoupilo v platnost 1.2.1949.
- 76) F. Zich - Q. Kastner, c.d., str. 7.
- 77) Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR, str. 12.
- 78) Tamtéž, str. 16.
- 79) Devastace pohraničních obcí začala záhy po únoru 1948 (likvidace obcí ve vojenských újezdech). Z větších míst byly jako první zničeny počátkem 50. let Ervěnice (vlivem rozšiřující se těžby hnědého uhlí). Likvidace obcí z důvodů ekonomických v podstatě trvá podnes (Libkovice na okrese Most).
- 80) Otázky revitalizace našich měst a vesnic se mj. řeší na stránkách časopisů Výstavba a architektura a Zprávy památkové péče ad.
- 81) Během jednotlivých desetiletí se tam projevují značné výkyvy.
- 82) Ch. Munžafjarov - M. Poloncarz, Regionální problémy vývoje pracovních sil, výzkumná studie, Sociálně ekonomický ústav ČSAV, Ústí nad Labem 1991.
- 83) Srv. materiál ČSÚ Praha - Statistická informace 4 (Demografie), 1993.
- 84) Tento proces probíhal v celém československém státě.
- 85) Používám termín, který se po půlstoletí znovu objevil v naší historiografii.
- 86) B. Doležal, Konference v Litomyšli - Vyhnání či odsun ?, v: Střední Evropa (Revue pro středoevropskou kulturu a politiku) ročník jedenáctý, říjen 1995, číslo 53, str. 34 - 38, hl. str. 36.
- 87) K. Kaplan, Pravda o Československu 1945 - 1948.
- 88) M. Hošková, Současná novoosídlenecká vesnice z hlediska socioprofesní skladby obyvatelstva a změny, které na tomto základě vznikají, v: Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí, ÚEF ČSAV Praha, 1985.
- 89) Resp. při správních komisích.
- 90) Doklady o tom nalézáme mj. i v regionálním tisku.
- 91) V té době však politika KSČ začala prosazovat jednotnou mládežnickou organizaci - Svaz české mládeže, pozd. přezvaný na Československý svaz mládeže.
- 92) V moravském prostředí částečně i Orel. Jinak existovaly tělovýchovné organizace sociálně demokratické (DTJ) a komunistické (FDTJ).
- 93) 7. března a 14. září.
- 94) 28. května.

- 95) Tento hlavní státní svátek ztratil svůj původní ráz (Den samostatnosti) již rokem 1948. (Od r. 1949 se již oslavy nekonaly, v r. 1951 byl charakter svátku změněn na tzv. Den znárodnění, v r. 1975 dokonce zařazen do nižší kategorie památných dnů, a to jako pracovní den, a v r. 1988 obnoven jako státní svátek ve svém původním významu.)
- 96) V prvních letech po skončení druhé světové války byl tento den jako den pracovního klidu - centrem květnových oslav osvobození. Teprve po únoru 1948 se jejich těžiště přesunulo na 9. květen.
- 97) 6. července - Připomínka Husovy mučednické smrti se konala obyčejně již v podvečer - 5.7.
- 98) Většinou se dělo za účasti členů vlády a dalších veřejných činitelů - příslušníků KSČ a levicové sociální demokracie (Julius Řuriš, Václav Nosek, Josef Smrkovský, Zdeněk Nejedlý, Zdeněk Fierlinger aj.) a pod hesly návratu půdy do českých, resp. slovanských rukou (např. velká oslava předání půdy novoosídlencům v Chrastavě na Liberecku a i na dalších místech v pohraničí).
- 99) Např. v severních Čechách pořádané manifestace na podporu Lužice a za její připojení k Československu nebo za připojení Žitavska.
- 100) Viz např. poválečné Rudé právo a další komunistický tisk. Tato propagace slovanství trvala do více než poloviny roku 1948. Doznívala až do r. 1950.
- 101) Archivní fond Národní jednoty severočeská se nachází ve SÚA Praha. NJSČ byla mj. i organizátorkou četných veřejných akcí ve prospěch Lužických Srbů (viz poznámka 99) a dalších slovanských národů.
- 102) Archivní fond Národní jednoty pošumavská též deponován ve SÚA Praha.
- 103) Místní organizace NJSČ a NJPš existovaly i v českém vnitrozemí.
- 104) Dep. v ZA Brno.
- 105) Ve Slezsku a na severní Moravě podobnou činnost vyvíjela Matice slezská. Její archivní fond je uložen v ZA v Opavě. - O všech těchto národně zaměřených organizacích (viz poznámky 80 - 83) nalezneme zprávy v příslušném regionálním tisku, a to od dob Rakouska - Uherska a I. ČSR.
- 106) F. Zich - Q. Kastner, c.d.
- 107) Odchodem Němců z našeho pohraničí se podstatně změnila i náboženská skladba tamního obyvatelstva.
- 108) Zejména v etnograficky a folkloristicky aktivním Chebsku.
- 109) Tato problematika byla vícekrát řešena na stránkách národopisného periodika Český Lid, ročníky 1946 - 1948. Viz Soupis literatury na konci této práce.
- 110) Své pak vykonala i ateistická výchova na školách a vůbec v celé tehdejší společnosti od druhé poloviny 40.let počínaje. - Veškeré aktivity ze strany křesťanských církví ke kultivaci pohraničí (biskup Štěpán Trochta, práce salesiánů s mládeží, katolický filosofický ústav v Děčíně, aktivity církve československé atd.) byly přerušeny komunistickým únorem 1948.

- 111) Odchodem převážně římskokatolického a menších částí luteránského a starokatolického (Varnsdorfsko) sudetoněmeckého obyvatelstva se podstatně změnila náboženská a církevní skladba populace v pohraničí. Nové (hl. české) obyvatelstvo v pohraničních oblastech charakterizovala náboženská laxnost - přesto však úředně (matrikově) většina nových osídlenců náležela k nějaké konfesi. Takže od poloviny 40.let mezi novými příchozími měla převahu církev římskokatolická, potom církev československá (dnes CČSH), církev českobratrská evangelická, c. pravoslavná (hl. mezi Volyňskými Čechy), c. řeckokatolická (tato od r.1950 - po deportacích řeckokatolíků do severočeského - pohraničí) atd.
- 112) Programové ničitelství kulturních hodnot (zejména církevní, ale i světské provenience) nutno přisoudit jednak akcím čs. armády (hl. v 50.letech) a potom zejména odpovědným orgánům KSČ a státu (zničení celých obcí spolu s jejich kostely a hřbitovy na Šumavě a v česko - rakouském pohraničí naprosto nesmyslné likvidování gotického chrámu v pohraničním slezském městě Osoblaha (na poč.60.let) zničení zámku na náměstí v Mimoni (dokonce ještě v 80.letech) a bylo by možné jmenovat stovky zpustlých či zaniklých památek dalších. A to už vůbec nějak zvláště nepřipomínám, jaký katastrofální dopad na památky a krajinu mělo ubytování sovětské armády v letech 1968 - 1991. Odkazují na Zprávy památkové péče (dř. Památky a příroda), to nejen z období po r.1989, ale i z druhé poloviny 80.let.
- 113) Do té doby spadá i zánik některých městských muzeí - vlastivědných ústavů pracně vytvářených mnohdy již od druhé poloviny 19. stol. nebo během první půle století dvacátého. Řada z nich měla český ráz již od 1. republiky. - Po roce 1948 záhy začaly zanikat vlastivědné (regionální) časopisy a sborníky, které u nových obyvatel pohraničí (ale i vnitrozemí) formovaly jejich vztah k příslušnému kraji. V severních Čechách tuto úlohu za 1. republiky a po r. 1945 plnil vlastivědný časopis "Bezděz". Tento se navíc zastával práv Lužických Srbů. - Viz F.Roubík, Příručka vlastivědné práce, 2.vyd., Praha 1947. Tam v příloze I uvedeny "České vlastivědné časopisy v Čechách a na Moravě".
- 114) Viz níže dokumentováno na příkladu Litoměřicka a Ústěcka.
- 115) Sokol prakticky fungoval jen do července 1948. (XI. všesokolský slet). Potom došlo k jeho "reorganizaci" (= zcela byl pozměněn jeho charakter a byl dán pod dozor KSČ).
- 116) Činnost všech organizací a spolků byla sledována.
- 117) Prvomájové slavnosti probíhaly již v předúnorovém období. U socialistických stran tradice 1. máje sahala až do r. 1890. ČSL (jako občanská strana) tento svátek začala slavit až po druhé světové válce.
- 118) Slaven od r. 1948 jako Den vítězství (KSČ jej slavila již od r.1946). R. 1952 se 9. květen stal státním svátkem (Den osvobození Československa Rudou armádou).
- 119) 8. března.
- 120) 7. listopadu.

- 121) 23. listopadu.
- 122) 19. prosince.
- 123) 22. dubna. (Před rokem 1956 bylo spíše připomínáno úmrtí V.I. Lenina - 21. ledna.).
- 124) 21. prosince.
- 125) Zprvu 1. neděli v měsíci září, později 1. neděli v červenci.
- 126) Toto se týkalo zejm. 50. let.
- 127) Družstva byla zakládána i přes Gottwaldovo ujištění na sjezdu rolnických komisí (únor 1948), že "u nás se nikdy kolchozy zakládat nebudou!"...
- 128) Zvlášť drsně probíhalo združstevňování např. na Broumovsku, Ústeckoorlicku a Žamberecku, ale i jinde. Na Žamberecku snad státní moc odplácela i skutečnost, že ve "volbách" 30.5.1948 bylo na žambereckém okrese odevzdáno nejvíce tzv. bílých lístků v tehdejší zemi České. Ještě v polovině 60. let bylo možné v okolí Žamberka na selských usedlostech spatřit nápisy jako : "Zde bydlí kulak!" nebo "Třídní nepřítel!" atp.
- 129) Prováděné Sociálně ekonomickým ústavem ČSAV v Ústí nad Labem
- 130) Sociologický výzkum byl v r. 1990 uskutečněn celkem v 17 okresech sousedících s Německem a s Rakouskem. V souhrnu bylo dotázáno 1308 náhodně vybraných obyvatel (metodou kvótního výběru). V r. 1991 bylo dotázáno 1438 respondentů. To představuje zhruba jedno promile obyvatelstva pohraničních okresů. Podrobněji viz České pohraničí 91 - sborník příspěvků, Trutnov 1991 a České pohraničí v procesu evropské integrace, sborník příspěvků, SEÚ ČSAV Ústí nad Labem., 1992.
- 131) Problematikou transformace české společnosti po r. 1989 se zabývá Sociologický ústav Akademie věd České republiky v Praze.

Ad. kap. 3

- 1) S přihlédnutím k subregionu "Lovosicko" v regionu "Západní (= levobřežní) Litoměřicko".
- 2) V r. 1949 (od 1.2.) byl politický okres Litoměřice (do té doby tvořený třemi soudními okresy : s.o. Litoměřice, s.o.Lovosice a s.o. Ústěk) rozdělen na dva politické okresy - litoměřický a lovosický. Tento stav trval až do 30.6.1960. Od 1.7.1960 existuje nový rozsáhlý okres Litoměřice, zahrnující někdejší soudní okresy Litoměřice, Ústěk, Lovosice, Libochovice, Roudnice n.L. a Štětí. - Viz K. Pluhařová, Správní vývoj okresů litoměřického a lovosického, strojopis, OA Litoměřice 1955; viz dále J. Horký, Správní vývoj okresu Roudnice nad Labem od roku 1848, strojopis, OA Roudnice nad Labem 1956 a nejnověji viz Q. Kastner, Okres Litoměřice (Historicko-ekologická studie), v: Vlastivědný sborník Litoměřicko (vyd. Okresní muzeum Litoměřice), roč. XXVII - XXIX, 1991 - 1993, str. 169 - 191.

- 3) Vyd. SÚS v Praze, 1951, v: Československá statistika - svazek 184, řada VI. (Sčítání lidu, sešit 15).
- 4) Q. Kastner, c.d., str. 169.
- 5) Litoměřické středohoří (s nejvyšším vrcholem Sedlo, 727 mn.m.) a Verneřické středohoří na pravé straně Labe a dále Milešovské středohoří (s nejvyšší horou Milešovkou - 837 m.n.m.) na levé labské straně tvoří dohromady středně vysoké pohoří zvané České středohoří - rozložené ve směru jz. - sv. Na jihozápadě rozprostírající se Lounské vrchy bývají někdy zahrnovány do Milešovského středohoří a jindy zase chápány jako zvláštní podskupina Českého středohoří.
- 6) Q. Kastner, c.d. str. 170 - 171.
- 7) O. Votoček, Litoměřice - městská rezervace státní památkové správy, vyd. STN pro SPS v Praze, 1955; O. Votoček, Litoměřická rezervace po dvaceti letech. (K 750. výročí města, 1219 - 1969), v: Památková péče, 1, 1970, str. 17 - 33.
- 8) Viz V. Bartůněk - J. Cibula - O. Votoček, 900 let litoměřické kapituly, vyd. ČKCH Praha, 1959.
- 9) Viz J. Macek a kolektiv, Státní archiv v Litoměřicích - průvodce po archivních fondech, vyd. AS-MV Praha, 1956, str. 35 - 46 a 48 - 49.
- 10) Viz A. Haas, Právní oblasti českých měst, ČSPS, roč. IX, Praha 1952, str. 15 - 24; Q.Kastner, Kmetický soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. století. (Paleografický a diplomatický rozbor městských knih), v: Sborník archivních prací (vyd. Archivní správa MV Praha), roč. 1969, č. 2, str. 495 - 517.
- 11) a 12) Q. Kastner, c.d., str. 178 n.
- 12a) Viz Q. Kastner, Stabilní osídlení pohraniční části Litoměřicka od roku 1945 - část I.: Úštěk a okolí (Výzkumná zpráva), SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L., 1994, hl. str. 20 a 22.
- 13) O tom lze nalézt doklady v archivním materiálu. V samotných Litoměřicích se ještě v první polovině 17. stol. úřadovalo česky a poslední české zápisy v tomto městě se objevují dokonce o 100 let později (před polovinou 18. stol.).
- 14) Opět se odvolávám na zprávy v soudobých písemných materiálech dep. t.č. ve SOKA Litoměřice.
- 15) V této první skupině uvádím okresy nejpočetněji zastoupené.
- 16) S výjimkou okresů Český Brod, Mělník a Praha - venkov (sever) (viz předchozí poznámka 15).
- 17) Pro malé množství příchozích, neprovádím v moravském prostoru dělení dle krajů.
- 18) Viz Q. Kastner, Stabilní osídlení. (Úštěk a okolí), str. 1 -3. Viz Q. Kastner, Historickosociologická sonda - Osídlení města Úštěk a jeho okolí po roce 1945, v: Státní správa a samospráva (Týdeník vlády České republiky), roč. 6, č. 32 (z 10.8.1995), str. 26 - 27.

- 19) Ke stejným poznatkům jsem došel na Lovosicku (viz níže).
- 20) = Lukov, Lhota, Starý Týn a Lovečkovice.
- 21) Č. 086.
- 22) Č. 16.
- 23) Dř. Úštěk - Dolní nádraží.
- 24) Viz níže v podkapitole 3.2.2.2.
- 25) Nedaleká vesnice Chotiněves byla však osídlena Volyňskými Čechy - protestanty.
- 26) Památkový fond města Úštěka je velmi rozsáhlý a bohatý. Na úštěckém náměstí vřetenovitého typu se v horní (východní) části nalézá děkanský chrám sv. Petra a Pavla (pův. gotický, dn. barokní podoba pochází z let 1764 - 1772). Měšťanské domy na severní straně náměstí jsou pozdě gotické (16. stol.), některé mají dochované loubí. Radnice (dn. sídlo MÚ) empírová z r. 1851. Budova děkanství barokní (litoměřický stavitel O. Broggio). Na západním předměstí stojí tzv. ptačí domky z r.1851 (= dř. obydlí sociálně slabších vrstev). Na jižní straně městského jádra tzv. Pikardská věž (1428) a blízko ní hrad (z 16.stol.), který byl přestavován r. 1677. Na východním předměstí se rozkládá hřbitov s kaplí Nejsvětější Trojice z r.1670 a na Konojedské ul. býv. jezuitský dvůr. - Viz M. Fárka, Město Úštěk a jeho stavební vývoj, v: ZPP, XXI (1961). Viz též E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 4 (T - Ž), vyd. nakl. Academia, Praha 1982, str. 155 - 157.
- 27) Úštěk, Lhota, Lukov a Starý Týn vytváření společnou administrativní jednotku, spravovanou MÚ Úštěk. Dále do ní náležejí: Ostré, Skalka, Rašovice, Tetčiněves, Rochov, Kalovice, Robeč, Habřina, Dolní Vysoké, Lukovsko, Lučenice, Dubičná, Držovice, Konojedy, Brusov, Víška, Bílý Kostelec, Třebín, Pohorsko a Bukovina. - Lovečkovice mají vlastní ObÚ. K tomuto obecnímu úřadu patří obce : Lovečkovice, Levínské Petrovice, Mukařov, Náčkovice, Dolní Šebířov, Touchořiny, Knínice a Hlupice. - Samotná vesnice Lovečkovice čítá 300 obyv. Vzhledem k drsným podmínkám probíhá v této obci častá výměna obyvatelstva.
- 28) = obce Malé Žernoseky, Chotiměř, Velemín a Milešov. - Pro srovnání níže uvádím jejich demografickou a potom i urbanistickou situaci (Q. Kastner, Stabilní osídlení pohraniční části Litoměřicka od roku 1945 - část II.: Lovosicko.

(Výzkumná zpráva) :

<u>Malé Žernoseky</u>		<u>Chotiměř :</u>	
<i>Počet obyvatel :</i>		<i>Počet obyvatel :</i>	
R. 1850 -	242	R. 1850 -	183
1869 -	364	1869 -	280
1880 -	355	1880 -	323
1890 -	369	1890 -	313
1900 -	367	1900 -	319
1910 -	390	1910 -	367
1921 -	412	1921 -	402
1930 -	1029	1930 -	426
1950 -	785	1950 -	249
1961 -	850	1961 -	278
1970 -	758	1970 -	267
1991 -	601	1991 -	247

<u>Velemín :</u>		<u>Milešov :</u>	
<i>Počet obyvatel :</i>		<i>Počet obyvatel :</i>	
R. 1850 -	375	R. 1850 -	756
1869 -	481	1869 -	811
1880 -	470	1880 -	774
1890 -	509	1890 -	761
1900 -	547	1900 -	726
1910 -	583	1910 -	647
1921 -	550	1921 -	697
1930 -	689	1930 -	675
1950 -	510	1950 -	433
1961 -	530	1961 -	585
1970 -	526	1970 -	481
1991 -	483	1991 -	311

(Viz Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850 - 1970). Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1.lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850 - 1970), vyd. FSÚ na základě výsledků sčítání lidu z let 1850 - 1970, Praha 1978, str. 486 - 499).

V prvních třech obcích (v Malých Žernosekách, v Chotiměři a ve Velemíně) lze za kulminační bod považovat rok 1930, po němž pak nastává zlom v počtu obyvatel. Do tohoto zlomového období patří výměna místního obyvatelstva. (V Malých Žernosekách z 1 029 obyvatel v r. 1930 na 785 obyv. v r. 1950, v Chotiměři ze 426 obyv. na 249 v r. 1950 a ve Velemíně z 689 obyv. na 510 o 20 let později).

Odlišný demografický trend možno však zaznamenat v Milešově. Tam bylo vrcholu dosaženo už v závěru 60. let 19. století a potom následoval soustavný

sestup (pouze s výjimkou mírného zvýšení v r. 1921 a znovu v r. 1961). Vysvětlení bych hledal v odlehlosti místa a tudíž i v následném odlivu obyvatel.

Shodně ve všech čtyřech lokalitách dochází k jistému poválečnému vzestupu počátkem 60. let 20. století a po něm opět k poklesu. Vcelku poválečný trend lovosického mikroregionu (= odliv vesnických obyvatel do měst, hlavně průmyslových (lze sledovat i jinde u nás a ve světě).

29) Roku 1991.

30) Viz Retrospektivní lexikon obcí str. 486 - 499.

31)

<u>Malé Žernoseky :</u>		<u>Chotiměř :</u>	
<i>Počet domů :</i>		<i>Počet domů :</i>	
R. 1869 -	61	R. 1869 -	46
1880 -	69	1880 -	46
1900 -	78	1900 -	50
1910 -	80	1910 -	54
1921 -	87	1921 -	64
1930 -	207	1930 -	67
1950 -	231	1950 -	80
1961 -	225	1961 -	94
1970 -	223	1970 -	67
1991 -	210	1991 -	65

<u>Velemín :</u>		<u>Milešov :</u>	
<i>Počet domů :</i>		<i>Počet domů :</i>	
R. 1869 -	86	R. 1869 -	147
1880 -	93	1880 -	149
1890 -	96	1890 -	153
1900 -	93	1910 -	154
1910 -	101	1921 -	155
1921 -	100	1930 -	147
1930 -	143	1950 -	153
1950 -	156	1961 -	157
1970 -	128	1970 -	102
1991 -	113	1991 -	86

Posuzujeme-li urbanisticko-architektonický růst obcí (vyjádřený v početnosti obytných domů), opět ve třech obcích - Malé Žernoseky, Chotiměř a Velemín - nacházíme shodné rysy. Růst domovního fondu od r. 1869 počínaje (pro r. 1850 údaje o počtu domů chybějí) s vrcholem v r. 1950 (Malé Žernoseky - 231 domů, Chotiměř - 94 domů a Velemín - 156 domů) a po něm buď menší (v Malých Žernosekách na 223 domů) anebo značný (v Chotiměři na 67 domů a ve Velemíně na 128 domů) pokles v r. 1961 nebo 1970. Odlišnost, co se vrcholu počtu domů týče, nalézáme zase v Milešově - tam kulminační bod až v r. 1961 (157 domů), pokles v r.

1970 (na 102 domů) by souhlasil s předchozími třemi obcemi. V roce 1991 ve všech obcích zaznamenán další sestup.

Komparace Úštěcka s Lovosickem vyznívá příznivěji pro subregion druhý. Lovosicko se jeví jako progresivnější. V podstatě pozvolný úpadek Úštěcka nastává již před druhou světovou válkou a u některých tamních obcí dokonce již mnohem dříve.

32) Viz Retrospektivní lexikon obcí, str. 486 - 499.

33) Viz E. Poche a kol., c.d.

34) Viz Q. Kastner, Soupis pramenů k dějinám textilu ve fondech a sbírkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích, v tisku pro Vlastivědný sborník Litoměřicko (vyd. OVM Litoměřice).

35) Existoval v rámci politického okresu litoměřického.

36) V době nacistické okupace byl Úštěk sídlem tzv. Amtsgerichtu.

37) Zřejmě se jednalo o letadlo Rudé armády. Následující den (9.5.) byla totiž letectvem téže armády bombardována okolní i vzdálenější města: Litoměřice, Roudnice nad Labem, Mělník, Libochovice, Neratovice, Mladá Boleslav a další.

38) Prakticky až do Prahy. - Do Úštěka vstoupila 8. pěší divize 2. polské armády.

39) Viz Pamětní kniha města Úštěka z let 1945 - 1965. - K historii Úštěka viz J.Tomas, Úštěk, vyd. Krajská komise cestovního ruchu ve spolupráci s Krajským střediskem státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem, 1975; viz též J.Marhonz, 1945 - 1975 - Třicet let cesty k socialistickému Úštěku, Úštěk 1975.

40) Viz cit. Pamětní kniha města Úštěka. (Dep.: MÚ Úštěk).

41) Tamtéž.

42) Dle Hanse Kudlicha, významné postavy revolučního roku 1848.

43) Podle podobného scénáře docházelo k poválečnému přejmenování ulic i jinde: T.G.Masaryka, Ed.Beneše, M.R.Štefánika, J.V.Stalina, Churchillova, Rooseweltova, Rudé armády, Spojenců, jednotlivých slovanských národů (Ruská, Polská, Bulharská, Jugoslávská apod.), v severních Čechách často i ul. Lužická, Žitavská, ve východních Čechách Kladská, Slezská, na Opavsku Ratibořská, Hlubčická atp., dále Husova, Žižkova, Chelčického, Poděbradova, Komenského, Havlíčkova, Palackého aj.

44) Jen do poč. 60. let. Potom přezvána po polské armádě - viz níže.

45) Česká menšina v Úštěku v době před druhou světovou válkou každoročně pořádala oslavy M.Jana Husa.

45a) Jak uvádí národně socialistický "Svobodný Máchův kraj", byli příslušníci Čs. strany národně socialistické z Úštěcka přisvě cestě na oslavu 1. máje do Litoměřic napadeni místními komunisty !

46) Viz Pamětní kniha města Úštěka.

- 47) Tento list přinášel informace ze tří politických okresů - litoměřického, roudnického a mělnického. Po únoru 1948 byl Čs. straně národně socialistické odňat a nakrátko se stal týdeníkem tzv. "Obrozené Národní fronty" a záhy koncem března 1948 pak zanikl.
- 48) Viz Pamětní kniha města Úštěka.
- 49) Sokolská organizace byla silně ovlivňována Čs. stranou národně socialistickou (tradice vlastenecké a masarykovské).
- 50) Viz Pamětní kniha města Úštěka.
- 51) Tyto jubilejní oslavy probíhaly v celém světě.
- 52) Viz zprávy v regionálním tisku (Svobodný Máchův kraj).
- 52a) K únorovým a poúnorovým událostem roku 1948 na Litoměřicku a na Úštěcku viz příloha této práce (Svobodný Máchův kraj) na str. - Celkově v posuzování tzv. Vítězného února nutno přijmout hodnocení prezidenta Václava Havla: "... komunistický puč v mé zemi v roce 1948 ničím nepřipomíná baletní představení ...Bylo to brutální vítězství temných sil nad svobodou a demokracií v samém centru našeho kontinentu, vítězství, které tak jako mnohé jiné děje v české či československé historii významně poznamenalo situaci celoevropskou....". (Z projevu prezidenta ČR V. Havla na 13. workshopu Severoatlantické aliance ve Varšavě dne 21.6.1996 - viz Lidové noviny, roč. IX. - Čechy, č. 146, sobota 22. června 1996, str. 5).
- 53) Viz Pamětní kniha Úštěka.
- 54) Podle zákona č. 320/1948 Sb. z 22.12.1948. - Viz K.Pluhařová, c.d. - Úštěk zůstal v okrese Litoměřice a připadl do nově zřízeného kraje Ústí n.L. (taktéž i jeho široké okolí).
- 55) Tento neblahý osud potkal řadu dalších menších měst v celé ČSR.
- 56) Dle zákona č. 36/1960 Sb.- 1.7.1960 v Úštěku byl zřízen MěstNV.
- 57) Až do konce února 1968.
- 58) O růstu Úštěka v poválečné době viz cit. práci J. Marhonze.
- 59) Viz M. Fárka, c.d.
- 60) Spolu se železniční odbočkou na Verneřice. Zanikla tak zcela i železniční stanice zvaná Úštěk - Horní nádraží.
- 61) Od r. 1990 probíhají určité stavební úpravy v areálu tohoto poutního místa.
- 62) V 60.a poč. 70.let o zmíněný hrad neoficiálně pečovala trampská skupina, vedená P. Františkem Fišerem, O.P., tehdy odborným pracovníkem Okresního muzea v Litoměřicích.
- 63) Viz shora pozn. 38) této kapitoly.
- 64) Toto nelichotivé konstatování, bohužel platí např. i pro sousední Verneřice (již na okr. Děčín) a vůbec pro celé široké okolí Úštěka.

- 65) Viz Pamětní kniha města Ústěka. - Tehdy provedena změna Místní správní komise. Předsedou byl jmenován Bohumil Runštuk, autodopravce v Ústěku, místopředsedou Josef Liška, poštovní úředník. Členy MSK: Eva Šnýdrová, v domácnosti, Ondřej Staněk, autořidič, Jan Nykl, poštovní úředník, Josef Kalvoda, soudní úředník, Josef Zubák, železniční zaměstnanec a Linhart Mošovský, žel. zaměstnanec. Náhradníkem Miloslav Trnka, řezník. Tajemníkem Václav Zelený a zřízencem obce Václav Matoušek. Ostatní personál úřadu tvořilo úřednictvo v počtu pěti osob.
- 66) Více se mně o tom nepodařilo zjistit.
- 67) Jednalo se o osoby, které v době hlavních etap odsunu (r.1945 a 1946) byly nemocné. Viz podkap. 3.2.2.2.
- 68) Tito se usadili jednak přímo v Ústěku, dále v Liběšicích, v Chotiněvsi a v dalších vesnicích a pak i v Litoměřicích a Třebívlicích.
- 69) Při započtení příslušníků rodin žadatelů o nemovitý majetek by se celkový počet nových příchozích ztrojnásobil ! - Níže uvádím celkové počty všech osídlenců pro jednotlivé lokality Ústěcka:

Ústěk	527 osob
Lukov	60 osob
Lhota	25 osob
Starý Týn	45 osob
Lovečkovice	54 osob
C e l k e m všech novoosídlenců :	711 osob

Tito příchozí z r. 1945 tvoří "jádro" nového (= poválečného) obyvatelstva Ústěka a jeho okolí.

- 70) Viz Přihlášky majetku - rok 1945, Berní správa Litoměřice - soudní okres Ústěk, v: SOKA Litoměřice (Lovosice).
- 71) Viz podkapitola 3.2.4. této práce.
- 72) V cit. ústěcké Pamětní knize na str. 15 - 16 uvedeno :

"Po výzvě vlády přicházeli do Ústěka čeští lidé z vnitrozemí, zejména z Roudnicka, Chrudimska, Kolínska a Posázaví." Toto bylo konstatování jen velmi rámcové - viz níže.

Pamětní kniha na str. 15 - 16 pokračuje :

"Místní správní komise jim ve schůzi přidělovala byty, pokud byty byly už uvolněné, a k jejich žádostem je jmenovala národními správci v živnostech a zemědělských usedlostech i rodinných bytech. Zařízení bylo národním správcům předáváno inventárně. Předání prováděli členové bytové komise. Někdy ovšem národní správce byl do bytu nebo do živnosti uveden a inventura byla třeba prováděna až za týden. Soupis předaného zboží, bytového zařízení se psal trojmo : 1 opis obdržel národní správce, 2 vyhotovení byla uložena v městském úřadě. Cenné předměty, ložní prádlo, šatstvo a obuv se nepředávaly

do národní správy, nýbrž je bytová komise shromažďovala do skladiště MSK, které bylo umístěno v budově bývalého hotelu Marschner na náměstí. Při třídění věcí ve skladišti bylo zaměstnáno 15, později 6 německých žen. Správu skladiště a vydávání svršků prováděla Marie Pejcharová, zaměstnankyně MSK. Přidělování svršků sociálně slabým jednotlivcům i celým rodinám z Úštěka a okolí prováděla sociální komise. Přidělovalo se zdarma neb za malý obnos."

Dále tamtéž :

"Od 4. června (= 1945 - pozn. Q.K.) spolupůsobila při ustavování národních správců v zemědělských usedlostech místní rolnická komise, zvolená na veřejné schůzi všech českých osídlenců v zemědělství." Zápis pokračuje : "Obyvatelstvo německé národnosti v zemědělských usedlostech pracovalo až do svého odchodu s rodinou národního správce na svých polích. Národní správce jim poskytoval potravu a něco peněz. Německé obyvatelstvo nosilo na rukáve bílé pásy."

73) Měněny politické okresy v rozsahu před 1. únorem 1949.

74) Viz níže podkapitola 3.2.4.

75) Úštěk se nacházel od někdejších hranic tzv. Protektorátu pouze asi 10 km.

76) Na Lovosicku tento počet činil 130 osob.

77) Pro srovnání podávám sociální stratifikaci Lovosicka.

	Malé Žernoseky	Chotiměř	Velemín	Milešov
Dělník ¹	113	15	28	28
ostatní ²	52	7	-	11
řemeslník	39	9	21	8
rolník	11	32	26	23
úředník	11	3	6	4
obchodník	5	2	-	5
učitel	4	2	-	1
bez uvedení profese	4	2	3	-
studující	2	-	-	-
SNB	-	-	5	-
zubní technik	-	-	1	-
C e l k e m	241	72	126	80

S výjimkou Chotiměře zaznamenává dělnická profese převahu v dalších třech obcích (Velemín - 28, Milešov - také 28), v Malých Žernosekách dokonce

¹ Pod profesí "dělník" zařazuji u všech obcí jednak dělnictvo kvalifikované a dále dělnictvo pomocné. Patří sem dělníci z továren, lomů, silnic, železnice apod.

² = důchodci + ženy v domácnosti, příp. další.

velmi výraznou (113). Dělnický stav se rekrutoval jednak z dělnictva továrního (Lovosice, Ústí nad Labem), z pracovníků v lomu (Prackovice n.Lab.) a z železničních zřízenců (Lovosice, Ústí n.L., teplická dráha).

Malé Žernoseky se jeví jako typicky předměstská obec, blízkost velkého města (Lovosice) signalizuje i sociální skladba Velemína a Milešova. Naproti tomu za poměrně tradiční zemědělskou ves můžeme počítat Chotiměř (rolníci - 32, dělníci - 15, řemeslníci - 9 atp.).

Ve sledovaných obcích Lovosicka nalézáme pouze slabou vrstvu středoškolské inteligence.

V případě Úštěcka i Lovosicka jde o profese, které jmenovaní vykonávali od května 1945. V některých případech i dříve.

- 78) Dotyčný na Úštěcku žil již od r. 1938.
- 79) I když rodný kraj dotazovaného se nachází skoro dvě desítky km odtud - a v etnicky českém teritoriu (již ve vnitrozemí).
- 80) V jednom případě respondentka jako datum svého příchodu do Úštěka uvádí - rok 1946 ! Dle uvedené archiválie (= žádost o udělení nemovitého majetku) však tomu bylo o rok dříve (r.1945).
- 81) Pouze ve dvou případech touha po návratu do původního domova byla značná. (Jeden respondent by chtěl "doma", t.j. ve vnitrozemí - na Kolínsku, alespoň umřít, druhý zase trpce vzpomíná, co všechno mu v minulosti úštěčtí komunisté způsobili, a chtěl by z Úštěka odejít - a to do svého rodného kraje ve vnitrozemí).
- 82) A to přesto, že zároveň respondenti zdůrazňují, že se jedná o městský úřad stále povětšinou komunistický.
- 83) Za starousedlíky správněji považujeme ty, kteří v pohraničí žili až do svého vyhnání sudetskými Němci na podzim roku 1938.
- 84) SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L. má zatím nezpracované výsledky z dotazníkové akce prováděné v pohraničí, ale i v českém vnitrozemí (Pardubice, Kladno, Mělník, Roudnice n.L. aj.) v r. 1994.
- 85) U původně (až do poloviny 17.stol.) českého Úštěcka je přesnější hovořit po r. 1945 o znovupočeštění ! - Viz J.Tomas, Městská správa Úštěk - dílčí inventář : Městské knihy (1480) 1517 - 1945. V této archivní pomůcce se uvádí, že v Úštěku se v městských knihách nacházely české zápisy, a to až do roku 1657 (!) - V práci Jarschel, Geschichte der Stadt Auscha, na str. 31 uvedeny předpisy pro vedení městských knih úštěckých v době po roce 1680. Mj. se tam nachází ustanovení, že městský písař a městský učitel v Úštěku musejí (vedle němčiny) znát také česky, aby se měšťané nemohli vymlouvat na neznalost a nepochopení starých českých zápisů.
- 86) Q. Kastner, Historickosociologická sonda - Osídlení města Úštěka a okolí po roce 1945, str. 26 - 27.

Ad. Závěr

- 1) Pomineme-li zkoumání všech příčin tohoto složitého populačního procesu naší doby, nabízí se nám - alespoň co do kvantity - srovnání časově dosti vzdálené - a to s velkým demografickým pohybem 12.- 14. století, známým pod pojmem "kolonizace". Ten (postupoval v opačném směru) zachvátil rozsáhlá území od jižní Francie přes střední Evropu až po baltské země a jih Skandinávie. V komparaci s dvacátým věkem tento středověký pohyb obyvatelstva, který nám nabízí retrospektiva kolonizace, přinášel spíše kulturu, nové prvky řízení a hospodářství... - Viz J. Pešková, Migrace, emigrace, exil, vystěhovalectví, v: Historické listy, 4, 1995, str. 1 - 2; viz též další příspěvky v cit. č. 4 periodika Historické listy.
- 2) Viz J. Kadeřábková, referát "České pohraničí v procesu evropské integrace" na uvedeném vědeckém semináři.

PŘÍLOHA

Památník okresního četnického velitelství v Roudnici n.L., ročník 1938 (K problematice vnitřního pohraničí) - výběr.

(Dep.: SOKA Litoměřice v Lovosicích)

R.1938

" 1.3. - Do Budyně n.O. přišel 1 prapor pěchoty jako stálá posádka a současně jako strážní oddíl pro vojenské stálé opevnění. Z hotovosti praporu byla část vojska po jedné rotě dislokována v Roudnici n.L., Dušníkách a Libochovicích za stejným účelem."

" 21.5. - Bylo povoláno několik ročníků k mimořádnému vojenskému cvičení, jednak též k udržování veřejného pořádku v území s německým obyvatelstvem, jakož i ku střežení hranic proti Německu v obavě přepadení německými jednotkami ze strany téhož. - Týž den postaven prapor SOS z příslušníků četnictva, státní policie, pohraniční finanční stráže a vojenských posil, který provedl střežení hranic.

V Roudnici n.L. byla ustavena 5. rota tohoto praporu pod vedením poručíka výkonného Bohumila Bambase."

"22.5.- Vydány všem příslušníkům četnictva plynové masky".

"23.9. - Vyhlášena mobilizace".

"29.9. - Mnichovskou dohodou usneseno odstoupit část území čsl. státu Německu, Polsku a Maďarsku."¹

"1.- 10.10. - Provedena evakuace odstoupeného území a postoupeno toto jmenovaným státům.

"1.10. - Zřízena prozatimní četnická stanice v Hrobčích."

"11.10. - Zřízeny prozatimní pohraniční četnické stanice ve Vetlé, Račicích, Libotenicích, Počaplech, Bohušovicích n.O., Vrbičanech, Úpohlavech, Podsedicích a Děčanech.

Tímto dnem bylo přemístěno do Roudnice n.L. velitelství četnického oddělení z Litoměřic. Dále byl zřízen v Roudnici n.L. četnický pohotovostní oddíl. Přiděleny k okresu Roudnice n.L. zbývající obce z okresu litoměřického a četnické stanice Terezín, Třebenice a Třebívlice".

"7.11. - Zřízen v Terezíně Státní policejní úřad".

"24.11.- Stanice Podsedice přemístěna do Klapého v důsledku dalšího odstoupení území Německu".

"1.12. - Zřízeny četnické pohraniční pasové kontrolní stanice v Hněvicích, Vetlé, Chodounech, Vrbičanech, Třebenicích, Kololeči a Šepetelích."

Dodatek :

---

¹ Maďarsku bylo odstoupeno čs. území až na základě Vídeňské arbitráže (2.11.1938).

"21.5. - byla provedena částečná mobilizace čsl. branné moci a současně vstoupila v činnost stráž obrany státu - SOS. V roudnickém okrese byla to rota "Říp" pod vedením por. výk. Bohumila Bambase, okresního četnického velitele, o síle 60 mužů, jednak záložníků, jednak četníků. Tato složka dislokována v Roudnici n. Lab., konala též službu v pohraničí a prováděla bojový výcvik v místě.

Mezi tím spěly události dále a když ze strany Německa bylo ČSR stále vyhrožováno a Němci v pohraničí kladli požadavky o připojení k Říši, byla provedena 22.9.1938² druhá mobilizace a obsazeny hranice.

Jak prvá, tak druhá mobilizace byla provedena s nadšením a vše ochotně spěchalo k hájení vlasti, zvláště, když se jednalo o odvěkého nepřítele - Němce. Pak přišel Mnichov a dohoda západních mocností, podle které muselo býti pohraničí od českých lidí vyklizeno a předáno německé říši...

Četnictvo z oddělení Litoměřice a Teplice-Šanov bylo zachycováno v Roudnici n.L., kudy prošlo asi 600 četníků a ze sběrného tábora byli rozesíláni na stanice ve vnitrozemí. V tomto čase pak přesídlilo četnické oddělení z Litoměřic do Roudnice n.L..

Jelikož roudnický okres byl prvním okresem ve vnitrozemí v této části Čech, nastal velký příliv obyvatelstva, které se zde chtělo usaditi v domněnce, že zábor pohraničí nepotrvá dlouho a lid se opět vrátí, odkud byl násilím vyhnán.

Okres roudnický byl rozšířen o 27 obcí z okresu litoměřického a měl celkem 97 obcí.

Poněvadž okres byl nyní pohraniční, byly rozmnoženy četnické stanice a byla nově postavena stanice Hrobce, Libotenice, Vetlá, Račice, Počaply, Klapý, Děčany, Chotěšov a Úpohlavy. Z okresu litoměřického byly převzaty stanice Třebenice a Třebívlice, Terezín a Bohušovice. Celkový stav byl 178 četníků a 5 pasových stanic o síle 20 četníků".

---

² Mobilizace byla vyhlášena 23.9. 1938

PŘÍLOHA

Památník Místní četnické stanice v Roudnici nad Labem, ročníky 1938 - 1939. (K problematice vnitřního pohraničí) - výběr

(Dep.: SOKA Litoměřice v Lovosicích)

"V roce 1938 .... Po tzv. Anschlusu Rakouska byla průhledná snaha Hitlerova - revidovat náš stát. Německá propaganda rozleptávala tehdejší sudetské kraje a vojenské jednotky německé se stahovaly k našim státním hranicím".

"21.5. Byla nařízena částečná mobilizace. Nám nejbližší vojenské posádky a to v Terezíně a Litoměřicích nastoupily k zajištění státních hranic. Ve zdejších obvodech měla mobilizace skvělý průběh. Povolání, plní nadšení, ihned odjížděli k svým útvarům. Ze zdejší stanice odešli štábní strážmistr František Teplý a Václav Matoušek k oddílu polního četnictva. V obvodech byly ustanoveny občanské ozbrojené hlídky, určené ke střežení důležitých objektů. Vojenské pevnůstky v obvodech byly obsazeny vojskem. Místní občané, určení ke službě v protiletectvé ochraně se ujali ochotně přikázaných jim úkolů. Zde třeba poukázat na dobrou spolupráci příslušníků místní stanice, kteří svými zkušenostmi se do této služby zapojili vedle řady úkolů vlastních".

"24.9. Neklid v pohraničním území v důsledku nezřízené německé propagandy stoupá. Situace se stává nejvýš vážnou. V důsledku toho i vyhlášena prezidentem republiky všeobecná mobilizace.¹ - České obyvatelstvo prchá z pohraničí do vnitrozemí. - Příslušníci stanice jsou ve stálé službě a pohotovosti."

" 2. - 10.10.² Byly německým vojskem po mnichovském rozhodnutí zabírány tzv. Sudety. Zdejší kraj sousedící s místy, v nichž byli usazeni Němci, je zvláště zaplněn českým evakuovaným obyvatelstvem. - Tehdejší velitelství četnického oddělení evakovalo z Litoměřic do Roudnice nad Labem a řada stanic sem evakovala, jak inventární zařízení, tak i stylový materiál. Odtud pak po roztřídění a po vybavení nově zřízených stanic byl zbývající materiál odevzdán zemskému velitelství v Praze. Mnohé nově zřízené stanice musely však krátce po postavení vrátit různé předměty vnitřního zařízení, hlavně však lůžkoviny, zpět do Sudet".

"8.3.1939 - V souvislosti s událostmi na Slovensku odjeli k posílení tamních bezpečnostních orgánů četníci z Čech a Moravy. Z Roudnice n.Lab. tam odjel soustředěný oddíl o síle asi 60 četníků a pohotovostní oddíl pod vedením majora Váji, oba oddíly v autokarech..."

"15.3. - Při vojenském obsazení okleštěné republiky prošly zdejšími odvodem jen slabší německé vojenské oddíly. Silné svazy projížděly státní silnicí Ústí n.L. - Praha, podél zdejšího obvodu".

---

¹ Všeobecná mobilizace byla vyhlášena již 23.9.1938.

² Obsazování sudet německou brannou mocí začalo již 1.10.1938.

"30.4. - Na památné hoře Říp byla konána národní pouť za účasti 80.000 osob. V této rekordní návštěvě byla zřejmá manifestace českého lidu proti okupaci. Němci porozuměli a další konání poutí na hoře Říp zakázali.

Hrůzovláda Němců začala. Drtivě působily zprávy šířené rozhlasem a v tisku o popravách českých vlastenců..."

PŘÍLOHA

Náš nový domov (Věstník české menšiny),¹ roč.1938, středa 30. listopadu 1938, str. 2: (Výzva k optování pro říši)

"SPOLUOBČANÉ !

Rozhodnutí padlo.

Hranice mezi Německou říší a Československou republikou byly stanoveny.

Vyšší zájmy celkového území opavského, bíloveckého a novojického a též hospodářský zájem naší nové domoviny přiměly vlády obou států, aby nás a naše obce přidělily k říši německé !

K r a j a n é !

Zůstali jsme spoluobčany našich spoluobčanů německých, se kterými naši předkové žili mnohá staletí, se kterými i my žili svůj dosavadní život a společně vždy spravovali zájmy státní, hospodářské a kulturní !

Stali jsme se však současně i občany největší říše evropské, která nás nyní vzala pod svou ochranu.

Kulturně zůstaneme i nadále součástí národa českého. Naše právo na kulturní život slovanský zůstane nám zachováno.

P ř á t e l é !

Z této naší situace musíme vyvoditi důsledky.

Musíme se státi věrnými občany naší nové vlasti !

Musíme spolupracovati pro rozkvět velké Říše německé, neboť její osud je též osudem naším.

Nechceme a nesmíme zůstat stranou, musíme se činně zúčastniti veřejného a hospodářského života státu, jehož jsme se stali občany.

A staňme se občany spolehlivými !

Již 4. prosince naskytne se nám příležitost tuto naši spolehlivost dokázat !

Nejen slovem, ale i činem !

Byly vypsány doplňovací volby do německého říšského sněmu a budeme povoláni, abychom hlasovacím lístkem zaujali stanovisko k novým poměrům !

S p o l u o b č a n é !

Dělníci, rolníci, řemeslníci !

Zanechme vzpomínek na uplynulá léta ! Nevěřme těm, kteří nás zradili a v době největšího nebezpečství opustili !

Neobracejme se dozadu, podívejme se před sebe, dopředu! Čekají nás velké úkoly.

---

¹ Vycházel v Novém Jičíně.

Stojíme na hranicích Velkoněmecké říše a budeme spojovacími články mezi hospodářstvím a kulturou střední Evropy a státy východními.

Byli jsme a zůstali jsme hraničáři. Nynější náš úkol je však mnohem důležitější, než úkol, který jsme měli za republiky Československé.

Na naší rodné půdě hájíme zájmy evropské a světové ! Vyšší než před říjnem 1938 !

Proto budiž našim heslem : Zúčastniti se do jednoho voleb do říšského sněmu . !

Podáme důkaz n a š í l o y a l i t y, jak se za ni zaručili předseda ČSR generál Syrový a ministr zahraničí Dr. Chvalkovský !

B u d e m e h l a s o v a t i " A N O ! "

Budeme tím hlasovati pro lepší budoucnost svou a svých dětí, své

domoviny a pro rozkvět vlasti, pro věrnou a čestnou spolupráci se spoluobčany německými, jejichž uznání bude nám vzpruhou pro další klidnou spolupráci v nové vlasti.

Tedy 4. prosince hlasujme všichni

" A N O ! "

PŘÍLOHA

V první polovině r. 1948 vydalo Tiskové oddělení Osídlovacího úřadu v Praze a Fondu národní obnovy tamtéž náborovou brožuru pod názvem "Poslední příležitost k osídlení. (Seznam míst v pohraničí, kam ještě možno přesídlit)". V: Nový domov, 12.svazek - sestavil JUDr.Ed. Tomáš. V ní hodnocen stav pohraničí k 15.5.1948 :

Na str. 3 se uvádí :

"Pohraničí bylo okupováno asi 3 200 000 Němci. Dnes tam však žije a pracuje na jejich místě jen 2 625 000 Čechů a Slováků. To je tedy o 575 000 osob méně. Tento úbytek není však rozdělen rovnoměrně. V krajích s nižší bonitou půdy a při tom vzdálenějších od průmyslových středisek je poměrná hustota obyvatelstva podstatně menší než dříve, zatím co průmyslová města a zemědělsky úrodné kraje jsou téměř přesídleny ."

Na str. 12 :

"Základní podmínky pro uchazeče - nové osídlence pohraničí :

Každý uchazeč se musí prokázat, že :

1) je československým státním občanem nebo že je za něho považován podle § 1 nebo § 2 ústavního zákona ze dne 12.4.1946 č.74 o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti;

2) je české, slovenské anebo jiné slovanské národnosti, pokud § 24, odst. 2 nestanoví jinak (pakliže by byl přednostním uchazečem);

3) je národně a státně spolehlivý ;

4) je soudně bezúhonný;

5) jeho rodinní příslušníci, žijící s ním ve společné domácnosti nejsou národnosti německé nebo maďarské a jsou soudně bezúhonní a státně spolehliví ; výjimku, pokud jde o národnost rodinných příslušníků, může povolit ministerstvo vnitra po dohodě s ministerstvem národní obrany.

To všechno platí i o uchazečích o domky pro rekreaci, letní pobyt apod."

Na str. 15 - 56 :

"Seznam míst v pohraničí, kam ještě možno přesídlit."

(Stav k 15.květnu 1948)¹

---

¹ Vypsány jednotlivé obce ve vybraných okresech. Okres Litoměřice v té době není uveden. Byl tedy již dosídlen !

<i>Okres</i>	<i>Počet obcí</i>	<i>Okres</i>	<i>Počet obcí</i>
Aš	11	Vejprty	9
Duchcov	1	Karlovy Vary	7
Cheb	19	Varnsdorf	11
Chomutov	4	Žamberk	12
Kadaň	12	Žlutice	11
Kaplice	36	Jeseník	6
Kraslice	21	Krnov	8
Loket	21	Moravský Beroun	3
Nové Město n.M.	5	Rýmařov	5
Nejdek	15	Šumperk	18
Prachatice	27	Bruntál	17
Teplá	12	Mariánské Lázně	6
Rumburk	3	Most	3
Sušice	17	Český Krumlov	11
Horšův Týn	13		

PŘÍLOHA :

Německé názvy sledovaných obcí užívané do května 1945 :

a) Ústěcko :

Ústěk	(Auscha)
Lhota	(Ollhotta)
Lukov	(Lucka)
Starý Týn	(Altein)
Lovečkovice	(Loschowitz)

b) Lovosicko :

Lovosice	(Lobositz)
Malé Žernoseky	(Klein-Czernosek)
Chotiměř	(Kotomerž)
Velemín	(Wellemin)
Milešov	(Milleschau)

PŘÍLOHA

Svobodný Máchův kraj (Týdeník Čs. strany národně socialistické pro okresy Litoměřice, Mělník a Roudnice), III.roč., č.9, z 27.2. 1948 :¹

Z Prohlášení Okresního akčního výboru Národní fronty v Litoměřicích - část :

" .... aby další podvratná činnost byla znemožněna, byly zajištěny sekretariáty národních socialistů a lidovců. Dále byly rozpuštěny na našem okrese (= politickém okrese Litoměřice - pozn.Q.K.) strany národně socialistická a lidová ! Tyto nenašly dosud kladného postoje k vládě Klementa Gottwalda a dosud ani neprovedly očistu ve vlastních řadách, tudíž neskýtají dosud záruky, že by svou novou prací prospěly našemu národu. Pokud se týká další jejich činnosti, jest to především věcí jejich očištného procesu ve vlastních řadách. OAV nikdy v zájmu všech pracujících nedovolí znovu formovat staré síly zpátečnictví a rozvratu !

Byla učiněna preventivní opatření, aby celý průběh očisty probíhal skutečně podle nařízení ministerstva vnitra a spravedlnosti a proto se na Vás obracíme se žádostí, abyste všichni naše nařízení respektovali a podle nich se řídili, je to v zájmu Vašeho klidu a bezpečnosti naší cesty k socialismu ! ...

Svobodný Máchův kraj (Týdeník Národní fronty), roč. III., č.11, z 12.3.1948, str. 2 :

" Prohlášení :

jsem přesvědčen, že obnovení čl. strany národně socialistické v soudním okrese ústěckém i jinde bylo by na škodu celého národa a hlavně pracujícího lidu. Po provedení likvidace ze strany národně socialistické vystoupím, protože příkře odsuzuji její postup a právě tak i stranu lidovou ve vážných dnech našeho státu při vládní krizi.

Nesouhlasím rovněž s kompromisním postojem a nerozhodností strany sociálně demokratické v těchto rozhodujících těžkých dnech pro republiku. Jako řádný občan republiky slibuji, že se budu po svém nejlepší svědomí snažit o spolupráci s KSČ ve prospěch ČSR a jejího pracujícího lidu ; na důkaz toho odevzdávám toto prohlášení.

Onemichl, v.r. "

Tamtéž, str. 3:

Zprávy o tom, že v ústěckém chmelařském družstvu byl ustaven AV NF, dále, že podobný výbor byl založen v Lukově. Tento se skládal ze tří zástupců KSČ, tří zástupců JSČZ, tří členů SČM a dvou zástupců Čs. strany nár. soc.. Předsedou se stal Karel Makovec (za KSČ).

Z 1. veřejné schůze AV NF v Ústěku byly odeslány pozdravné telegramy prezidentu Ed.Benešovi a předsedovi vlády K.Gottwaldovi.

---

¹ Jedná se o poslední číslo SMK, které vyšlo ještě pod vedením národně socialistické redakce. Vedle kritiky "nových pořádků" bylo otištěno i shora uvedené Prohlášení OAV NF.

Tamtéž :

"Zimoř.

Předseda MAV Josef Hampl navrhl vysídlení nebo zbavení národní správy Nováka Václava, jehož prohlášení² přinášíme, Skokana Ludvíka a Bočka Václava."

"Kravaře.

Předsedou MAV Josef Štosek. K přeložení navrzeni ředitel mlékárny Karel Kolman, Václav Kalaš, Jaroslav Mlátek, poštministr."

"Dolní Chobolice.

Předsedou MAV zvolen byl V. Hladík. Návrh na zbavení národní správy vysloven u občana Sosnovského."

"Občané mířejoviští

se konečně dohodli, že zanechají politických a osobních třenic. Toto své rozhodnutí chtějí uskutečňovat vzájemnou spoluprací v jednom táboře. Sociální demokraté i příslušníci ostatních stran rozpustili své organizace a vstoupili do KSČ. V jedné straně, bez hádek, svorní a jednotní, budou stavět lepší budoucnost sobě a svým dětem."

" V neděli 7.března (= 1948 - pozn. Q.K.) pracovala se ve všech podnicích a úřadech na Litoměřicku Nedělní směna. Byla díkem za šťastné vyřešení státní krise a současně uctěním památky TGM, který vždy doporučoval oslavovat památné dny prací."

Tamtéž :

Řada zpráv o odvolání z národní správy, příp. i o vysídlení u aktivních příslušníků strany národně socialistické a lidové.

" Slzy lásky.

Na schůzi akčních výborů v Úštěku vzpoměl předseda OAV R. Brož zesnulého ministra zahraničí Jana Masaryka několika krásnými slovy..."

---

² = vystoupení z ČSL.

PŘÍLOHA

Pamětní kniha města Ústěka z let 1945 - 1965. (Výběr)

(Deponovaná t.č. v: Městský úřad Ústěka)

Str. 16 :

"Podle Postupimské dohody proveden odsun německého obyvatelstva z Ústěka současně s odsunem obyvatelstva okolních obcí, a to v několika transportech. První transport byl proveden vlakem z Dolního nádraží dne 25. června - odsunuto 723 osoby, druhý den 29. června 1945 týž způsobem - odsunuta 751 osoba. Odsunovány především rodiny nacistů, pokud neuprchly v revolučních dnech samy. O provedení odsunu vyrozuměla německé obyvatelstvo včas Místní správní komise. Členové bytové komise přejímali od odsunovaných německých obyvatel byty, uzamykali je a pečtili je a klíče odevzdávali na městském úřadě. Každý odsunovaný měl osobní zavazadlo ve váze 75 kg. Cennosti byly příslušníky SNB a vojska odebírány, sepisovány, shromažďovány a odevzdávány Okresní správní komisi v Litoměřicích. Velká část klenotnického zboží, asi ve váze 3 q, byla dne 24. listopadu 1945 dopravena autem z Ústěka přímo do Státní banky v Praze. Odsuny se děly bez výtržností. "Domů do říše" se ústěckým Němcům nechtělo. Tak si cestu "domů" asi nepředstavovali. Další odsuny byly provedeny 15. července a 2. srpna."¹

Str. 16 - 17 :

" Odsunu a konfiskaci majetku se chtělo německé obyvatelstvo vyhnout získáním antifašistické legitimace. Tyto legitimace vydávala v Ústěku skupina místních antifašistů (Schulla, Klement a Horatschek) a potvrzoval je bezpečností referent Okresní správní komise v Litoměřicích. Nepodařilo se v záznamech zjistit, kolik antifašistů v Ústěku bylo. Prý bylo vydáno asi 200 antifašistických legitimací, avšak opravdovými antifašistickými rodinami bylo v Ústěku jen 25 rodin, kterým bylo dovoleno pohodlně se se vším bytovým zařízením vystěhovat do východního pásma v Německu. Stěhovali se vlakem dne 16. a 17. prosince 1945. Žijí ve východním Německu kol města Bernburgu."

Str. 17 :

"Koncem července 1945 bylo v Ústěku už více obyvatel české národnosti než německé. Z podnětu místní organizace KSČ utvořen koordináční výbor (Alois Pejchar, Václav Zelený, Rudolf Polák a František Jakubský) a dne 5. srpna svolána do biografického sálu schůze všeho občanstva, na níž zvolen za předsedu Místního národního výboru Josef Harant, ředitel obecné a měšťanské školy a 24 členů MNV, z nichž 16 bylo členy KSČ. V ustavující schůzi nového MNV dne 27. srpna v zasedací síni MNV byl zvolen místopředsdou Alois Pejchar, národní správce pohřebního závodu, jednatelem Vladimír Bezdíček, zvěrolékař, pokladníkem František Jakubský, ředitel Spořitelny. Obsazeny referáty : živnostenský, bytový, zásobovací, rolnický,

---

¹ V dostupné literatuře se o odsunech 15.7. a 2.8. nehovoří.

sociální, stavební, bezpečnostní a vyšetřující, školský a osvětový, elektrárenský a evakuační. U jednotlivých referátů vytvořeny 4 - 6 členné komise.

Antifašisté dostávali potravinové lístky jako Češi, a proto nový MNV prošetřoval vydané antifašistické legitimace. Většinu jich neuznal. Dne 13. září 1945 zrušena stálá stráž v budově MNV. Němečtí zaměstnanci městského úřadu propuštěni a přijati Eva Šnýdrová, Milena Lukášová, Josef Fiala a Emanuel Dlouhý jako nové úřednické síly."

Str. 18 :

"Dne 28. června 1945 se konala v hostinci "Panský dům" na náměstí Rudé armády z podnětu Jaroslava Bergmana, kominíka v Úštěku, který se vrátil z koncentračního tábora, první schůze KSČ v Úštěku. Na schůzi byli pozváni i příslušníci SNB i posádka. Bylo přítomno asi 20 lidí, z SNB nepřišel nikdo, z vojáků posádky podalo přihlášku několik vojáků a jeden důstojník - lékař z Prahy. Předsedou nové organizace zvolen Jaroslav Bergman, Úštěk čp. 35, jednatelem Jaroslav Pejs, poštovní zřízenec v Úštěku, pokladníkem Václav Zelený, tajemník MSK a členy výboru : Jaroslav Tichna, národní správce cukrářství, František Šusta, učitel, Jan Nykl, poštovní úředník. Organizace otevřela kancelář sekretariátu v domě čp. 45 na Benešově náměstí. Tajemníkem organizace byl Rudolf Polák, hornický důchodce."

Str. 18 - 19 :

"Organizace jiných politických stran založeny r. 1945 nebyly, avšak nábor mezi osídlenci prováděl. Jménem příslušníků národně socialistické strany žádal při ustavující schůzi MNV dne 27. srpna 1945 předseda Místní správní komise Bohumil Runštuk, aby polovina členů nového MNV byla ze strany národně socialistické. Nebylo mu vyhověno, neboť občanstvo zvolilo za členy MNV většinou komunisty. Dne 30. září 1945 žádají příslušníci sociální demokracie, aby byli začleněni do MNV. K bojovému hlasování došlo při volbě 1 volitele pro volbu do Prozatímního národního shromáždění. Proti kandidátu strany národně socialistické odhlasován za volitele města Úštěku Jan Nykl, příslušník KSČ."

Str. 19 :

"Delegátem MNV Úštěk na pohřbu národního hrdiny Jana Švermy byl Josef Kasal, instalatér. Rozhodnutím plena MNV byla dne 6. listopadu 1945 pojmenována vilová čtvrť čtvrtí Jana Šverny

PŘÍLOHA

Z archivních fondů a sbírek, vztahujících se k historii města Úštěka a jeho okolí a deponovaných v archivech na území litoměřického okresu, uvádím alespoň tyto následující :

a) ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích :

a1) Matriky děkanství v Úštěku, od. pol. 17. stol. - r. 1900

(v: Soubor matrik z území Severočeského kraje, 1552 - 1945)¹

b) ve Státním okresním archivu Litoměřice (Lvosice) :

b1) Fond Archiv města Úštěka, 1515 - 1945

b2) Fond Okresní soud Úštěk, 1850 - 1938

b3) Fond Okresní zastupitelstvo Úštěk, 1850 - 1938

b4) Fond Cechy Úštěk, 1554 - 1859

c) Archiv děkanství v Úštěku²

---

¹ Matriky po r. 1900 jsou uloženy na matričním oddělení MÚ v Úštěku.

² Uložen na děkanství v Úštěku.

8. Prameny a literatura

8.1. Prameny

8.1.1. Prameny archivní

Pamětní kniha města Úštěka z let 1945 - 1965
(Dep.: MÚ Úštěk)

Památník okresního četnického velitelství v Roudnici nad Labem, 1. pol. 20. stol.
(Dep.: SOKA Litoměřice)

Památník Místní četnické stanice v Roudnici nad Labem, 1.pol. 20. stol.
(Dep.: SOKA Litoměřice)

Pamětní kniha obce Dobříň u Roudnice nad Labem, 20.léta 20. stol. - r.1945
(Dep.: ObÚ Dobříň)

Příhlášky (žádosti) o udělení nemovitého majetku (pro obce : Úštěk, Lukov, Lhota, Starý Týn a Lovečkovice), Berní správa Litoměřice - soudní okres Úštěk, r. 1945
(Dep.: SOKA Litoměřice)

Příhláška (žádosti) o udělení nemovitého majetku (pro obce : Malé Žernoseky, Chotiměř, Velemín a Milešov), Berní správa Litoměřice - soudní okres Lovosice, r.1945
(Dep.: SOKA Litoměřice)

8.1.2. Prameny vydané

Podřipan - orgán strany svobodomyšlné, Roudnice n.L.roč.

Náš nový domov (Věstník české menšiny), roč. 1938, č. 2 (Nový Jičín, 30.11.1938)

Das Sudetenbuch, Reichenberg, 1941

Lidová demokracie, orgán ÚV ČSL, roč. 1945 - 1948

Našinec, deník ČSL v Olomouci, roč. 1946

Svobodný Máchův kraj (Týdeník Čs .strany národně socialistické pro okresy Litoměřice, Roudnice nad Labem a Mělník, ročníky 1946 - březen 1948)¹

Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947, v: Československá statistika - svazek 184, řada VI. (Sčítání lidu, sešit 15), vyd. SÚS Praha 1951

---

¹ V březnu roku 1948 s podtitulem : Týdeník Národní fronty.

Osídlení pohraničí v letech 1945 - 1952, zprávy a rozborů SÚS Praha, řada 12 - 0, roč. 1953

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850 - 1970. (Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850 - 1970), vyd. FSÚ na základě výsledků sčítání lidu z let 1850 - 1970, Praha 1978, str. 486 - 499

Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010, ministerstvo výstavby a stavebnictví ČSR a Terplán - státní ústav pro územní plánování Praha, státní podnik, listopad 1989

Obce v číslech - okres Litoměřice, vyd. Český statistický úřad, Krajská správa ČSÚ v Ústí nad Labem a Okresní oddělení ČSÚ v Litoměřicích, červenec 1991

Sčítání lidu, domů a bytů - okres Litoměřice (definitivní výsledky k 3.3.1991), vyd. Okresní statistická správa Litoměřice, 1992

Statistické informace 4 (Demografie), Praha 1993

8.2. Literatura

J. Bartoš, Okupované území a české obyvatelstvo 1938 - 1945, vyd. ČSPB, Praha 1968

V. Bartůněk - J. Cibulka - O. Votoček, 900 let litoměřické kapituly, vyd. ČKCHK, 1959

J. Bechyně - F. Křivánek - B. Rudolf, Okresní archivy Severočeského kraje - Soupis archivních fondů k 1. lednu 1967, vyd.

Státní archiv Litoměřice, 1968

T. Bieda - J. Domaňski, Z historie českých kolonií v okolí Střelína, v: Slezský sborník roč., 62 - 1964 (vyd. Slezský ústav ČSAV v Opavě), č. 1, str. 34 - 41

E. Broklová, Počátek pádu demokracie do totality, v: Lidové noviny, roč. IX, 1996, č. 122, str. 8

S. Brouček - I. Vasiljev, K typologii etnických procesů, v: Český lid, roč. 75/1988, č. 4, str. 231 - 233

A. Burget, Takřka na den. (Vzpomínka na "poslední svobodné" volby), v: Lidové noviny, roč. IX - Čechy, č. 128, sobota 1. června 1996, str. III

České pohraničí 91, sborník příspěvků, Trutnov 1991

České pohraničí v procesu evropské integrace, sborník příspěvků, SEÚ ČSAV Ústí nad Labem, 1992

Češi a Němci - Jihlava 1996, v: Listy, č. 3/1996, str. 55 - 67

Dějiny zemí Koruny české, I.-II.díl, nakl. Paseka, Praha 1992

B. Doležal, Konference v Litomyšli - Vyhnání či odsun ?, v: Střední Evropa (Revue pro středoevropskou kulturu a politiku), ročník jedenáctý, říjen 1995, č. 53, str. 34 - 38

V. Doležal, České menšiny, v: Var (Pokrokový list pro veřejné otázky), č. 30 (z 15.5.1923), str. 302 - 307

M. Fárka, Město Ústěk a jeho stavební vývoj, v: ZPP, XXI (1961)

F. Förster, Studium lužickosrbského lidu - výsledky, projekty a směry rozvoje, v: Český lid, roč. 75/1988, č. 4, str. 211 - 213

D. Gavrecki, Národnostní otázka v českých zemích a na Slovensku v 19. a 20. století. (K vývoji názorů české a slovenské historiografie po roce 1945), v: Stav a úkoly výzkumu národnostní otázky v ČSSR, interní tisk, Slezský ústav ČSAV Opava, 1975, str. 9 - 33

A. Haas, právní oblasti českých měst, ČSPS, roč. LX, Praha 1952, str. 15 - 24

E. Hahnová, Německý spor o dějiny, v: Nová Přítomnost, 4/1996, str. 14 - 16

J. Hanzal, Od baroka k romantismu. (Ke zrození novodobé české kultury), Academia Praha, 1987

V. Havel, Idea NATO nepatří na smetiště dějin. (Projev prezidenta ČR, přednesený na 13.workshopu Severoatlantické aliance 21.6.1996 ve Varšavě), v: Lidové noviny, roč.IX. - Čechy, č. 146, sobota 22.6.1996, str. 5

Historické listy (vyd. Společnost Historických listů v Praze za podpory Mezinárodního ústavu sociálních dějin), č. 4, 1995, 64 stran

I. Heroldová, K otázce přesídlení Kladských Čechů a problému jejich etnicity, etnického vědomí a etnické příslušnosti, v: Český lid, roč. 75/1988, č.4, str. 214 - 224

F. Hoffmann, České město ve středověku, Panorama - Praha, 1992

O. Holub, Poslední pásma vzdoru, vyd. Mladá fronta, str. 55, edice Archiv, Praha, 1988

J. Horký, Správní vývoj okresu Roudnice n.L. od r. 1848, strojopis, OA Roudnice n.L. 1956

M. Hošková, Současná novoosídlenecká vesnice z hlediska socio - profesní skladby obyvatelstva a změny, které na tomto základě vznikají, v: Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí, ÚEF ČSAV Praha, 1985

V. Houžvička, Postoje obyvatel Chebska k Němcům, v: Data a fakta (Informace z výzkumu), SoÚ AV ČR Praha, č. 2, únor 1994, str. 1 - 4

V. Houžvička, Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí, WP 96:2, SoÚ AV ČR Praha, 1996, 38 stran + příl.

J. Hruža, Česká města, Praha 1960

M. Illner, úvodní přednáška o pojmu "pohraničí", přednesená na vědeckém semináři "České pohraničí v procesu evropské integrace", pořádaném ústeckým detašovaným týmem Sociologického ústavu AV ČR

M. Jahn, Sudetoněmečtí vyhnanci v Lužici. (Nečekaný rušivý faktor lužickosrbské autonomní politiky a snah o spojení Lužice s Československem v letech 1945 - 1947), v: Tvar, 18/1993, str.6 - 7

J. Janák - Zd. Hledíková, Dějiny správy v českých zemích od roku 1945, SPN Praha 1989

Em. Janoušek, Historické předpoklady k osídlení pohraničí, v: Český lid 1, 1946, str. 65 - 68

Jarschel, Geschichte der Stadt Auscha

M. Jobová, Odpor roudnického studentstva proti nacistické agresi v letech 1938 - 1945, diplomová práce, PF UJEP - katedra historie, Ústí n.L. 1996, 81 stran

J. Kadeřábková, referát "České pohraničí v procesu evropské integrace" na vědeckém semináři "Česká společnost a etnické skupiny" (FFUK Praha, 19.4.1996)

K. Kaplan, Pravda o Československu 1945 - 1948, edice: Stopy - fakta - svědectví, II. vyd., nakl. Panorama, Praha 1990

K. Kaplan, Nekrvavá revoluce, vyd. Mladá fronta, svazek 68, edice Archiv, Praha 1993

J. Kapras, Přehled právních dějin zení České koruny, 1 - 2, 5. vyd., Praha 1993

M. Karpašová, Nemecká menšina na Liberecku, v: Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945 (Společnost a kultura), sv. 3, vyd. ÚEF ČSAV, Praha 1986, str. 88 - 92

Q. Kastner, Kmetický soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. stol. (Paleografický a diplomatický rozbor městských knih), v: Sborník archivních prací (vyd. Archivní správa MV Praha), roč. 1969, č. 2, str. 495 - 517

Q. Kastner, Okres Litoměřice (Historicko-ekologická studie), v: Vlastivědný sborník Litoměřicko (vyd. Okresní muzeum Litoměřice), roč. XXVII - XXIX, 1991 - 1993, str. 169 - 191

Q. Kastner, Soupis pramenů k dějinám textilu ve fondech a sbírkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích, v tisku pro Vlastivědný sborník Litoměřicko

Q. Kastner, Ekonomické vztahy mezi severočeským pohraničím a Saskem v letech 1918-1945, interní tisk, Sociálně ekonomický ústav ČSAV Ústí n.L., 1992, 38 stran

Q. Kastner, Stabilní osídlení pohraniční části Litoměřicka od roku 1945 - část první : Úštěk a okolí, výzkumná zpráva, SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L., 1993

Q. Kastner, Stabilní osídlení pohraniční části Litoměřicka od roku 1945 - část druhá: Lovosicko, výzkumná zpráva, SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L. 1994

Q. Kastner, Historickosociologická sonda - Osídlení města Úštěka a okolí po roce 1945, v: Státní správa a samospráva (Týdeník vlády ČR), roč. 6, č. 32 (z 10.8.1995), str. 26 - 27

Q. Kastner, Programy formování obyvatelstva pohraničí od května 1945, v: Státní správa a samospráva (Týdeník vlády ČR), roč. 1996, č. 11 (ze 14.3.1995), str. 24 - 25

Q. Kastner, Výstava "Osudy Čechů z Volyně", v: Vlastivědný sborník Podřipsko, č. 5, Roudnice n.L. 1995, str. 133 - 134. Též v: Státní správa a samospráva (Týdeník vlády ČR), roč. 7, č. 14 (ze 4.4.1996), str.23

Q.Kastner, Roudnice nad Labem v roce 1945, (K 50. výročí skončení druhé světové války), v: Vlastivědný sborník Podřipsko, č.5, Roudnice n.L., 1995, str. 30 - 36

L. Kocourek, Státní správa a samospráva (činnost národních výborů) v severočeském pohraničí v letech 1945 - 1948. V tisku pro Vlastivědný sborník Podřipsko (vyd. v Roudnici n.L.)

J. Kranz, Rány, pravdy, interpretace a jizvy, v: Středoevropské noviny (Měsíční příloha Lidových novin), III. roč., 4. číslo, duben 1996, str. 1 (Zkrácená verze autorovy úvahy z časopisu Mezinárodní politika - duben 1996)

O. Krejčí, Český národní zájem a geopolitika, Praha 1993

J. Křen, Češi a Němci, konfliktní společenství 1780 - 1918, Academia Praha, 1990

J. Kučera, Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. (Problémy jejich přesného vyčíslení). Vyd. Federální ministerstvo zahraničních věcí, Praha 1992, 60 stran

M. Kučera, Populace české republiky 1918 - 1991, v: Acta demographica, XII, vyd. Česká demografická společnost a SoÚ AV ČR v Praze, 1994

R. Kučera, Odsun nebo vyhnání ?, Praha 1992

- J. Kunský, Československo fyzicky zeměpisně, SPN Praha, 1. vyd. - s.d., str. 151 - 170
- D. Lasovský, Osídlování severní Moravy ve světle materiálů Zemského národního výboru v Brně, v: Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945 (Společnost a kultura), sv. 2, ÚEF ČSAV Praha, 1986, str. 188 - 194
- J. Macek a kolektiv, Státní archiv v Litoměřicích - průvodce po archivních fondech, vyd. AS - MV Praha, 1956, str. 35 - 46 a 48 - 49
- P. Machonin a kolektiv, Československá společnost, Bratislava 1969
- J. Marhonz, 1945 - 1975 - Třicet let cesty k socialistickému Úštěku, Úštěk 1975
- V. Mašková, Využití archivních pramenů pro studium etnických procesů v okrese Český Krumlov, in: Etnické procesy, sv.3, ÚEF ČSAV Praha 1986, str. 52 - 56
- V. Mašková, K odsunu uprchlíků a německého obyvatelstva z okresu Český Krumlov v letech 1945-1946, v: Výběr, České Budějovice, str. 16 -22
- Materiály k problematice osídleneckého pohraničí, sv. 9, Praha 1985
- J. Matyska, Problematika osídlování okresu Bruntál v letech 1945 - 1949, v: Etnické procesy, sv.2, ÚEF ČSAV Praha, 1986, str. 195 - 201
- L. Mrázek, Občané Podřipska popravení ve 2. stanném právu 30.5.1942 - 3.7.1942 v Praze - Kobylisích, v: Vlastivědný sborník Podřipsko (vyd. Společnost pro obnovu Podřipského muzea v Roudnici n.L.), č.5 - 1995, str. 55 - 59
- Ch. Munžafjarov - M. Poloncarz, regionální problémy vývoje pracovních sil, výzkumná studie, SEÚ ČSAV Ústí n.L., 1991
- A. Nedomová, V blízkosti hranic. (Identifikace obyvatel dosídlených po 2. světové válce do českého pohraničí a jejich potomků s místem současného bydliště na příkladu Českého Krumlova a Teplic), SoÚ AV ČR Praha 1995, 16 stran
- M. Novák, Naše pohraničí, v: Český lid 1, 1946, str. 125 - 126
- J. Pešková, Migrace, emigrace, exil, vystěhovalectví, v: Historické listy, 4, 1995, str. 1 - 2
- K. Pluhařová, Správní vývoj okresů litoměřického a lovosického, strojopis, OA Litoměřice 1955
- E. Poche a kolektiv, Umělecké památky Čech 4 (T-Ž), vyd. nakl. Academia Praha, 1982, str. 155 - 157
- E. Proschwitzer, Heimatkunde des Bezirkes Leitmeritz, III. Teil : Die Landschaft, Leitmeritz 1924

- K. Richter, Sudety, Praha 1994
- F. Roubík, Příručka vlastivědné práce, 2.vyd., Praha 1947. (V příloze I -"České vlastivědné časopisy v Čechách a na Moravě".)
- V. Scheufler, První setkání s Volyňskými Čechy, in: Etnické procesy, sv.3, ÚEF ČSAV Praha 1986, str. 15 - 21
- B. Smékal, Polsko od pravěku do dneška, Orbis Praha, 1949, str. 128a
- J. Smutný, Svědectví prezidentova kancléře (část druhá : Němci v Československu a jejich odsun z republiky), vyd. Mladá fronta, Praha 1996
- T. Staněk, Odsun Němců z Československa 1945 - 1947, Praha 1991
- T. Staněk, Vysídlování Němců z českých zemí v květnu - srpnu 1945, v: Střední Evropa (Revue pro středoevropskou kulturu a politiku), roč. XII, č. 57, únor 1996, str. 58 - 70
- J. Sturz, První "divoké odsuny" v Sudetech, v: Národní osvobození, 4/1996, str. 8
- L. Šatava, Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti, v: Etnické procesy, sv. 3, ÚEF ČSAV Praha 1986, str. 77 - 87
- L. Šatava, Národnostní menšiny v Evropě (Encyklopedická příručka), vyd. I. Železný Praha, 1994
- S. Šisler, Archivní prameny úřední provenience k problematice osídlování českých zemí po roce 1945, v: Etnické procesy, sv.2, ÚEF ČSAV Praha 1986, str. 152 - 161
- J. Šplíchalová, Německé obyvatelstvo v pohraniční lokalitě po 2. světové válce, v: Etnické procesy, sv. 3, ÚEF ČSAV Praha, 1986, str. 95 - 101
- P. Tigrid, Projev přednesený dne 19. května 1996 na Tereziánské tryzně, strojopis. (Bude zveřejněna ve Vlastivědném sborníku Podřipsko, roč. 1996.)
- J. Tomas, Městská správa Ústěk - dílčí inventář : Městské knihy, (1480) 1517 - 1945, OA Litoměřice, s.d.
- J. Tomas, Ústěk, vyd. KSSPPOP Ústí n.L., 1975
- R. Tugemann, Der Sudetengau und das Protektorat, Reichenberg 1940
- A. Vollmerová, Konec dvojznačnosti.(Otevřené odpovědi na otevřené otázky v českoněmeckém vztahu), in: Střední Evropa, roč. XI, č.54 - 55, str. 85 - 94
- O. Votoček, Litoměřice - městská rezervace státní památkové správy, vyd. STN pro SPS v Praze, 1955

O. Votoček, Litoměřická rezervace po dvaceti letech. (750. výročí města 1219 - 1969), v: Památková péče, 1, 1970, str. 17 - 33

J. Votruba, Analýza odpovědí představitelů samosprávy vybraných obcí severozápadního příhraničí České republiky, Ústí n.L., 54 stran

Ed. Winter, Tisíc let duchovního zápasu, vyd. a nakl. L. Kuncíř, Praha 1940

F. Zich - V. Houžvička, Přeshraniční souvislosti sociálních změn v oblasti české části euroregionu EGRENSIS, SoÚ AV ČR, Praha, 1994

F. Zich - Q. Kastner, Problémy formování obyvatelstva pohraničních regionů po odsunu Němců po roce 1945, přípravná studie, SoÚ AV ČR Praha - detašovaný tým Ústí n.L., 1994

F. Zich - V. Houžvička - Q. Kastner, Etnické a národnostní vztahy v pánevní oblasti severních Čech, edice WP, vyd. SoÚ AV ČR Praha 1995, č.2, str. 6 - 9

F. Zich, Rozvoj přeshraničních občanských kontaktů na českoněmecké hranici, in: Cahiers du cefres, 1995, str. 115 - 125

F. Zich, Postoje obyvatel česko-německého pohraničí k Němcům, v: Data a fakta (Informace z výzkumu), SoÚ AV ČR Praha, č. 3, březen 1995, str. 1 - 4

F. Zich, Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí - obraz Čecha, Němce, Rakušana a Roma ve vědomí obyvatel, WP 96:4, SÚ AV ČR Praha 1996, 39 stran + příl.

V. Žák, Nelehké sousedství, v: Nová přítomnost, 2/96, str. 18 - 23

J. Žemlička, Osídlení Litoměřicka do začátku 13. století, v: Historická geografie, 17 (Příspěvky k dějinám osídlení předhusitských Čech), vyd. Ústav čs. a svět. dějin ČSAV, Praha 1978, str. 65 - 98

A U T O R :

PhDr. Quido K a s t n e r

Sociologický ústav AV ČR Praha - detašovaný tým :

Stříbrnické nivy 2428/4

Ú s t í nad Labem (400 11)

(Bydliště : Jiráskova 1199, 413 01 Roudnice nad Labem)

37

38

39

41

42

43

44

46

47

49

51

52

53

54 54

55

56

57

58

⁵⁴Ikiu